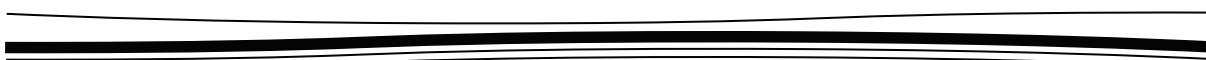

Gemeente Stichtse Vecht

Waardevol Levend Land

toelichting bij de cultuurhistorische waardenkaart

PROVINCIE UTRECHT

Gemeente Stichtse Vecht

Waardevol Levend Land

toelichting bij de cultuurhistorische waardenkaart

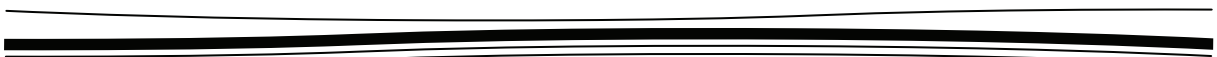
Opdrachtgever:
Gemeente Stichtse Vecht

SB4

Specialisten in Groen Erfgoed

in samenwerking met ARCX en CartoMagie

Colofon

© 2016, SB4 Bureau voor Historische Tuinen, Parken en Landschappen te Wageningen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar worden gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij op papier of digitaal, zonder voorafgaande toestemming van de opdrachtgever, in overleg met SB4. In geval van publicatie, geheel of gedeeltelijk, van dit als intern rapport bedoelde document, kan het noodzakelijk zijn om auteursrechten, copyright, publicatierechten en/of andere rechten te regelen met SB4 of andere partijen.

De afbeeldingen in dit rapport zijn in 2014-2016 gemaakt door de auteurs, tenzij de bronvermelding anders aangeeft. De kaarten zijn noordwaarts georiënteerd, tenzij anders is aangegeven door een noordpijl.

Projectcoördinatie en landschapshistorisch onderzoek, tekst en opmaak:
SB4 Specialisten in Groen Erfgoed
ir. C.H.P.M. (Kees) van Dam, ir. E.M.J. (Eric) Blok bnt
Costerweg 1-P
6702 AA Wageningen
www.sb4.nl

Bouw- en architectuurhistorisch onderzoek en tekst:
ARCX monumentenzorg en cultuurhistorie
ing. H.P. (Peter) Boer en drs. J. (Jacco) Vromen (MA)

GIS en cartografie: CartoMagie Cartografisch Ontwerp en Advies
drs. E.L. (Eddie) Poppe

Projectnummer: 9262

Opdrachtgever: Gemeente Stichtse Vecht
Mede-financiering: Provincie Utrecht
Contactpersonen: mevr. V. (Valesca) van den Bergh, dhr. mr. T. (Tomas) de Smet, dhr. N. (Niels) van den Berg

Versie: definitief, 27 oktober 2016

INHOUD

INLEIDING.....	5
1. BEKNOPTTE BIOGRAFIE VAN GEMEENTE STICHTSE VECHT.....	7
1.1. De vorming van het landschap	7
1.2. Landschapstypen	13
2. CULTUURHISTORISCHE KARAKTERISTIEKEN VAN DE GEMEENTE STICHTSE VECHT.....	17
2.1. Water, wegen en dorpen	17
2.2. Het cultuurlandschap	27
2.3. Buitenplaatsen	33
2.4. Militaire stellingen en waterlinies	39
3. DE KERNEN.....	43
4. STEDEBOUWKUNDIGE ENSEMBLES.....	57
5. PROCES.....	61
5.1. Opgave	61
5.2. Werkwijze	63
5.3. Aanbevelingen	77
BRONNEN.....	79

Enkele karakteristieke objecten en structuren die tezamen het landschap van de gemeente Stichtse Vecht vormen.

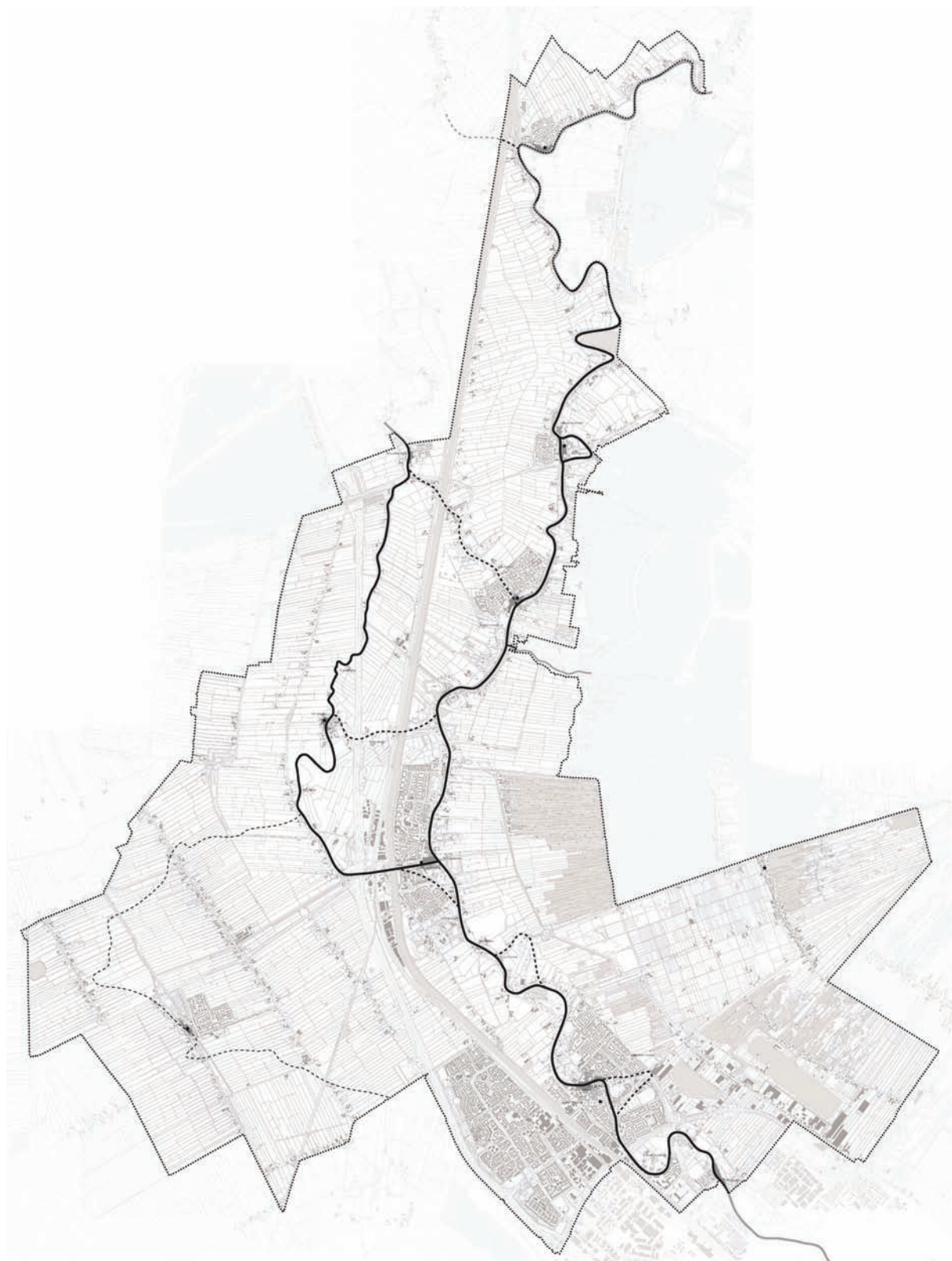
INLEIDING

Stichtse Vecht is een jonge gemeente met een rijke geschiedenis en vol cultuurhistorische waarden. De verschijningsvorm van de verschillende dorpen en buurtschappen is sterk verbonden met de ontginningsgeschiedenis van dit waterrijke gebied. Een groot aantal monumenten en een variatie aan landschapstypen bepalen in belangrijke mate het karakter van de gemeente. Het unieke lint van historische buitenplaatsen langs de Vecht is internationaal bekend en het verdedigingsstelsel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie heeft de status van Nationaal Landschap en Rijksmonument. De tastbare bewijzen van dit rijke verleden zijn het bewaren waard. Zo blijven herinneringen levend en krijgt het heden meer betekenis.

Ons cultureel erfgoed vertelt over de wijze waarop men vroeger leefde en werkte. Over dit verleden is veel bekend, maar informatie is niet altijd of voor iedereen even goed ontsloten. De gemeente heeft daarom het initiatief genomen om de beschikbare kennis samen te brengen en toegankelijk te maken via een cultuurhistorische waardenkaart. Deze digitale kaart maakt de beschikbare gegevens voor een breed publiek toegankelijk. De basis van de kaart bestaat uit een actueel overzicht van alle waardevolle gebouwen en structuren die nog in het landschap en de dorpen aanwezig zijn. Op deze wijze kan cultuurhistorie een inspiratiebron zijn bij zowel het beheer van de bestaande situatie als de ontwikkeling van toekomstige plannen.

Voorliggende rapportage is ontstaan als toelichting bij de digitale cultuurhistorische waardenkaart. In het eerste hoofdstuk wordt een globaal overzicht van de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente Stichtse Vecht geschetst. In het hoofdstuk daarna wordt specifiek ingegaan op vier verhaallijnen: 1) van de vestiging langs de Vecht en Aa, 2) de grootschalige veenontginningen en turfwinning, 3) de opkomst van buitenplaatsen, en 4) de inrichting van een militair verdedigingssysteem. In het derde hoofdstuk komen alle dorpskernen aan bod, gevolgd door hoofdstuk vier met daarin de meer bijzondere stedenbouwkundige ensembles. In het vijfde hoofdstuk wordt ingegaan op het proces van de totstandkoming van de kaart: de opgave en doelstelling, kaders van de werkwijze, methode van informatieverzamelen en waarderen, en betrokken deskundigheid vanuit de project- en klankbordgroep. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een terugblik en aanbevelingen voor implementatie en vervolg.

De Cultuurhistorische Waardenkaart voor Stichtse Vecht is opgesteld door SB4 in samenwerking met ARCX en CartoMagie. Vanuit SB4 hebben Kees van Dam en Eric Blok zorggedragen voor het onderzoek naar de landschappelijke aspecten en de projectcoördinatie. Peter Boer en Jacco Vromen hebben namens ARCX het bouwhistorische onderzoek verzorgd. Eddie Poppe heeft vanuit CartoMagie de verwerking van alle onderzoeksgegevens in GIS verricht.

Waterlopen en verlande tracés (gestippeld), waarop de occupatie van het gebied zich gericht heeft.

1. BEKNOPTTE BIOGRAFIE VAN GEMEENTE STICHTSE VECHT

1.1. De vorming van het landschap

Introductie

De gemeente Stichtse Vecht ontleent haar naam aan de rivier de Vecht, die van het zuiden naar het noorden over het grondgebied stroomt. Al in de vroege middeleeuwen vormde de Vecht een belangrijke verbinding met het noorden en het Oostzeegebied. De Bisschop van Utrecht had hier uitgebreide bezittingen. Op zijn initiatief werd in de loop van de elfde eeuw gestart met de grootschalige ontginning van het woeste moerasland en de aanleg van dijken. Als onderdeel van de handelsroute naar het Duitse achterland was de rivier inmiddels van groot belang geworden. De Aa en de Angstel waren belangrijke zijrivieren van de Vecht. In de vork van de Vecht en de Aa ontstond Breukelen, Loenen ontwikkelde zich op de splitsing van de Vecht en een riviertak van de Angstel. Als verbetering van de verbinding met Amsterdam werd omstreeks 1448 de Nieuwe Wetering gegraven, die de Vecht met de Angstel verbond. Bij de sluis ontstond het dorpje Nieuwersluis. In de middeleeuwen was Loenen een kerkdorp van bescheiden omvang langs de Vechtdijk. De plaats strekte zich uit tussen het in 1837 gesloopte kasteel Kronenburg in het zuiden en de korenmolen aan de noordzijde, met bebouwing aan weerszijden van de Dorpsstraat. Vanaf de 17e eeuw zorgde de groei van Amsterdam voor een toename van het scheepvaartverkeer. Ook de bouw van buitenplaatsen en winning en het transport van turf zorgde voor grotere drukte op het water. Langs de rivier werden nieuwe jaagpaden aangelegd en hinderlijke bochten werden afgesneden. Voor het vervoer van personen kwam tussen Utrecht en Amsterdam een regelmatige veerdienst met trekschuiten. De trekschuit was een veilig en comfortabel vervoermiddel, maar wel traag. Na de aanleg van het Merwedekanaal aan het eind van de 19e eeuw was de Vecht voor de beroepsvaart enkel nog van lokaal belang. De plaats van vrachtschepen werd 's zomers steeds meer ingenomen door pleziervaart, gestimuleerd door de opkomst van de watersport op de Loosdrechtse plassen en de goede verbinding met de randmeren en het IJsselmeer.

De natuurlijke ondergrond

Aan de vestiging van de eerste mensen in het gebied en hun beïnvloeding van het landschap gaat een lange geschiedenis vooraf, waarin de natuurlijke ondergrond is ontstaan.¹ Zo bereikten in de voorlaatste ijstijd (ca. 150.000 jaar geleden) de ijskappen Midden-Nederland en werd door opstuwing van de ondergrond de Utrechtse Heuvelrug gevormd. Deze bevindt zich ten noordoosten van het plangebied en is onder meer altijd van grote invloed geweest door het kwelwater dat vanuit de heuvelrug in het gebied van Stichtse Vecht omhoog kwam. In de laatste ijstijd (ca. 20.000 jaar geleden) werd door de wind veel zand verplaatst en afgezet, die zich op grotere diepte in de ondergrond van Stichtse Vecht bevindt.

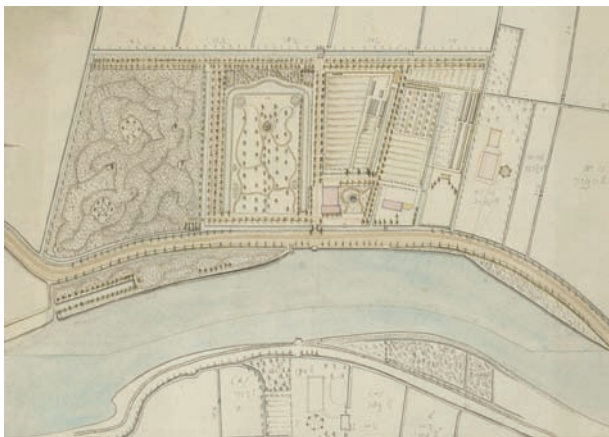
In de periode daarna (het holoceen) stegen de temperaturen en vormde de Rijn met haar aftakkingen een vlechtend netwerk van stroomruggen. Deze in de loop der tijd verzande stroomgeulen zijn in de ondergrond aanwezig en zijn bijvoorbeeld bepalend geweest voor de locatie van de dorpskern van Kockengen en ook herkenbaar als zone tussen Loenen en Loenersloot. Door de stijging van de zeespiegel en het grondwater stagneerde de afwatering en kon vanuit de waterrijke omstandigheden in combinatie met afgestorven plantenresten en de klimatologische omstandigheden een dik veenpakket ontstaan. Door het veengebied stroomden rivieren naar zee, zoals de Vecht en de Aa. Langs de rivieren ontstonden door afzetting oeverwallen, waarop later mensen een stevigere bodem vonden om zich op te vestigen. Dichtbij de rivier werd het grofste materiaal (zand) afgezet en verder weg het fijnste materiaal (klei). Deze oeverwallen lopen langs de lengte van de Vecht, Aa en Angstel, maar worden naar het noorden (voormalige Almere of Zuiderzee) toe wel steeds smaller.

---

1 Zie o.a.: Steven de Clercq, *Land uit Water*, in: *Jaarboek Niflarlake*, 2014, p. 80-103; www.vensteropdevecht.nl.

De Vecht bij Vreeland.

De buitenplaats Zwaanwijk bij Nigtevecht.

Onverharde wegen aan het begin van de 20e eeuw in Portengen.

Restanten van het park van buitenplaats Welgelegen in de Dorssewaard (naast Vreedenhurst).

De oeverwallen: eerste bewoning

De oeverwallen langs de Vecht, Aa en Angstel waren hoger en droger gelegen en het meest toegankelijk in de woeste wildernis van het nog niet ontgonnen veenlandschap. Dit waren dan ook de eerste plekken die werden betreden en bewoond. Mogelijk vond hier al vanaf het begin van de IJzertijd (800 voor Chr.) bewoning plaats. In de Romeinse tijd kreeg de Vecht haar huidige loop. Vanaf dat moment waren er goede permanente vestigingsmogelijkheden. Echte nederzettingen uit deze periode zijn niet bekend. Wel is bekend dat de Vecht in deze periode werd gebruikt als belangrijke vaarroute naar het noorden.

Om zijn belangen in de Vechtstreek te verdedigen tegen het opdringende graafschap Holland werden op strategische plaatsen - langs de Angstel en later aan de Vecht - kastelen gebouwd. Dit leidde tot zo'n 20 kastelen in de omgeving van de Vecht, waaronder Vreeland, Oudaen, Gunterstein, Nijenrode, Bolenstein, Snaefburg en Zuilen, maar ook Loenersloot aan de Angstel en Ruwiel en Ter Aa aan de Aa. De meeste kastelen zijn in de loop der eeuwen gesloopt of omgebouwd tot buitenplaats.

In het noorden van de gemeente ligt kasteel Loenersloot. De heren van Loenersloot waren verantwoordelijk voor de veenontginning ten westen van de Angstel. Het oudste deel van het kasteel stamt uit de 13e eeuw en bestaat uit een forse ronde woontoren, omsloten door een ringmuur en een gracht.

Op belangrijke knooppunten op de oeverwal vormden zich tevens nederzettingen als Nigtevecht, Vreeland, Nieuwersluis, Loenen, Breukelen en Maarssen. Deze vestigingen ontstaan veelal waar waterlopen samenkomen of splitsen, zoals de vlechtende stromen van (latere) Vecht en Aa (Breukelen, Loenen, Loenersloot) of stroompjes uit het veen in de Vecht uitmonden (Maarssen, Zuilen).² Op de individuele kernen wordt in een volgend hoofdstuk verder ingegaan.

Vroege en systematische veenontginningen

Met de permanente vestiging van mensen in de streek begon ook het ontginnen van de grond om deze geschikt te maken voor de verschillende landbouwgewassen. Vanuit de nederzettingen, geschiktheid van de ondergrond en technische en organisatorische mogelijkheden liep deze ontginning gefaseerd. Het eerst werden de oeverwallen langs de rivieren in gebruik genomen als akker. Het gebied tussen Vecht en Angstel werd waarschijnlijk reeds voor de grote ontginningen in het zuiden van de gemeente in gebruik genomen. Zowel vanuit Braambrugge als vanaf de Vechtoever werd het land ontwaterd, waarbij de Indijk als achterkade werd opgeworpen. Ook de polders ten oosten van de Vecht, zoals de Dorssewaard, polder Mijnden en polder Breukelen-Proosdij werden mogelijk al vroeg ontgonnen.

Vanaf de 10e-11e eeuw kwamen onder strakke regie van de bisschop en zijn leenmannen aan weerszijden van de rivieren omvangrijke ontginningen op gang. Hierbij werd aan een groep ontginners een blok 'wildernis' uitgegeven, waarbij men begon vanaf vaste grond (de ontginningsbasis: de oeverwal of een kade), twee zijweteringen en een achterwetering met achterkade maakte. De breedte en diepte van de percelen lag bij het cope-systeem vooraf vast op ca. 110 bij 1250 meter of er was sprake van een 'vrije opstrek'.

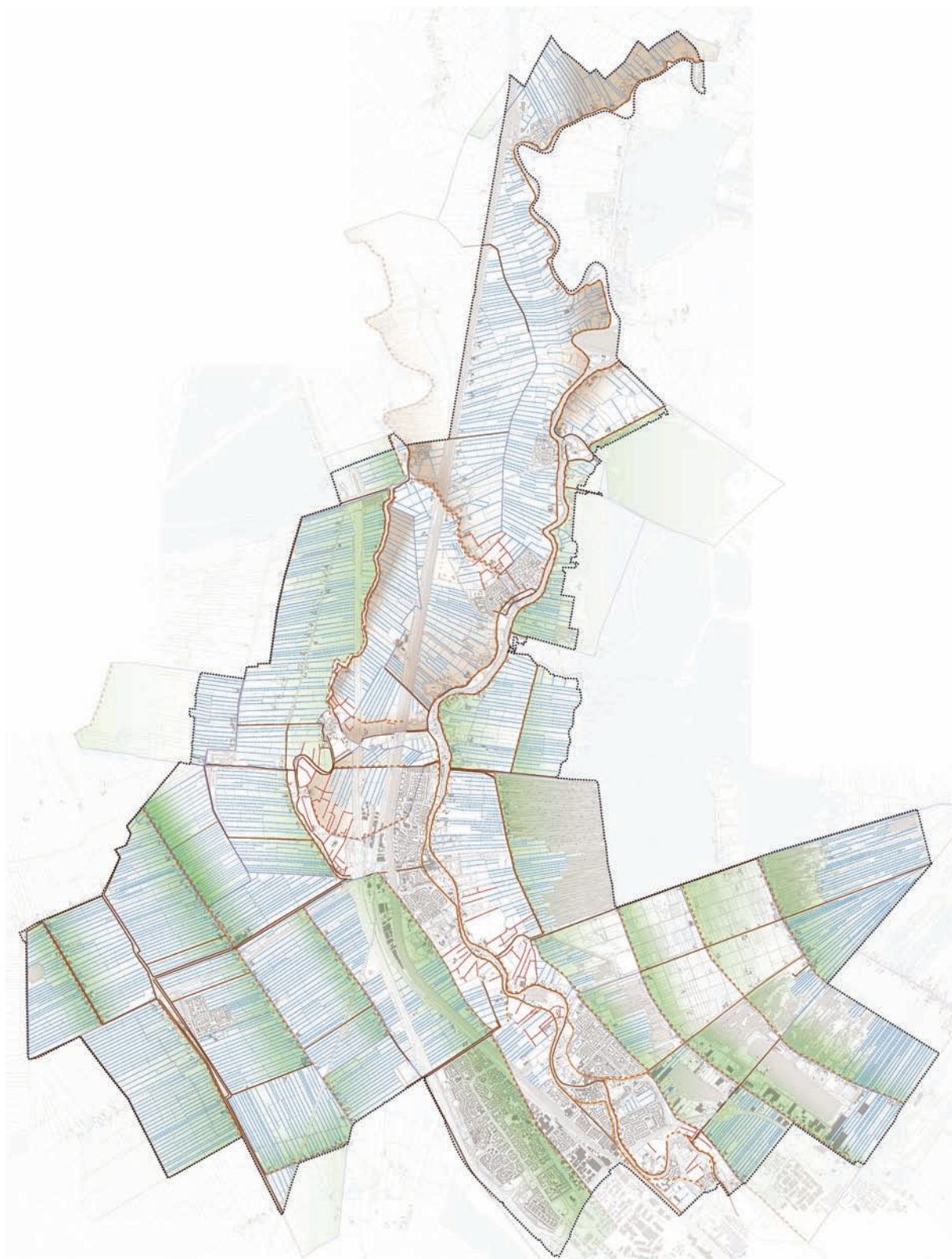
De eerste systematische ontginning vond (vanuit Loenersloot) plaats vanaf de Angstel en kreeg de namen Oukoop en Oud-Aa. De Oukoperdijk langs de Oude Aa werd (later) verlengd in noordelijke richting, zodat de ontsluitingsweg midden door de ontginning kwam te liggen. Vervolgens werden de veengronden ten zuiden hiervan volgens het cope-systeem uitgegeven. Ten westen van de Vecht ontstonden zo achtereenvolgens de Otterspoorbroekse en Maarssenbroekse Dijk, Kortrijkse Dijk, Portengse Dijk, Wagendijk (Kockengen) en Spengense Dijk parallel en op min of meer regelmatige afstand van elkaar. Vanuit het zuiden werd vanaf de Nieuwkoopse Dijk ontgonnen.

De ontginningen begonnen met het graven van sloten vanaf de oeverwallen, zodat het moeras ontwaterd werd. Daarbij hanteerde men een vaste maatvoering met lange en smalle percelen, omgeven door water. Het gehele proces verliep in verschillende fasen, waarbij de ontginningsbasis telkens een stukje opschoof. De ontginningen waren aanvankelijk gericht op het creëren van geschikte grond voor akkerbouw. Boeren vestigden zich langs de verschillende ontginningsbases, waardoor in het buitengebied langgerekte boerderijlinten en lintdorpen ontstonden.

---

2 <http://www.vensteropdevecht.nl/historie/135.html>

Ontginning van het gebied: aanvankelijk onregelmatig op de zandige oeverwal van Vecht, Aa en Angstel (bruin); later systematisch en regelmatig op de veengronden (groen).

Het ontwateren van het veen leidde in de loop der tijd tot inklinking en daling van het maaiveld. Hierdoor vond een 'inversie' van het landschap plaats waarbij de oorspronkelijk hoger gelegen veengronden lager kwamen te liggen dan de stroomgordels van de rivieren. Zo ontstond ook een probleem met de afwatering van de veengebieden. De veengrond werd hierdoor steeds minder geschikt voor akkerbouw en de boeren schakelden geleidelijk over naar veeteelt met grasland.

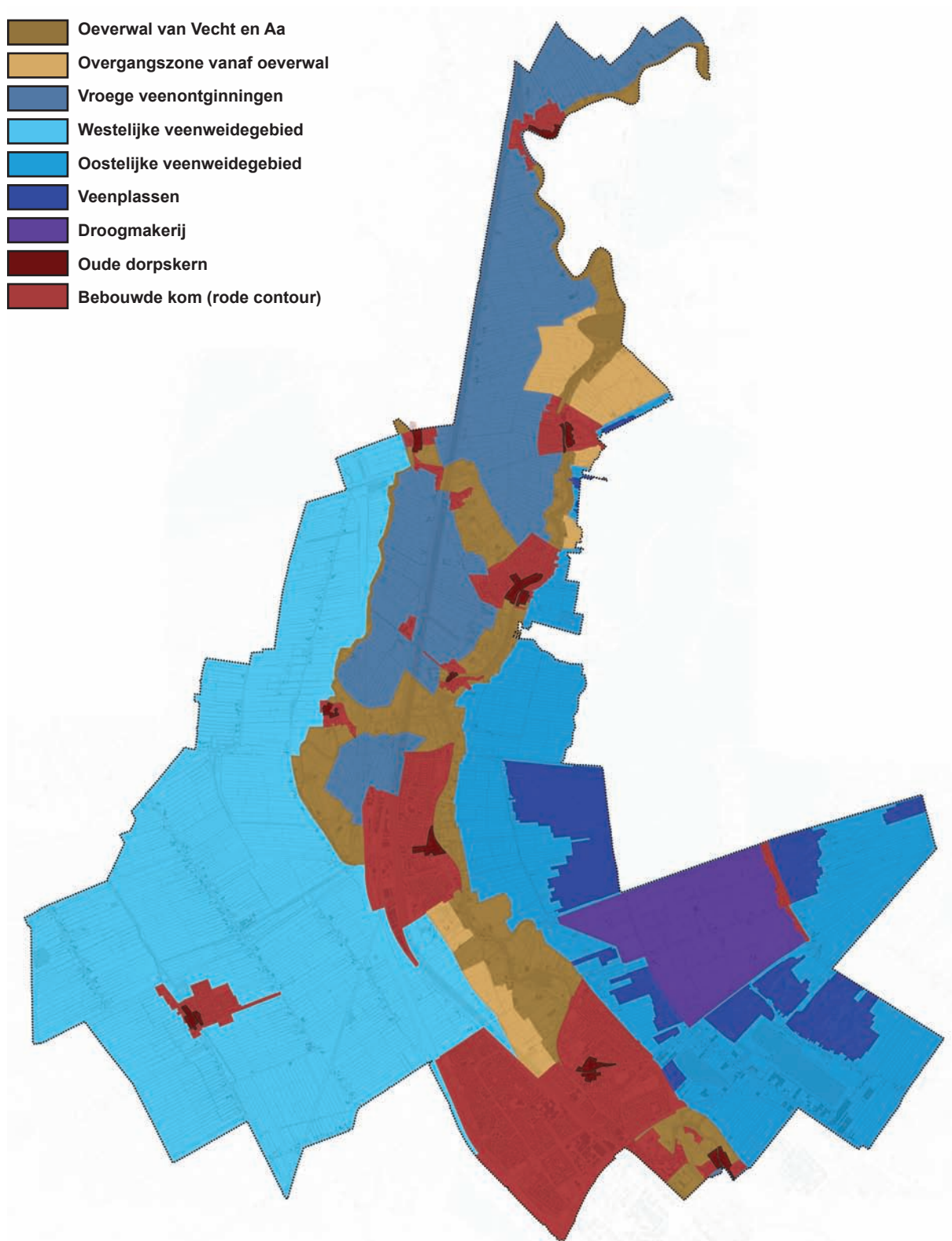
Men groef in de 14de en 15de eeuw nieuwe afwateringskanalen, zoals de Heicop en de Bijleveld. Deze werden ter hoogte van Kockengen om de bestaande bebouwing heen gelegd. De introductie van de windmolen omstreeks 1500 zorgde voor een verbetering van de waterhuishouding. Daardoor kon het land beter benut worden en groeiden de boerenbedrijven.

De ontginning van de oostelijke veengebieden vond plaats in lange smalle stroken naar achteren toe. Er werden vele slootjes gegraven voor afwatering en de daling van de grondwaterspiegel. Begonnen werd vanaf de ontginningsbasis de Hoofddijk, de huidige Groeneweg. Aanvankelijk werden de huizen waarschijnlijk in hout gebouwd, zodat ze weer konden worden gedemonteerd en verplaatst naar de volgende dwarsdijk. Later gebeurde het verplaatsen van de huizen niet meer en ontstonden bewoningsassen langs de rechte ontsluitingswegen, zoals Tienhoven. Ontginningsbases als de Herenweg - Gageldijk en Oude Dijk - Westbroekse Binnenweg bleven tot in de 19e eeuw dunbevolkt.

De winning van veen ten oosten van de Vecht leidde vanaf de 16e eeuw geleidelijk tot het ontstaan van grotere waterplassen, inclusief het ontstaan van hakhout, rietland of moerasbos op de restgronden. In de tweede helft van de 19e eeuw slaagde de markies De Béthune erin om een groot gebied droog te malen, hoewel pas met deelname van de stad Amsterdam in 1930 - met het oog op drinkwater - de hydrologische situatie verbeterde. Diverse percelen bleven drassig, zoals de Veenderij en het Bosje van Robertson. De nieuwe polderwegen waren aanvankelijk onbeplant; pas in de tweede helft van de 20e eeuw krijgen Nieuwe Weg, Middenweg en Maarsseveensevaart wegbeplanting.

De aanleg van twee grote zandwinplassen, als onderdeel van de ruilverkaveling Maarsseveen, heeft omstreeks 1960-1970 grote invloed op het landschap rondom Maarsseveen en Molenpolder.

- Oeverwal van Vecht en Aa
- Overgangszone vanaf oeverwal
- Vroege veenontginningen
- Westelijke veenweidegebied
- Oostelijke veenweidegebied
- Veenplassen
- Droogmakerij
- Oude dorpskern
- Bebouwde kom (rode contour)

Landschapstypen in de gemeente Stichtse Vecht.

1.2. Landschapstypen

Op basis van hierboven globaal beschreven ontstaansgeschiedenis, alsmede de huidige verschijningsvorm van het landschap, is een indeling gemaakt in landschapstypen.³ Deze zijn aan de hand van aard- en bodemkundige kenmerken, hoogteverschillen, occupatie- en verkavelingspatroon, landschapsstructuur en -kenmerken nader te duiden.

Oeverwal van Vecht en Aa met overgangszone

De oeverwal vormt de smalle zone waar de riviertjes het meer grove sediment hebben afgezet. In de aanwezigheid van dit sediment in de ondergrond zijn ook de verdwenen of verzande rivierlopen te vinden, zoals van de Aa en Loenerlaak tussen Loenen en Loenersloot.

Een oudere stroomrug loopt via kasteel De Haar langs Kockengen naar de Aa. Deze zandige Spengense stroomrug gaf aanleiding om temidden van het veen het dorp Kockengen te vestigen. In de landschapsstructuren is deze smalle stroomrug echter vrijwel niet te onderscheiden. De Angstel (of Nieuwe Wetering) tussen Ter Aa en Loenersloot is een relatief recente loop die geen oeverwal kent.

Op de oeverwallen van de Vecht en Aa ontstonden de nederzettingen, bedrijvigheid en later ook de buitenplaatsen. De oeverwallen liggen relatief hoog en hebben vaak kleine hoogteverschillen, mede door diverse afgravingen die hebben plaatsgevonden (klei- en zandwinning). Ze kennen een meer onregelmatig verkavelingspatroon - ook door de bochtige loop van de riviermeanders - met relatief grote blokverkaveling, soms zonder perceelssloten. De zone is landschappelijk relatief verdicht door (park) bossen, bebouwing en boomgaarden.

Ten noorden en zuiden van Maarssen zijn voormalige meanders van de Vecht nog herkenbaar in de landschapsstructuur. Met name de zone Rietveld - Cromwijk - Oudaen is hierdoor gevormd, waarbij vroege huizen, steenfabricage en buitenplaatsen samenhangen met de zandige en kleirijke bodem.

De overgangszone tussen oeverwal en veenontginningen is veelal vroeg ontgonnen en kenmerkt zich doordat de sloten en kavelranden veelal recht, geknikt en op onregelmatige afstand van elkaar zijn. Polder Dorssewaard vormt zo'n oude agrarische ontginning tussen Vechtdijk en Kleizuwe.

Vroege veenontginningen

De vroege veenontginningen zijn hoofdzakelijk direct aansluitend aan de oeverwallen gelegen en zijn sterk beïnvloed door de rivier (kommen), waardoor zij iets hoger liggen en klei aanwezig is. De ondergrond kent relatief veel kleine hoogteverschillen. De sloten en kavelranden zijn veelal recht, geknikt en op onregelmatige afstand van elkaar. Ook bevinden zich grotere blokken nabij de rivier. Slootkanten zijn vaak steiler. Het landschap is hoofdzakelijk open, waarbij de oudere bebouwing zich veelal aan de rand, op de oeverwallen is gesitueerd.

De Breukelerwaard tussen Breukelen en Ter Aa vormt een vroege ontginning, die vanaf de randen in diverse richtingen heeft plaatsgevonden. Dit gebied ligt thans grotendeels binnen de bebouwde kom van Breukelen. De Hoekerpolder, polder Garsten, polder Voorburg en polder Holland vormen een vroege agrarische ontginning vanaf de Vechtdijk. De Indijk vormt de scheiding tussen polders. Het gebied kent een karakteristieke openheid met scherpe, rechte dorpsranden bij Vreeland en Loenen.

Westelijk veenweidegebied

Het westelijke veenweidegebied kent een ondergrond die hoofdzakelijk bestaat uit bos- of rietzeggeveen. In de regelmatige verkavelingsblokken is de wijze van ontginnen zichtbaar. Vanaf de reeds ontgonnen gronden werd een rechte ontginningsbasis uitgezet, vrijwel parallel aan de rivierloop. Vervolgens kreeg elke 'kolonist' een vaste maat van een perceel toebedeeld: in een cope werd vastgelegd dat de 'hoeve' 30 roede breed (ca. 110m) en 6 voorlingen diep (ca. 1250m) was. Aan de achterkade werd vervolgens een nieuwe ontginningsbasis uitgezet met dezelfde maten, zodat een regelmatig patroon van ontginningsblokken ontstond tussen de Vecht en Aa aan de oostzijde en de 'Hollandse' ontginningen aan de westzijde. Door geleidelijke vernatting (als gevolg van inklinken en oxidatie veen) werden percelen in de breedte en diepte opgesplitst door sloten, zodat thans een dicht slotenpatroon aanwezig is.

De bebouwing is in dit landschapstype veelal geconcentreerd in boerderijlinten, op de ontginningsbases, met uitzondering van Kockengen. De erven kennen van oorsprong diverse kleinschalige functies,

---

3 De kaart met landschapstypen is mede gebaseerd op de Actuele Hoogtekaart, Bodemkaart en Kadastrale situatie in 1832 (hispis).

Sloten, weiland en bos: verre doorzichten in het polderlandschap bij Tienhoven.

Windmolen 'De Trouwe Wachter' bij Tienhoven.

Beelden van de Bethunepolder

Topografische kaart van de Bethunepolder uit 1901.

zoals geriefhout- of hakhoutbosjes, boomgaarden, bouwlandjes en moestuinen. Ook waren de hoofdwatgangen van belang voor het vervoer van goederen en werd op kleine schaal (droog) turf gewonnen uit de slootkanten. Het veenweidegebied is hoofdzakelijk open en vlak (weinig hoogteverschillen), al liggen van oorsprong verspreid achter op de kavels diverse kleine bosjes, zoals nog rondom Kockengen te zien is.

Oostelijk veenweidegebied met veenplassen en droogmakerij

De ontginning van het oostelijke veenweidegebied vond eveneens vanaf de Vechtzijde plaats. Er was echter sprake van een vrije opstrek, zonder vooraf bepaalde achtergrens.⁴ De ontginningsbases schoven telkens mee naar het oosten, tot de definitieve vestiging op onder meer de Tienhovense kade en Looydijk.

Net als het westelijke veenweidegebied is het oostelijke relatief vlak. De openheid wordt echter vaak onderbroken door kleine of grote veenplassen met opgaande begroeiing (bos). Bebouwing is geconcentreerd in het relatief dichte boerderijlint van Tienhoven en Oud-Maarsseveen. De ontginningsbasis aan de westzijde (Zogwetering) vormt nog de grens met de bebouwde kom van Maarssen.

De oostelijke venen bestonden voor een deel uit mosveen, dat populair was bij de winning van turf, zodat grote delen werden afgegraven. Deze natte turfwinning mocht plaatsvinden op voorwaarde dat smalle landstroken overbleven. Deze landstroken werden tevens gebruikt voor het drogen van de turf en werden legakkers genoemd. Veel legakkers kalfden af en werden door weer en wind weggespoeld, waardoor plassen ontstonden, veelal aangeduid als 'veenplassen' ter onderscheid van de natuurlijke meren. Juist de veenplassen in Stichtse Vecht, zoals in de Kievitsbuurt, de Molenpolder en bij Tienhoven kennen nog een relatief gaaf patroon van langwerpige legakkers en petgaten.

Een groot plassencomplex werd na diverse pogingen drooggemaakt, waarmee de Bethunepolder ontstond. Deze eind-19e-eeuwse droogmakerij tussen Maarsseveense Vaart en Tienhovense Vaart wordt gekenmerkt door een rationeel verkavelingspatroon. De vierkante hoofdblokken zijn verdeeld in 4 of 8 langwerpige percelen. De beplante middenweg verdeelt het gebied in tweeën. Met de moerasbossen aan de noordwestzijde en de beplanting van de middenweg en erven is de droogmakerij minder open dan in eerste instantie van het grootschalige gebied zou worden verwacht. Aan de zuidwest- en noordoostzijde (langs dorp Tienhoven) bevinden zich karakteristieke hoogteverschillen van de voormalige oeverrand van de waterplas. Aan de westzijde bevindt zich het gemaal dat de drooglegging verzorgd, met aansluitend het drinkwaterkanaal.

---

4 Zie: Blijdenstijn, 2015, p. 365.

Systeem van rivieren en waterlopen, dorpen en bijzondere bebouwing, en infrastructuur.

2. CULTUURHISTORISCHE KARAKTERISTIEKEN VAN GEMEENTE STICHTSE VECHT

Er zijn diverse thema's die karakteristiek of specifiek zijn voor de gemeente Stichtse Vecht. Om een overzicht en historisch context te geven wordt ingegaan op enkele representatieve voorbeelden. Hiermee is gepoogd om samenhang te brengen in uiteenlopende objecten, zodat deze meer zijn dan een op zichzelf staand element.

2.1. Water, wegen en dorpen

Kastelen en machtcentra

Op strategische plekken aan de Vecht en Angstel werden vanaf de 11e eeuw verschillende versterkte huizen gesticht, variërend van eenvoudig stenen huis tot volwaardige ridderhofstad. Tot de erkende ridderhofsteden behoorden Slot Zuilen te Oud-Zuilen, Ter Meer en Bolenstein te Maarssen, Oudaen, Nijenrode (ca. 1275) en Gunterstein (ca. 1300) te Breukelen, Ruwiel, Ter Aa (ca. 1050) en Clarenburg bij Nieuwer Ter Aa, en de kastelen te Loenersloot en Vreeland. Voornamen huizen als Croonenburg en Mijnden (Loenen, Hollands bezit) of Snaefburg vielen hier buiten.

Over het precieze aanzien van 'stenen huizen' als Angstel (tussen Nieuwer ter Aa en Loenersloot), Groenvelt (ten noorden van Vreeland), Huis te Velde (Loenen), Aastein, Vroonhoeve De Poel (Breukelen), Huize Rietveld, de Merenhofstede en Oostwaard (Maarssen) is weinig bekend.¹

Rechthuizen, raadhuizen, gemeentehuizen

Het gebied was gedurende verschillende tijden verdeeld in meerdere en kleinere bestuurseenheden. Nadat de macht van de kasteelheer zich (deels) verplaatste naar de burgerij ontstonden rechthuizen, waarvan onder meer aan de Kerkbrink te Breukelen een voorbeeld staat. Vaak werden herbergen hier ook voor gebruikt zoals Het Kraaijenest voor Breukelen-Proosdij (bij de sluis in het Tienhovens Kanaal), Het Zwarte Varken voor Maarsseveen (bij Sluisvaart, thans verdwenen) en De Vergulde Roskam in Vreeland (thans De Nederlanden).

Ook Loenersloot (gerechtshuis), Nieuwersluis (gemeenlandshuis), Tienhoven ('t Oude Regthuys) en Oud-Zuilen (boerderij met rechthuis; raadhuis, 1896) kenden dergelijke onderkomens voor het bestuur of de rechtspraak.

In de 19e eeuw werden verschillende gemeentehuizen gebouwd of in een bestaand pand gevestigd, zoals in Loenen (raadhuis, 1712; rechthuis, logement, gemeentehuis met vml. gymnastieklokaal, vanaf ca. 1720), Kockengen (1877 in vml. pastorie, 1938 in vml. school), Nigtevecht (1863) en Oud-Zuilen (1896). Aan het einde van de 19e eeuw waren er nog 13 afzonderlijke gemeentes: Loenersloot (incl. Oukoop en Ter Aa), Ruwiel (incl. Ter Aa en Breukelerwaard), Kockengen (incl. Spengen), Laag-Nieuwkoop, Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St-Pieters, Loenen, Vreeland, Maarssen, Maarsseveen, Nigtevecht, Tienhoven en Zuilen. In 1925 werd Boom en Bosch in gebruik genomen als gemeentehuis van Breukelen-Nijenrode en later ook van samengevoegde gemeentes. De gemeente Maarssen vestigde zich in 1961 op Goudestein. In Loenen werd ook een voormalige buitenplaats in gebruik genomen als gemeentehuis, namelijk Beek en Hoff, hoewel dit pas in 1995 geschiedde.²

Kerken

De oude kernen zijn vrijwel allemaal voorzien van een historische kerk of kapel, veelal na de reformatie als protestantse kerk voortgezet. Schuilkerken waren er onder andere aan de Kerklaan, op boerderij Het Honderd en naast de buitenplaats Beeresteijn op de westoever te Maarssen. Na herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 kwam ook in deze gemeenten de bouw van katholieke kerken op gang, zoals in Breukelen (aan Rijksweg, 1795 en aan Herenstraat, 1880-1885), Loenen (Prinses Margrietlaan, 1964), Maarssen (Breedstraat, 1885) en Kockengen (Voorstraat, 1844-1854).

Ook bijzondere protestantse kerken (gereformeerd of hervormd) werden nieuw gebouwd: Loenen (Oud Over, 1890; Dorpsstraat, 1922; Prinses Beatrixweg, 1952), Vreeland (Nigtevechtseweg, 1906), Nigtevecht (Dorpsstraat, 1890), Breukelen (Rijksweg, 1908-1909; Mercklenburgstraat, 1955), Maars-

1 Zie ook: A.A. Mantén en B.F. van Wallen, De functie van de stenen kamers Galgweert en Broekelreweert bij Breukelen, In: Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jrg 14, nr. 2, 1999, p. 67 - 76.

2 Mantén/Lameris, 2008, p. 111; Gaasbeek, 2007, p. 146; Stades-Vischer, 2000, p. 62.

Begraafplaatsen en kerken in uiteenlopende stijlen.

De regio in het begin van de 17e eeuw.

Mijndensche molen bij Nieuwersluis

Jaagpaden langs de Vecht

sen (Kerkweg, 1892; Kerkweg-Gaslaan, 1932; Westhillkapel, 1913; Wilhelminaweg, 1901), Kockengen (Nieuwstraat, 1879), Tienhoven (Laan van Nifferlake, 1813; Laan van Nifferlake, 1960) en Nieuwer ter Aa (Dorpsstraat-Van Reedestraat, 1928).

Vaak werd bij kerkelijke gebouwen tevens een pastorie en/of een parochiehuus gebouwd (Kockengen, Kerklaan, Breukelen, Maarssen, Loenen, Nigtevecht). Een enkele keer is ook het kerkhof nog aanwezig (Kerklaan, Nigtevecht, Breukelen, Nieuwer ter Aa).

Begraafplaatsen

Begraafplaatsen vertegenwoordigen een belangrijke plek binnen de gemeente, met relatief weinig dynamiek maar wel betekenisvol vanuit de dorpshistorie. Vrijwel altijd vormen de begraafplaatsen een ensemble van grafvelden, baarhuisje en/of kleine aula, padenpatroon, poort en hekwerken, en groenstructuur.³

Eén van de eerste (in Nederland) buiten het dorp was de begraafplaats van Oud-Zuilen uit 1782.⁴ Na de Franse Tijd (1795-1813) en het decreet van koning Willem I uit 1827 (in werking stelling in 1829) dat plaatsen met meer dan 1000 inwoners voor een begraafplaats buiten de bebouwde kom moesten zorgen, volgden er meer nieuwe begraafplaatsen (Breukelen, ca. 1827; Loenen, 1828).⁵ Vaak leidde de wens van het katholieke bevolkingsdeel om op eigen (gewijde) begraafplaatsen te worden begraven, eveneens tot de aanleg van begraafplaatsen (Beeresteijn te Maarssen, 1828; Kockengen, 1873).⁶ Momenteel zijn er zowel in gebruik zijnde als buiten gebruik gestelde begraafplaatsen en kerkhoven.⁷ Drie zijn aangewezen als monument: de begraafplaats te Oud-Zuilen, de Jodenbegraafplaats te Maarssen en de oude begraafplaats te Breukelen.

Vaarroutes

De natuurlijke wateren vormden (vanzelfsprekend) in eerste instantie de belangrijkste vaarwegen. Tussen Utrecht en Amsterdam betrof dit aanvankelijk de route vanuit Utrecht over de Vecht en na Breukelen via de Danne, de Aa en de Angstel. Mogelijk heeft de Loenerlaak tussen Loenen en Loenersloot ook nog een betekenis gehad voor de scheepvaart, maar deze route zou al in de Middeleeuwen verzand zijn. Ook de Aa raakte geleidelijk verzand, terwijl de Hinderdam (uit 1437) scheepvaart via de Vecht ontmoedigde. Specifiek voor de scheepvaart werden de Stadswetering (1390) en Nieuwe Wetering (1448) gegraven op initiatief van de stad Utrecht. Deze laatste leidde tot het ontstaan van het dorp Nieuwersluis. Diverse bochtafsnijdingen verkortten de vaarroute, zoals te Maarssen (ca. 1100), Vreeland (14e-15e eeuw) en De Nes (ca. 1629-1631).

De verschillende afwateringskanalen werden tevens benut voor transport van goederen over het water, zoals Heycop (1385), Bijleveld (1413), Tienhovens Kanaal, Maarsseveensevaart, Nedereindsevaart en Haarrijn.⁸

Dijken, kades, bruggen, pakhuizen

Vanaf de 12e eeuw werden dijken aangelegd om wateroverlast tegen te gaan. Dit hing ook samen met de ontginning van de veengebieden, de ontstane landbouwbelangen aldaar en de geleidelijke inklinking (verlaging) van de gronden.⁹ Waar reeds dorpsbebouwing aanwezig was, werden dijken rondom gelegd, zoals in Loenen en Breukelen. Met name ten noorden van Loenen is de dijk - met daarop de weg - duidelijk aanwezig. Ten zuiden van Loenen ligt de 's Heerenwagenweg, Kleidijk en later Rijksstraatweg

3 De begraafplaatsen zijn als contour opgenomen op de Groene Kaart: een begraafplaats bestaan niet volledig uit groenelementen, maar gezien de samenhang van de groenstructuur op dergelijke plekken, de bijzondere betekenis van begraafplaatsen en de bomen aldaar, en vanwege continuïteit van deze plekken inclusief het aanwezige groen, zijn deze opgenomen op de kaart.

4 <http://www.begraafplaatsoudzuilen.nl/geschiedenis/>

5 Jan Slingerland, *Begraafplaatsen in de gemeente Breukelen*, in: THKB, 9 (1994) 1 en 2; *Vechtkroniek*, nr. 13, 2000.

6 RHC Vecht en Venen, toeg.nr. 1095, *Rooms-Katholieke Parochie Maria ten Hemelopneming te Kockengen, (1808) 1852-1971 (1980)*, inleiding.

7 Beheerverordening begraafplaatsen Stichtse Vecht, 2013: Algemene Begraafplaats Maarssen (gelegen nabij Straatweg 27, uit 1930); Breukelen (gelegen aan Zandpad 12a, ca. 1950-1960); Oud Breukelen (gelegen achter Kerkstraat 16, ca. 1827); Algemene begraafplaats Kockengen (gelegen aan Dreef 42, na ca. 1935); Loenen (gelegen nabij Driehovenlaan 86, 1828); Nieuwer Ter Aa (gelegen aan Laantje 3, ca. 1950-1960); Oud Nieuwer Ter Aa (gelegen aan Kerklaan 2); Vreeland (gelegen aan de Nigtevechtseweg, na 1960).

8 Zie ook: <http://www.agv.nl/verantwoordelijkheden/watererfgoed/kanalen/afwateringskanaal-bijleveld/>

9 Manten/Lameris, 2008, p. 27.

Verplaatsing van de hoofdvaarroute via de Aa en Angstel, naar de Vecht en later het Merwedekanaal. Bij de tijdvensters mag globaal worden gelezen, naar data van aanleg van vaarwegen:

- voor ca. 1390 (Aa en Angstel),
- ca. 1390 - 1450 (Stadswetering),
- ca. 1450 - 1674 (Nieuwe Wetering),
- ca. 1674 - 1892 (Vecht),
- na ca. 1892 (Merwedekanaal)

Steenfabriek 'Vecht en Rhijn' tussen Maarssen en Breukelen.

op de westelijke dijk; op de oostelijke dijk is het Zandpad (Zandweg, Oud Over) gelegd.

Om de rivier over te steken waren slechts op enkele locaties (klap)bruggen aanwezig. Bij Oud-Zuilen, Maarssen, Breukelen, Loenen en Vreeland lagen deze over de Vecht en bij Nieuwer Ter Aa over de Aa. Met de vaart en handel over de rivieren hing ook diverse bedrijvigheid samen. Representatief is de Schippersgracht te Maarssen, die op de rivier gericht is. Maar ook brouwerijen te Maarssen, Breukelen en Loenen lagen aan het water, net als pakhuizen te Breukelen en Loenen. In Breukelen is aan de noordzijde van het dorp in 1876 een loswal gemaakt om bedrijvigheid te stimuleren.¹⁰ In Breukelen was de kaasmarkt.

Een andere voorziening die met handel, transport en reizen te maken had, waren de logementen en herbergen, die ook vaak buiten de bebouwde kom lagen (De Kampioen te Nieuwersluis, Het Kraaijenest De Olifant, De Reizende Man, Het Prins te Paard en Het Zwarte Varken te Maarssen, De Vergulde Roskam in Vreeland en de Friesche Roemer te Oud-Zuilen).

Jaagpad

Langs vrijwel de hele route Utrecht - Amsterdam lag direct langs de waterweg een jaagpad: soms op de linker oever, de andere keer op de rechter oever. Omstreeks 1600 werd het jaagpad tussen Utrecht en Breukelen aangelegd als zandpad aan de oostzijde van de Vecht. In 1626 volgt een contract tussen Holland en Utrecht over de verlenging van het jaagpad vanaf Breukelen over Nieuwersluis langs de Nieuwe Wetering naar Loenersloot en Ouderkerk. Ten noorden van Nieuwersluis vervolgde het jaagpad op de westoever van de Vecht tot aan Loenen en aan de noordzijde van het dorp liep een jaagpad op de westoever tot aan de brug bij Vreeland. Na deze brug vervolgde het in noordelijke richting op de oostoever via de Nieuwe Vecht of Reevaart (1628-1631) langs Nederhorst den Berg. Het is aannemelijk dat langs de 'Stille Vecht' bij Nigtevecht geen jaagpad is aangelegd, omdat de hoofdverbindingen via de Nieuwe Wetering, Angstel en Gein en via de Nieuwe Vecht (langs Nederhorst den Berg) liepen.

Palen

Maarssen kent diverse relictten van de rijke joodse geschiedenis, waaronder twee zogenaamde 'jodenpalen'.¹¹ Deze stenen palen dienden als symbolische afsluiting om op de sabbat binnen de grenzen van deze palen toch zaken te mogen transporteren of dragen.

Langs de Vecht stonden in het verleden diverse 'rolpalen', waar het touw, waarmee de schuiten werden voortgetrokken, langs werd geleid om bochten in de waterweg te nemen. Langs de Vecht te Maarssen zijn enkele replica's van rolpalen aangebracht.

Ook zijn er nog enkele 'hoefslagpalen' in de gemeente aanwezig. Hoefslagpalen geven de dijkvakken aan, waarvoor ingezetenen in het verleden verantwoordelijkheid droegen voor het onderhoud.¹²

Vroege bedrijvigheid

Naast bovengenoemde watergebonden bedrijvigheid zijn tevens de graanmolens te noemen, die in Loenen (De Hoop) en Vreeland (De Ruiters) nog aanwezig zijn. Daarnaast hebben op sommige (voormalige) buitenplaatsen zich in verschillende perioden bedrijfjes gevestigd, zoals op Brugzicht en Vreedendorst.¹³ Op de oostoever ten noorden van Loenen was vanaf 1811 een glasfabriek aanwezig (de 'Glashut'), waarvan thans nog een karakteristiek rijtje dienstwoningen resteert. In de Bethunepolder werd in 1890 stoomzuivelfabriek Nimmerdor gebouwd. Bij Breukelen lag stoomzuivelfabriek Insulinde, waar thans een nieuwbouwwijkje is verrezen.

Steen- en pannenfabrieken

Langs de Vechtoevers verrezen steen- en panovens waar klei tot bakstenen en dakpannen gebakken werd. Hier was turf en klei beschikbaar voor de productie. Tot in de 20e eeuw stonden verschillende steen- en pannenfabrieken in de omgeving van Oud-Zuilen en Maarssen. Klei werd in de nabijheid gewonnen, zoals bij Op 't Slijk, aan weerszijden van Cromwijk en in de Oostwaard, of aangevoerd per

¹⁰ Manten/Lameris, 2008, p. 100.

¹¹ Vriendelijke mededeling dhr. H. van Bommel; zie ook: Tijhuis, Ria, *Verhalen over Maarsse palen*, in: Periodiek HKM, 43 (2016) 1, p. 7: <https://cloud.collectorz.com/73143/books/detail/2628864>

¹² Zie: Steven de Clercq en Hans van Bommel, *Hoefslagpalen en een verkenning naar het onderhoud van de Vechtdijk*, in: Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap "Niftarlake" (2008), p. 106-114.

¹³ Zie ook: Stades-Vischer, 2000, p. 72; Manten/Lameris, 2008, p. 85-88, 117-120; Gaasbeek, 2007, p. 86-88.

Systeem van afwatering met hoofdwaterlopen en poldermolens.

Gemaal, molen, sluis en vaart ter betegeling van het water.

schip.¹⁴ Aan de Straatweg bij Breukelen staan nog de gebouwen van de enige overgebleven baksteenfabriek aan de Vecht: Vecht en Rhijn. Aan weerszijden van de buitenplaats Groenevecht aan de zuidoostzijde van Maarssen herinneren de relatief jonge wijken aan de voormalige steenfabrieken Goed ten Bosch en De IJsvogel. Afgekeurde dakpannen zijn nog altijd terug te vinden in de beschoeiing van de rivieroever, onder andere ter hoogte van Goudestein en Herteveld te Maarssen. Ook op enkele buitenplaatsen zijn ze verwerkt in de beschoeiingen, bijvoorbeeld in de grachten van Slot Zuylen.

Wegen

Na de grote ontginningen, bedijking en uitbreiding van dorpen werden de bewoningskernen onderling verbonden, wat in eerste instantie resulteerde in een structuur van onverharde wegen. De belangrijkste verbindingen waren noord-zuid, gericht op Utrecht en Amsterdam en volgden de dijken. De Daalsedijk (uit de 12e eeuw) was destijds een belangrijke verbindingroute. Later is deze afgesneden en direct verbonden met de Straatweg (huidige Amsterdamse Straatweg). In 1820 werd deze 'Route Imperial no. 2' verhard, als gevolg van het Franse initiatief uit 1811 om een internationaal stelsel van verbindingswegen te realiseren.

Spoor en kanaal

In de 19e en 20e eeuw vonden er grote veranderingen plaats in het landschap, vooral door de aanleg van kanalen en spoorwegen. Toenemend verkeer naar het Duitse Ruhrgebied leidde in het jaar 1843 tot de aanleg van de Rhijnspoorweg. Die liep van Amsterdam via Utrecht naar Arnhem. Het tracé liep kaarsrecht door het landschap - dwars door de bestaande structuren heen, zodat de stations van Maarssen, Breukelen, Nieuwersluis en Loenen-Vreeland vrij geïsoleerd ten opzichte van de dorpen kwamen te liggen.

Met de introductie in het midden van de 19e eeuw van grotere en snellere stoomschepen voldeed de Vecht steeds minder als doorgaande route. Het tijdperk van de trekschuit was ten einde, het passagiersvervoer werd grotendeels overgenomen door de spoorwegen en later door autobusdiensten. Als nieuwe verbinding tussen de Amsterdamse havens en de grote rivieren werd in 1881 besloten tot de aanleg van het Merwedekanaal. Aanvankelijk alleen tussen Amsterdam en Nigtevecht, met bij Nigtevecht een nieuw sluiscomplex. Enkele jaren later besloot men het nieuwe kanaal tot Utrecht door te trekken. Ook bij Maarssen kwam een sluiscomplex dat het kanaal verbond met de Vecht. In de doorgaande wegen werden over het kanaal draaibruggen opgenomen, enkele lokale verbindingen moesten zich behelpen met een veer.

De aanleg van het Merwedekanaal tevens tot gevolg dat de 'stationswegen', die vanuit de dorpen naar de treinstations waren aangelegd, werden afgesneden (Maarssen, Breukelen, Nieuwersluis). Aanvankelijk werden hier veerponten of draaibruggen gemaakt, zodat in de jaren 30 van de 20e eeuw deze uitvalswegen een goede vestigingslocatie voor forenzen vormden.¹⁵

Al gauw voldeed het relatief smalle kanaal niet meer, in 1931 werd daarom besloten om het Merwedekanaal te verbreden en om te bouwen tot 'Amsterdam-Rijnkanaal'. Vanwege de oorlogsomstandigheden was het Amsterdam-Rijnkanaal pas in 1952 geheel gereed. Het kanaal is daarna nog enkele malen verbreed.

De Vecht verloor hierdoor haar functie als voornaamste transportweg. De nieuwe verbindingen vergrootten in belangrijke mate de toegankelijkheid van het gebied en vormden de voornaamste vestigingsplaatsen voor industrie. De veerponten werden vervangen door een beperkt aantal bruggen (Maarssen, Breukelen, Loenersloot).

Langs het Amsterdam Rijnkanaal treffen we op diverse plekken dienstwoningen aan uitgevoerd in neo-rennaissance stijl volgens standaardontwerp, veelal toegepast bij de sluisen langs het kanaal. Vaak maken deze dienstwoningen (sluiswachterswoningen) onderdeel uit van een ensemble met waterstaatkundige werken en gebouwen, zoals de schutsluis, een schotbalkenloods, een wachthuisje etc.

Op de plek waar het Amsterdam-Rijnkanaal en de Vecht elkaar raken tussen Maarssen en Oud-Zuilen

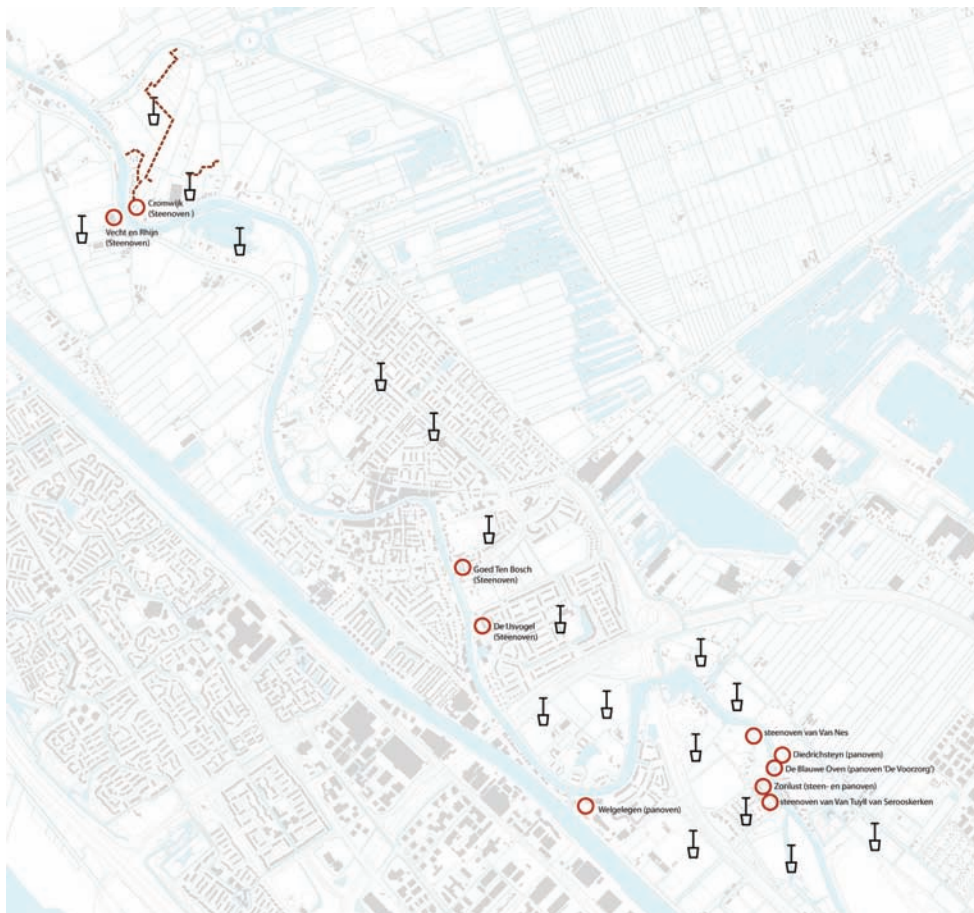
14 Zie o.a.: www.ahn.nl (bij Cromwijk zijn duidelijke steilranden te zien; verder is slecht te zien welke gebieden daadwerkelijk zijn afgegraven); www.bodemdata.nl (soms globaal aangeduid als 'afgegraven'); www.historischekringmaarssen.nl (Fietsroute Steengoed)

15 Veerponten over het Merwedekanaal lagen van noord naar zuid bij: Indijk, halverwege Indijk en Vreelandse Laan, bij de Vreelandse Laan/Spoorlaan, Stationsweg Nieuwersluis, achter Over Holland, Laan van Duuring en bij Opbuuren.

Turfsteken en steenovens als belangrijke industriële activiteiten buiten de dorpen.

Hoofdzakelijk verdwenen steen- en pannenfabrieken rondom Maarssen en Oud-Zuilen. De spades geven mogelijk voor kleiwinning afgeticheld gebied aan, zoals achter Cromwijk waar de steilranden goed zichtbaar zijn. Alleen gebouwen van steenfabriek Vecht en Rhijn zijn thans nog aanwezig.

ligt een betonnen boogbrug. Dit is een zeldzame vooroorlogse brug, die de kleinschalige ophaalbrug over de sluis verving. De brug is daarmee een voorbeeld van de schaalvergroting die de komst van het kanaal met zich mee heeft gebracht.

Lokaalspoorweg Nieuwersluis-Aalsmeer

Tussen 1915 en 1950 was er een geregelde treindienst over het tracé tussen Nieuwersluis-Loenen naar Uithoorn en Aalsmeer. Over de Angstel lag een draaibrug met aan weerszijden brugwachterswoningen, die thans nog aanwezig zijn. Aan de Oukoperdijk was een halteplaats, thans een woning. Met de A2 was een gelijkvloerse kruising met spoorbomen. In 1986 is de spoorlijn geheel uit gebruik genomen. Nadien zijn de rails verwijderd, maar het halteplaatsgebouw aan de Oukoperdijk staat er nog en het verhoogd gelegen tracé is nog goed in het landschap herkenbaar.¹⁶

Snelweg en provinciale wegen

Het sterk groeiende aantal auto's leidde al in 1938 tot het besluit van de aanleg van autosnelweg A2 tussen Amsterdam en Utrecht. De aanleg startte na de oorlog en in 1954 werd het traject Amsterdam - Utrecht in gebruik genomen. Deze ontlastte in belangrijke mate de route via de 19e eeuwse Rijksstraatweg. Eerder was in Maarssen de Hoge Brug in 1938 over het Amsterdam-Rijnkanaal gelegd, dat toen juist werd verbreed. Uit dezelfde tijd zal de Breukelerbrug hebben gestamd, welke in de Tweede Wereldoorlog werd vernield. In 1957 opende de herbouwde Breukelerbrug over het Amsterdam-Rijnkanaal.¹⁷ Ook de N201 tussen Zandvoort en Hilversum was ondertussen aangelegd met bruggen bij Loenersloot en Loenen uit 1939. In samenhang met de ruilverkaveling en verbetering van de ontsluiting van het westelijke veenweidegebied werd in 1973 de N401 geopend van Breukeling richting Woerden.¹⁸ Na 1980 is de Zuilense Ring aangelegd. Recent is de A2 ingrijpend gemoderniseerd en verbreed.

Planmatige woningbouw

Met de introductie van de Woningwet in 1901 gingen gemeenten zich met de praktijk van de woningbouw bemoeien. Opvallend is dat in de jaren '20 en '30 van de vorige eeuw de dorpen aan de Vecht veel woningen bouwden. Het gaat daarbij zowel om planmatige complexen met arbeiders- en middenklassewoningen als vrijstaande en geschakelde villabebouwing. De laatste categorie kan vooral aan de uitvalswegen langs de Vecht en de routes naar de verschillende stations aangetroffen worden. Na 1945 gingen in vrijwel alle dorpen van de gemeente uitbreidings- en bestemmingsplannen het beeld bepalen. Dat resulteerde in grootschalige nieuwbouwwijken waar aanvankelijk het zwaartepunt lag op sociale woningbouw. Zone's langs het Amsterdam-Rijnkanaal werden ingericht als bedrijventerreinen.

Nutsvoorzieningen

Wat betreft de nutsvoorzieningen kent de gemeente een bijzondere watertoren te Breukelen uit 1928, het drinkwaterkanaal in samenhang met het gemaal uit 1936 op de Machinekade bij de Bethunepolder en enkele transformatorhuisjes, zoals aan de Binnenweg te Loenersloot. De gasfabriek en watertoren te Maarssen zijn niet meer aanwezig.

Bedrijvigheid en industrialisatie

Gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw vond in Nederland de industrialisatie plaats. Het pas aangelegde Merwedekanaal zorgde voor het aantrekken van industrieën, hoewel dit binnen de gemeente mondjesmaat plaatsvond, en dan met name tussen kanaal en spoorweg. Met name in Maarssen vestigde zich bedrijvigheid, thans buiten de huidige gemeentegrens gelegen. Een belangrijke industrie was bijvoorbeeld de farmaceutische industrie. In Oud-Zuilen verscheen bijvoorbeeld Brocacef/DSM. Aan de Nieuwe Wetering ontstond bedrijventerrein 'Angstelkade' in de nabijheid van spoor en kanaal. Bij Maarssen werd achter Leeuw en Vecht een haven aangelegd. In 1969 werd ten noorden van Nigtevecht een opslaglocatie voor olie aan het Amsterdam-Rijnkanaal ingericht, waaraan ook een militair aspect was gekoppeld.¹⁹

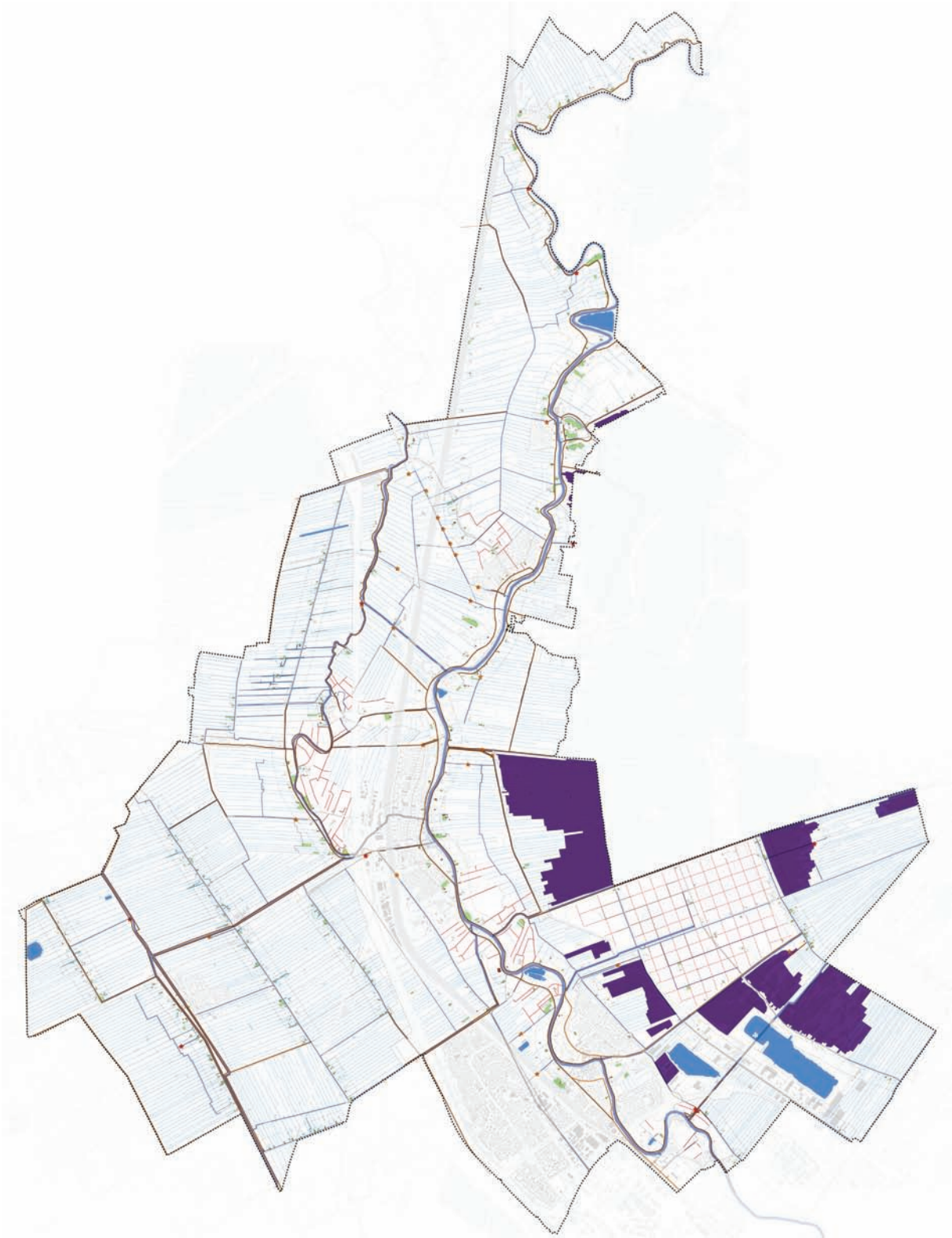
16 Manten/Lameris, 2008, p. 120; https://nl.wikipedia.org/wiki/Spoorlijn_Aalsmeer_-_Nieuwersluis-Loenen; https://nl.wikipedia.org/wiki/Spoorwegovergang_van_de_A2

17 <http://www.wegenwiki.nl/Breukelerbrug>

18 [http://www.wegenwiki.nl/N201_\(Nederland\)](http://www.wegenwiki.nl/N201_(Nederland)); [http://www.wegenwiki.nl/N401_\(Nederland\)](http://www.wegenwiki.nl/N401_(Nederland))

19 Spreiding van olieopslag in meerdere depots, zie: <http://www.stelling-amsterdam.nl/bunkers/nigtevecht-oliedepot/>

Het agrarisch cultuurlandschap met onder meer ontginningen, waterstelsel, droogmakerij en veenplassen.

2.2. Het cultuurlandschap

Vanaf ongeveer het jaar 1000 werd het landschap buiten de directe omgeving van de rivieren grootschalig ontgonnen, waarmee het huidige cultuurlandschap ontstond. Naast deze 'landschapsvormende' transformatie vond na ca. 1600 een vorm van afbraak plaats door de diepe veenwinning. De oudste vormen van industriële activiteiten in de gemeente Stichtse Vecht zijn de baksteenindustrie en de turfwinning.

Ontginningsbases, boerderijlinten

Karakteristiek zijn de lange linten in het veenweidegebied. Boerderijen staan soms nog nadrukkelijk aan de kant waar de ontginning begon, zoals in Kortrijk en Portengen. Aan de noordzijde van Portengen en in Spengen vond de ontginningen in beide richtingen plaats, zoals herkenbaar aan de evenwichtige aanwezigheid van boerderijen aan weerszijden van de dijk.

Afwatering en ontwatering, molens

Watergangen, ontginningen, molens en polders vormen een samenhangend systeem. De afwatering vond aanvankelijk plaats op de Vecht, Aa en Angstel. De belangrijkste afwateringskanalen leiden daarom naar deze natuurlijke rivierlopen, waaronder de Weersloot, Evenaarswetering, Groote Heicop, Tienhovens Kanaal, Haarrijn, Maarsseveense Vaart en Nedereindse Vaart. Daarnaast zijn er verschillende weteringen en sloten die samenvallen met de buitengrenzen van ontginningsblokken, zoals de Zogwetering, Oukoperwetering of Botersloot.

In de 19e eeuw waren in het gebied nog zo'n 36 poldermolens. Poldermolens dienden om het water uit lager gelegen polderblokken naar hoger gelegen niveau (bijv. een boezem) op te voeren. Soms lagen halverwege en dwars door de polder molenweteringen die naar de molen leidden, zoals bij Kockengen en Laag-Nieuwkoop nog herkenbaar. De bredere, hoger gelegen watergangen die vanaf de molens liepen en loosden op de natuurlijke rivierlopen zijn in veel gevallen buiten gebruik geraakt, maar nog wel herkenbaar. Ook molenplaatsen, waar de molen ondertussen is verdwenen, zijn vaak nog herkenbaar door een iets hogere ligging en de oriëntatie in het slotenstelsel.²⁰ Om windvang te garanderen werd in een straal van 500 meter een beperking opgelegd voor de hoogte van beplanting en bebouwing: de zogenaamde 'molenbiotoop'.²¹

Achter- of houtkades

Dit betreft een achterzijde van een ontginningsblok, dat als restgebied veelal werd beplant met geriefhout. Daarom wordt ook wel gesproken over 'houtkades'. De huidige gemeentegrens valt in veel gevallen samen met dergelijke 'achterzijden', die een logische en historische grens vormen tussen gebieden.

Rietlanden / moerassen

Rietlanden zijn restgronden, die door hun gesteldheid geen hoogwaardig gebruik kregen. Het gaat dan om oevers en buitendijkse gronden (tussen Bijleveld en Heijcop, langs Vecht), moerassen en afgegraven terreinen (armenland Ruwiel, Bosje van Robertson) en overhoekjes (langs het spoor). Door winning van het riet of specifiek beheer blijft het als (eensoortige) rietvegetatie in stand.

Geriefbosje, hakhout en knotwilg

Als onderdeel van het agrarisch bedrijf werd veelal ook hout geproduceerd, voor eigen gebruik of voor verkoop. Geriefbosjes lagen bij het erf of op kleine perceeltjes tussen de landerijen, waar hakhout werd geoogst. Op kavelranden, op kades en langs wegen waren hakhout en knotwilgen gebruikelijk. Hakhout van wilg, els, es, eik, hazelaar, esdoorn, etc. wordt periodiek op lage stam afgezet, terwijl knobomen, meestal wilg maar ook es of populier, op hogere stam worden afgezet. Knotwilgen vormen op verschillende plekken markante rijen in het landschap, zoals langs het Laantje van Duuren en het Laantje bij Nieuwer Ter Aa. Fraaie hakhoutstobben bevinden zich in de oeverranden van het lint van Spengen. Noemenswaardig is ook het essenhakhout op buitenplaatsen als Over-Holland, Sterreschans, Vechtenstein en Gunterstein.

²⁰ Zie ook: <http://www.agv.nl/verantwoordelijkheden/watererfgoed/sluizen/sluisjes-buitenweg-en-westbroek/>

²¹ Zie: <http://www.molenbiotoop.nl/>

Cultuurhistorisch relevante groenobjecten, zoals geïnventariseerd in het kader van het opstellen van de Groene Kaart.

- Historisch groen met beschermingsstatus
- Waardevol historisch groen

Boomgaarden

Om in het eigen gebruik te voorzien of als extra verdienste naast het (melkvee)bedrijf kende het erf van een boerderij vrijwel altijd één of meer fruitbomen. Deze van oorsprong hoogstambomen werden in de vorm van een boomgaard, maar ook langs de toegangsweg of als randbeplanting aangebracht.

Bij grotere boomgaarden of boomgaarden in de open ruimte is vaak een randbeplanting (van bijvoorbeeld els) aangebracht om het fruit te beschermen tegen de wind. Oudere boomgaarden in dit gebied zijn vaak omgeven door knotwilgen, zoals bij Vreeland en Oud-Aa te vinden is. Een zeer bijzondere formatie van fruitbomen is bij boerderij Wittestein te vinden, waar oude hoogstambomen in rijen op de kade aanwezig zijn.

Koebocht en pestbosje

Een koebocht is een plek op enige afstand van de boerderij, waar met enige beschutting van beplanting de koeien konden worden gemolken. De plekken zijn herkenbaar aan hun afgezonderde ligging in de weilanden, beplanting op de kavelrand en rondom gelegen watergang. Binnen de gemeente zijn in ieder geval twee koebochten aanwezig in het westelijke veenweidegebied.

Pestbosjes, waar door ziekte overleden dieren werden begraven, liggen vaak aan de wetering of op enige afstand van de boerderij. Historisch zijn deze bosjes rondom voorzien van een sloot, om verspreiding van ziektes te voorkomen.

Eendenkooi

Een eendenkooibos wordt bepaald door het gebruik voor de eendenjacht in het verleden. Deze wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van een centrale waterplas, meestal met vier vangpijpen. De eendenkooien lagen van oudsher op enige afstand van de bebouwing, op natte, minder bruikbare gronden. De eendenkooi te Maarssenbroek is de enige die binnen de gemeente aanwezig was en is.

Leilinden

Rondom historische panden stonden in veel gevallen bomen, onder andere om gevels tegen zon en wind te beschermen. Vanwege de beperkte ruimte, vooral als een gebouw dicht aan de weg lag, werden deze bomen geleid of geknot. Meestal zijn deze bomen kenmerkend voor historische boerderijen, terwijl deze snoeivorm ook voorkomt bij bijvoorbeeld kerkgebouwen, herbergen of woonhuizen. Het gaat vrijwel altijd om 2 of 3 gelijke bomen voor de voorgevel, meestal zijn het lindes, en in enkele gevallen staan ze ook langs zijgevels (bijv. Wagendijk 20 of Portengen 23).

Recreatiestructuur uit de landinrichting

In de ruilverkaveling Oukoop-Kortrijk, die omstreeks 1966 in uitvoering werd gebracht, werd een nieuwe visie op de inmenging van recreatie in het buitengebied in praktijk gebracht. Hiertoe had landschapsarchitect Hans Warnau in 1962-1964 de basis gelegd voor het landschapsplan, waarbij de recreatieve voorzieningen (wegen, parkeerterreinen, verblijfsgebieden, bosjes, etc.) zoveel mogelijk werden gekoppeld aan bestaande structuren, zoals bestaande en nieuwe wegen, overhoekjes, knooppunten en andere strategische plekken. Het recreatieplan van Warnau zou "een schoolvoorbeeld zijn voor de wijze waarop eenvoudige recreatievoorzieningen als een visplek, een bosje met wat zitbanken en een ligweijtje in een agrarisch polderlandschap konden worden ingepast, zonder verlies van de kenmerkende openheid".²²

Elementen uit dit gerealiseerde recreatieplan zijn: recreatiegebied De Geer, recreatiegebied Bosdijk, recreatiegebied De Aa en het terrein tussen de Oukooperwetering en Oukooperdijk.

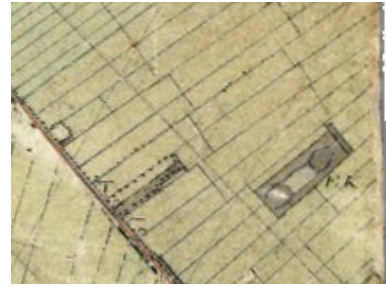
Verder is langs nieuwe en bestaande wegen beplanting toegevoegd. Onder andere "wat lage beplanting [...] langs wegen die veel door fietsende schoolkinderen worden gebruikt teneinde hun enige beschutting te geven". De (eezijdige) bomenrijen en beplantingen langs de Oukoop(erdijk), Oud-Aa, Portengse Zuwe, Provinciale weg (N401), Kortrijk (berkenbomen) en Portengen-Zuideinde zijn eveneens een uitvloeisel van het landschapsplan van de ruilverkaveling.

De recreatieterreinen uit dit ruilverkavelingsplan zijn van cultuurhistorische waarde, aangezien zij een

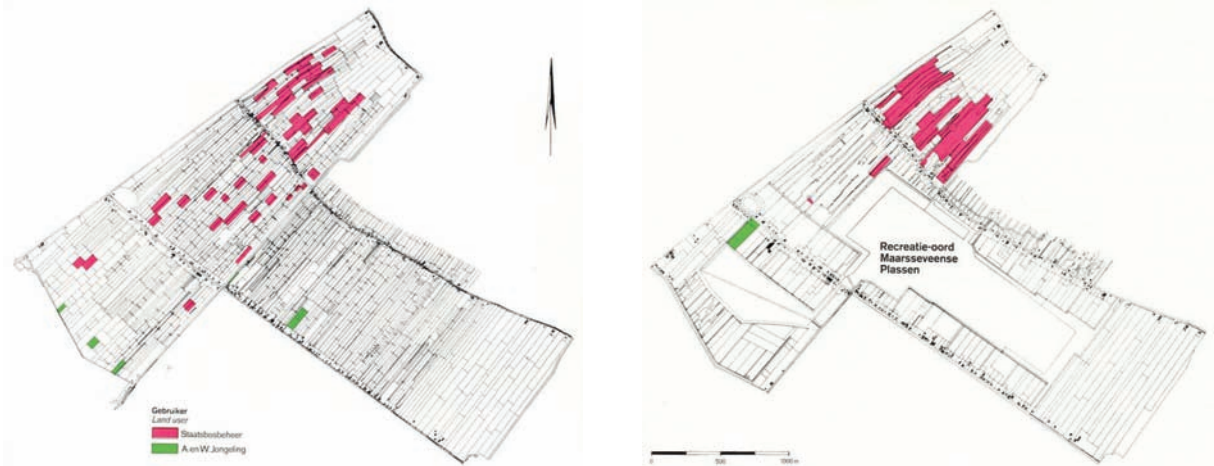
---

22 Centrale Cultuurtechnische Commissie, *Rapport voor de ruilverkaveling Oukoop-Kortrijk*, 1967; Andela, G., A. Guinée, *Vanzelfsprekende schoonheid, Tuin- en landschapsarchitect Hans Warnau*, Uitgeverij Blauwdruk, Wageningen, 2006. Landschapsconsulent bij Staatsbosbeheer, W.L. Janssen, was formeel belast met het ontwerp van het landschapsplan.

Beeldbepalende groenstructuren, thans en in het verleden.

De polder Maarsseveen vóór en na de landinrichting. (Bron: Jaarverslag Cultuurtechnische Dienst, 1970).

algemene historische waarde vertegenwoordigen als onderdeel van de ruilverkaveling Oukoop-Kortrijk, als onderdeel van een doordacht en samenhangend plan. Daarnaast zijn de terreinen en wegbeplantingen beeldbepalend voor de groenstructuur van de gemeente.

De ruilverkaveling Maarsseveense Plassen werd in 1959 aangevraagd ten einde de tuinbouwbelangen en de behoefte aan recreatiegebied en zandwinning te bedienen. Het plan voor het recreatiegebied rondom de zandwinplas werd (eveneens) gemaakt door Hans Warnau, tussen 1958 en 1964. De uitvoering vond plaats in de jaren 1960-1968.

Turfwinning, petgaten- en legakkers

Toen in de middeleeuwen de bevolking bleef groeien en het hout steeds schaarser werd, ging men in Nederland op grote schaal veen afgraven om als brandstof te kunnen gebruiken. Het turf werd toegepast voor huisgebruik, door ambachtslieden en later ook bij industriële activiteiten. Het was de belangrijkste brandstof tot de komst van de steenkool in de 19e eeuw.

Turfwinning vond hoofdzakelijk plaats aan de oostzijde van de Vecht, omdat daar betere turf gewonnen kon worden. Met de explosieve groei en uitbreiding van Amsterdam vanaf het einde van de 16e eeuw, nam de behoefte aan turf als brandstof sterk toe, evenals de vraag naar bakstenen. De al aanwezige infrastructuur kwam goed van pas bij de vervening en het turf kon via bestaande afwateringskanalen als Tienhovens kanaal, Maarsseveensevaart, Weersloot en Drecht en dan over de Vecht op platbodemschepen naar de steden getransporteerd worden.

Aanvankelijk werd de droge techniek toegepast, waarna de grond weer geschikt kon worden gemaakt voor agrarisch gebruik door deze te bonken, ofwel de voor turfbereiding ongeschikte laag te bewaren en deze later weer aan te brengen vermengd met het tevoorschijn gekomen zand. Met de introductie van de baggerbeugel in de 16e eeuw werd echter de natte techniek toegepast. Het veen kon veel dieper worden afgegraven, waardoor trekgraten en legakkers ontstonden. Na het afgraven werd het veen te drogen gelegd op de uitgespaarde stroken land, de legakkers, hier werd het vervolgens tot turf gesneden. Veel van deze legakkers verdwenen echter door vorst en golfslag van het water. Hierdoor vormde zich grote open plassen, die een bedreiging vormden voor omwonenden.

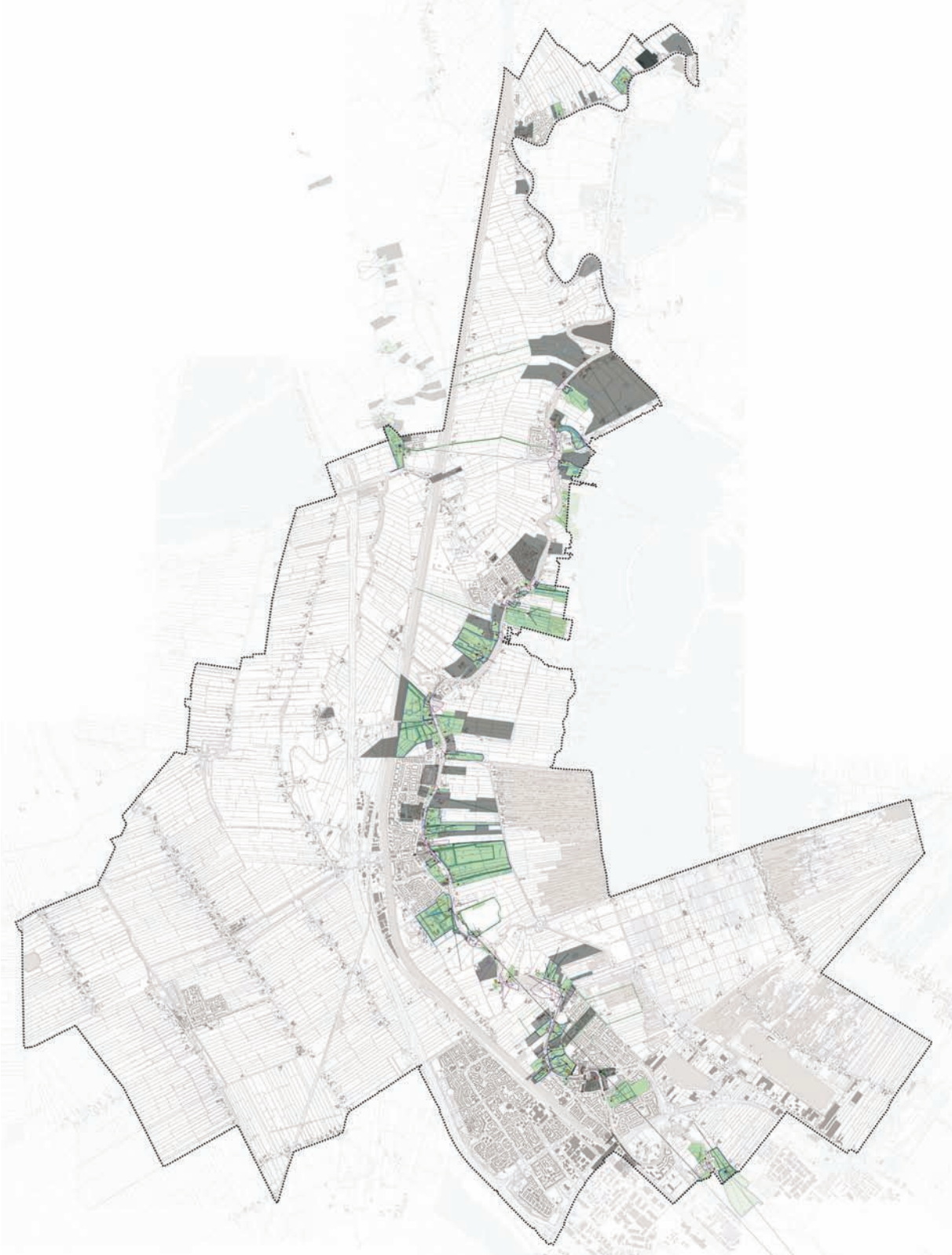
De plassen rond Tienhoven, Oud-Maarsseveen en Molenpolder vormen de grootste eenheden binnen de gemeente van vóór 1850. De Kievitsbuurt is grotendeels tussen 1850 en 1900 ontstaan, terwijl verschillende kleinere waterplassen in de Polder Maarsseveen (ten westen van Bethunepolder) zelfs nog na 1900 zijn ontstaan (opleving tijdens Tweede Wereldoorlog).

Tegenwoordig worden de plassen beheerd als natuur- en recreatiegebied. Met name tussen de Scheendijk en Kalverstraat ontwikkelde zich een gebied met veel recreatiewoningen. In deze 'Kievitsbuurt' werd na 1930 ook een openluchtwembad ingericht.

Zandgaten

De aanleg van wegen en de verstedelijking had als wens dat het benodigde zand in de directe omgeving gewonnen werd. De Maarsseveenseplassen zijn het gevolg van zandwinningen voor de aanleg van nieuwe Utrechtse wijken. Het zijn kunstmatig gegraven plassen los van de middeleeuwse kavelstructuren. Andere zandwinplassen zijn de Nes (na 1934) bij Vreeland en de Zwaan ten westen van Spengen (ca. 1950-1960). Lokaal werd zand gewonnen in een kleine rechthoekige put ten oosten van Spengen. In de uiterwaard van Op 't Slijk werd zand gewonnen voor de aanleg van de brughoofden van de brug over het Amsterdam-Rijnkanaal te Maarssen.

Buitenplaatsen in de gemeente Stichtse Vecht.

2.3. Buitenplaatsen

Eeuwenlang werd het uitzicht vanaf de Vecht bepaald door dorpen met daar tussen open weilanden met boerderijen. Vanaf de 17e eeuw kwam hier verandering in. Op rijke Amsterdamse kooplieden en regenten had de Vecht een grote aantrekkingskracht. Zij ontdekten de mogelijkheden van een zomerverblijf aan de Vecht, weg van de drukke en stinkende stad, en goed bereikbaar over water. De vernieuwing werd ingezet door Joan Huydecoper, die later Heer van Maarsseveen en burgemeester van Amsterdam zou worden. Hij stichtte in 1628 in de Vechtbocht ten noorden van Maarssen de buitenplaats Goudestein. Huydecoper ontpopte zich als projectontwikkelaar, door grote stukken grond langs de Vecht op te kopen en deze weer te verkopen aan de Amsterdamse elite. Hij werkte daarbij samen met de bekende architect Philips Vingboons, die voor diverse buitenplaatsen ontwerpen maakte. Dit werd de 'Gouden Bocht' van Maarssen. De bouw van buitenplaatsen langs de Vecht nam enorm toe na het rampjaar 1672 en bereikte haar hoogtepunt in het midden van de 18e eeuw. De door de Franse troepen verwoeste kastelen en boerderijen werden voor gunstige prijzen opgekocht en verbouwd tot luthoven. Zo transformeerde de ruïne van het oude kasteel Gunsterstein in 1680 tot Hollands-Classicistisch buitenhuis, compleet met geometrische tuinaanleg. De lange laan van Gunsterstein heeft nog altijd zichtassen op de centrale schoorsteen van het hoofdhuis en op de kerktoren van Breukelen. Omstreeks 1850 is een deel van de tuin omgevormd tot landschapspark.

Als gevolg van de grootschalige bouwactiviteit aan de Vecht ontstonden met name tussen Maarssen en Vreeland aaneengesloten reeksen van buitenplaatsen die georiënteerd waren op het water. Voor de bewoners was het bezit van een buitenplaats met strak aangelegde tuin een symbool van welvaart en status. Alles draaide om het zien en gezien worden. Direct aan het water verschenen dan ook talloze tuinhuisen en theekoepels. Een goed voorbeeld hiervan is de zogenaamde 'Mennonietenhemel' tussen Breukelen en Loenen, genoemd naar de vele doopsgezinde stichters van de buitenplaatsen.

Door economische neergang zijn vele buitenplaatsen na 1800 afgebroken en werden de nog resterende onderhoudsintensieve formele tuinen omgewerkt tot landschappelijke parken. De oude rechtlijnige tuin-structuren zijn hier en daar nog wel herkenbaar. Na aanleg van de rijksweg Utrecht-Amsterdam in 1812 op de oude Vechtdijken heeft de nieuwe infrastructuurbundel tussen beide steden (spoorlijn, Amsterdam-Rijnkanaal en A2) de Vechtgordeel bewust rechts laten liggen. Van de circa 186 buitenplaatsen binnen de Vechtzone zijn er nu nog zo'n 86 over als buitenplaats. Van diverse anderen resteert nog het hoofdhuis tussen de dorpsbebouwing.

Beeldbepalende onderdelen van buitenplaatsen zijn onder meer de parken en parkbossen, grachten en vijvers, sierlijk en statig gedecoreerde hoofdhuizen en bijgebouwen, koepels aan de weg of de Vecht, en lanen en zichtlijnen. Veelal behoorden tot de buitenplaats ook (ommuurde) moestuinen, boomgaarden en diverse landerijen, waar in sommige gevallen het historische karakter van het landschap goed bewaard is gebleven.

Historische landgoederen

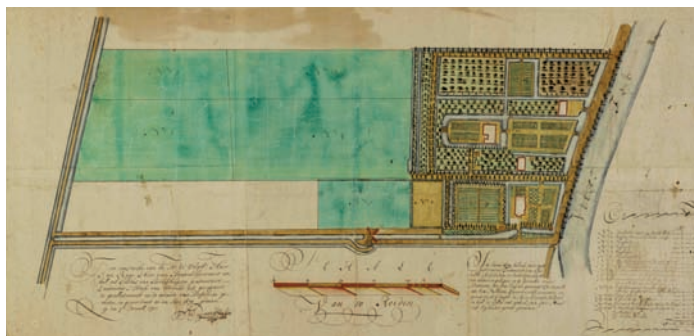
Op de cultuurhistorische waardenkaart zijn in eerste instantie historische buitenplaatsen opgenomen, zoals deze te begrenzen zijn op basis van de decoratieve parkaanleg. Buitenplaatsen kenden daarnaast vaak ook bedrijvigheid in de vorm van boerderijen met akkers en weilanden alsmede hakhout- en productiebossen. Deze historische landgoederen vormden en vormen een economische eenheid. Indicatie en niet uitputtend zijn enkele historische landgoederen op de kaart opgenomen, zoals Gunterstein, Zuilen, Nijenrode, Oudaen en Overholland.

Buitenplaatsen langs de Vecht bij Loenen in de 18e eeuw.

Voorbeelden rondom Maarsse: Goudesteyn - Silversteyn, Ter Meer en Leeuw en Vecht - Herteveld.

Hoofdhuis en bijgebouwen

Het hoofdgebouw op de buitenplaats vormt het letterlijke of figuurlijke centrum van de buitenplaatsaanleg. Deze hoofdhuizen zijn in zeer verschillende stijlen vormgegeven en soms betreft het een zoveelste (her)bouw op een buitenplaats. Bijgebouwen kennen een functionele en/of compositorische samenhang met de buitenplaats. Ook boerderijen en woonhuizen (dienstwoningen, rentmeesterswoningen, etc) kunnen in deze categorie vallen, indien deze bijvoorbeeld duidelijk gedecoreerd zijn of tot het cluster behoren. De bijgebouwen zijn nader te specificeren in: koepel/theehuis/prieele; koetshuis/ garage/ koetsierswoning; oranjerie; boerderij/schuur; dienstwoning/rentmeesterswoning; bouwhuis; tuinmanswoning/tuinschuur; poortgebouw/portierswoning en jachthuis/duiventoren.

Lanen

Lanen vormen veelal belangrijke structuur- en samenhangbepalende elementen op een buitenplaats, als onderdeel van een parkcompositie of verbinding vanuit de buitenplaats. Hierbij kan onderscheid worden gemaakt in oprijlaan, zichtlaan, grenslaan, onderdeel lanenstelsel of sterrenbos, slingerlaan of verbindingslaan.

Zichtlijnen, zichtvelden en zichtpunten

Een zichtlijn betreft een duidelijk vormgegeven of ingekaderd (door)zicht, via een bewust gecreëerde opening die zowel in de zomer als in de winter aanwezig is, vanaf een duidelijk beginpunt (het huis of een specifieke plek in de aanleg); en soms met duidelijk eindpunt (bijvoorbeeld een kerktoeren of bijgebouw). Dit eindpunt is het zogenaamde zichtpunt: een focuspunt, waarop een zicht bewust geconcentreerd is. Veelal is dit punt een verbijzondering in de aanleg (bijvoorbeeld een bijgebouw) of een markant punt daarbuiten, zoals een kerktoeren. Er loopt bijvoorbeeld een zichtlijn van het hoofdhuis van Slotzicht naar kasteel Loenersloot en van Nijenrode en Slot Zuilen naar de Utrechtse Domtoren.

Zichtvelden betreffen het panorama vanaf het hoofdhuis, bijvoorbeeld over een zichtweide of een overplaats. Een zichtveld verbindt het huis met de 'buitenwereld' en zijn daarom tevens gerelateerd aan de oriëntatie van het hoofdhuis. Vrijwel alle zichtvelden zijn gericht op de Vecht en een enkele loopt aan de overzijde van de rivier door, zoals bij Welgelegen, Rupelmonde en Sterreschans, Vegtvliet, Nijenrode en Oudaen, Cromwijck, Gansenhoef en Otterspoor, en Goudestein.

Waterpartijen: grachten en vijvers

In de waterrijke omgeving van de Vecht gaven grachten prestige en sierlijkheid, en tevens de nodige ontwatering van de tuinaanleg. Het kan gaan om restanten van verdedigingsgrachten, grachten, vijvers en kommen uit classicistische aanleg of landschappelijke (slinger)vijvers. Ook in de aanleg geïncorporeerde sloten en vaarverbindingen behoren tot een buitenplaatsensemble.

Moestuin

De moestuin betreft een duidelijk omgrensde ruimte, bestemd voor het kweken van producten, en is veelal bepalend geweest of geworden voor de structuur van de aanleg en de positie van bijgebouwen op een buitenplaats (bijv. tuinmanswoning, oranjerie, schuren).

Park

Dit betreft het park (of de siertuin) als gecomponeerde aanleg, veelal het kerngebied van de buitenplaats, in relatie tot de aangename verpozing op een buitenplaats en voorzien van decoratieve bouwkundige en groene elementen. Er is veelal sprake van een hoge mate van verfijning en het ligt meestal direct rondom een (verdwenen) hoofdhuis. Aan de overzijde van de weg lag in verschillende gevallen een overtuin of overplaats, zoals bij Over Holland, Sterreschans en Rupelmonde.

Tuin stijlen

De classicistische stijl

In het Nederland van de Gouden Eeuw vindt de geometrische, proportionale stijl, zoals deze vanuit de klassieke idealen in Italië was opgeleefd, gehoor bij de stedelijke elite. Tot deze vroeg-17e eeuwse humanistische, kunstzinnige elite behoorden met name de kringen rond de stadhouder.¹

Binnen de Classicistische stijl zijn het 'Hollands Classicisme' en het 'Frans Classicisme' te onderscheiden. Kenmerkend voor beide richtingen is een duidelijk symmetrische opbouw van het terrein waarbij gebruik gemaakt wordt van rechte lijnen (veelal lanen), vierkante (soms omgrachte) percelen, en in alle gevallen een centrale as van symmetrie met eventueel haaks daarop verschillende dwars-assen. Deze parken waren over het algemeen van behoorlijke omvang en kenden een nadruk op het sieraspect. De huizen werden in de centrale symmetrie-as geplaatst, waardoor er een perspectivische werking ontstond. In een classicistische aanleg werd het huis zeer zorgvuldig in de parkaanleg geïncorporeerd.

Wanneer het terrein van de aanleg duidelijk begrensd en omsloten werd vormgegeven en er dientengevolge nauwelijks een relatie met het omliggende landschap bestond, wordt gesproken van het 'Hollands Classicisme'. In deze terreinen is in veel gevallen sprake van een nauwe relatie tussen het huis en de tuin als één gezamenlijk architectonisch concept. De relatie uit zich bijvoorbeeld in de symmetrie, zichtlijnen en maatverhoudingen die zich vanuit het huis voortzetten in de tuin. Water in de vorm van grachten en vijverpartijen speelt een belangrijke rol in de opdeling in compartimenten en versiering van de tuin. Hagen delen de tuin verder op en bloemperken sieren de omgeving van het huis. Boomgaarden en moestuinen worden in veel gevallen opgenomen in de tuinaanleg.

Vaak is de classicistische aanleg later omgevormd of verdwenen. Op buitenplaatsen als Gunterstein en Slot Zuilen is de classicistische hoofdstructuur nog redelijk goed waarneembaar.

In de loop van de zeventiende eeuw, globaal na 1690, kwam het echter steeds vaker voor dat de symmetrie-as zich ook buiten de eigenlijke aanleg, over de bijbehorende agrarische gronden, uitstreckte. In dat geval wordt gesproken van het 'Frans Classicisme'. De lange, uitgestrekte as gaf daarbij de indruk dat de aanleg oneindig was. Andersom gezien was het huis reeds vanuit de verre omgeving zichtbaar en domineerde het beeld. De hoofd-as kon zowel uit een rechte zichtlaan als uit een zichtkanaal bestaan. In veel gevallen was er sprake van een orthogonaal stelsel van lanen dat zich uitstreckte over het omliggende landschap en de richting en maat van de verkaveling dicteerde. De tuinen zelf werden veelal rijk versierd met onder meer gedecoreerde velden (bv. parterres de broderie), tuinbeelden, vijvers, doolhoven, fonteinen, cascades, loofgangen en latwerken.

De Landschapsstijl

Onder invloed van de denkbeelden van bijvoorbeeld de Fransman Jean Jacques Rousseau, maar ook van de Engelsman Alexander Pope en de Nederlandse filosoof Spinoza maakt de voorliefde voor een gekunstelde en mathematische natuur plaats voor een waardering van de wilde, ongerepte natuur. Dit uit zich in de tuinkunst in een liefde voor een glooiend landschap, begroeide heuvels, uitbundige boomgroepen en natuurlijk ogende gebogen waterlopen of zelfs watervallen. Essentieel is de beleving van dit gemaakte landschap vanaf rondwandelingen. Om de gevoelens die de aanleg oproept (of geacht wordt op te roepen) te versterken krijgt het park een afwisseling tussen open en besloten plekken en wordt verfraaid met beelden uit de oudheid, vervallen tempels, graftombes, kunstmatige ruïnes of borden met poëtische teksten.

Een aanleg in de zo genoemde Landschapsstijl werd in Nederland veelvuldig toegepast vanaf de late achttiende en gedurende de gehele negentiende eeuw. Daarbij is een onderscheid te maken in een vroege en in een late vorm. De eerste landschappelijke veranderingen in Nederland, aangeduid als 'Vroege Landschapsstijl', omstreeks 1750 voor het eerst en na circa 1780 algemeen toegepast, betroffen voornamelijk beperkte omvormingen van bestaande formele tuinen en parken. De belangrijkste kenmerken zijn: een kleinschalige omvorming van terreingedeelten door de aanleg van slingerpaadjes in hakhoutbossen, slingerende

¹ Zie onder meer: Oldenburger-Ebbers, Backer en Blok, 1998; De Jong, 1993; Bezemer-Sellers, 2001.

waterlopen en het opwerpen van kleine heuvels in het terrein. Dergelijke vroeg landschappelijke elementen lagen veelal los van het huis. De bestaande structuren en de aanwezige hoofdozette van het terrein werden behouden.

Vanaf circa 1815 werden terreinen meer in hun totaliteit, veelal door grootscheepse vergraving, omgevormd tot een ruime aanleg met grote glooiende open weiden met solitaire bomen en boomgroepen, paden volgens wijde bogen en grote waterpartijen met flauw gebogen oeverlijnen, en waarbij een visuele relatie met het hoofdhuis, de bijgebouwen en het omliggende landschap werd gelegd. Bij deze zogenaamde 'Late Landschapsstijl' werden de agrarische gronden en de agrarische gebouwen veelal als onderdeel van de aanleg beschouwd en een versierende waarde toegedicht. In dit samengaan van sieraanleg en nutsfunctie werd de verbeelding van het ideale Arcadische of pastorale landschap gezien.

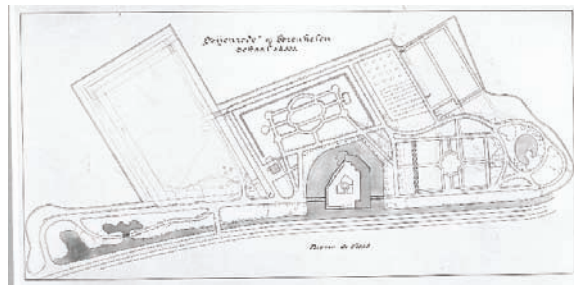
In de tweede helft van de negentiende eeuw kwam er in de tuinarchitectuur meer aandacht voor toepassing van bloeiende heesters, vaste planten en rijkbloeiende eenjarigen in de omgeving van het huis. Binnen de aanleg in Landschapsstijl werden daarom langs de paden vaak bont gekleurde mozaïekperken aangelegd en vakken met rijkbloeiende (stam-)rozen. Ook de verspreide plaatsing van kuuipplanten droeg in die dagen bij aan de versiering van de tuin. Dit werd gestimuleerd door het beschikbaar komen van nieuwe soorten, die ofwel nieuw gewonnen waren, ofwel uit verre landen werden ingevoerd.

Aan het eind van de negentiende eeuw, en in een enkel geval ook nog in het begin van de twintigste eeuw, werd vaak een schabloonmatige vorm van de landschapsstijl toegepast, waarin de nadruk meer lag op de toepassing van de vormentaal dan op het bereiken van een zorgvuldig overwogen totaalcompositie. In gevallen waarbij het accent vooral werd gelegd op het toegepaste beplantingssortiment (heesters en bomen) en dit de totaalindruk overheerste, wordt wel gesproken van gardeneske landschapsstijl.

Uitingen van de landschapsstijl domineren thans veelal het aanzien van de buitenplaatsen, met grote en lange vijverpartijen en schilderachtig omzoomde weides.

De gemengde stijl

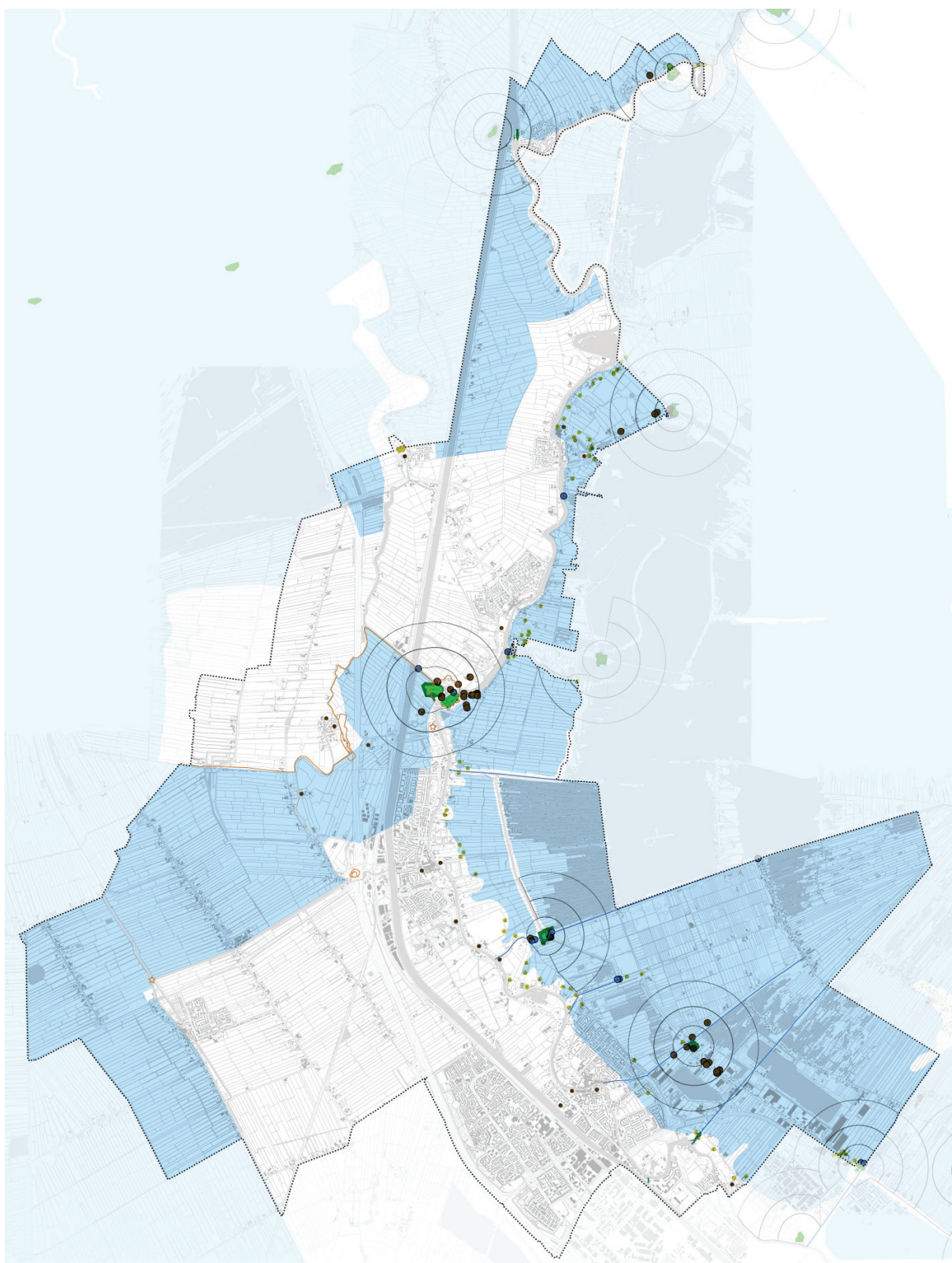
Aan het eind van de 19e eeuw werden de losse bloem- en heesterperken in de gazons langs de paden meer en meer vervangen door grotere rechthoekig opgezette deeltuinen als bloementuinen. In eerste instantie lagen deze nog verborgen achter beplanting en daarmee uit het zicht. Later kwamen deze tuinen in modern-geometrische stijl als een soort bufferzone te liggen tussen het huis en de omringende geïdealiseerde 'natuur' van het landschapspark. Ze gaven de overgang aan, stelden het huis in het middelpunt. Voor de vormgeving van de rechthoekige perken werd veelal een eigentijdse interpretatie van de parterres de broderie uit de tijd van het classicisme gebruikt, waarbij wel de term 'oud-Hollandse tuinkunst' werd gehanteerd. De opkomst van deze 'neo-stijl' in de tuinarchitectuur hing nauw samen met de algemene interesse voor historische bouwstijlen, -werken en kunstuitingen die aan het eind van de 19e eeuw opgang deed. Wanneer de verder van het huis gelegen delen landschappelijk waren aangelegd en rondom het gebouw rechthoekige tuinen lagen, wordt voor het park in zijn geheel gesproken van de zogenaamde 'gemengde stijl'. De rozentuin op Nijenrode is hier een voorbeeld van.

Moderne tuinstijl

In het begin van de 20e eeuw ontwikkelt zich een beweging in de kunst en architectuur die zich als 'Nieuwe Bouwen', 'Functionalisme', 'Nieuwe Zakelijkheid' of kortweg 'Modernen' onderscheiden van de meer traditionele stromingen. Kenmerkend is een op idealisme gestoelde voorkeur voor eenvoud zonder uitbundige decoratie en het zoeken van een esthetiek die past bij een bevrijdende zuiverheid van vorm en inhoud, bij opheffing van sociale misstanden, gezond leven en geestelijke en lichamelijke ontplooiing. Diepgaande functie-analyse, nieuwe constructietechnieken en zuivere kleur- en vlakverdeling staan aan de basis van een ontwerp. De tuin- en landschapsarchitectuur loopt in eerste instantie niet warm voor deze sobere stijlvorm, met een enkele uitzondering als J.T.P. Bijhouwer. In het ontwerp zijn rechte paden, met tegels verharde pleinen, rechthoekige gazons en waterelementen, en groepen of rijen bomen en heesters gebruikelijk, afgestemd op de situering van de gebouwen, op bezonning en op gebruik. De in de ruilverkaveling aangelegde recreatiebossen kunnen gezien worden als uiting hiervan.

Militaire objecten in de gemeente Stichtse Vecht, waaronder forten, inundatievelden, inundatiekanalen, groepsschuilplaatsen en kringen.

2.4. Militaire stellingen en waterlinies

In de gemeente Stichtse Vecht zijn nog veel objecten en complexen te vinden die herinneren aan het militaire verleden. De meeste verdedigingswerken waren onderdeel van de Oude- en de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Al tijdens de Tachtigjarige Oorlog bleek het onder water zetten van land zo effectief, dat prins Maurits in 1589 de opdracht kreeg een waterlinie te ontwikkelen voor de verdediging van Utrecht en Holland. De Oude Hollandse Waterlinie bewees haar waarde in het rampjaar 1672, toen de opmars van de Franse legers door de inundaties werd gestuit. Bij Nieuwersluis werden aarden schansen opgeworpen, maar het dorp ontwikkelde zich pas na 1673 tot een echte vesting, die in 1745-1746 werd omgevormd. Tussen 1815 en 1940 werd ter vervanging van de oude linie, de Nieuwe Hollandse Waterlinie aangelegd. De verbeterde waterlinie bestond uit een waterstaatkundig systeem van sluizen en kades om het achterliggend poldergebied gecontroleerd onder water te kunnen zetten. Op strategische plekken langs dijken, kanalen en bij sluizen werden forten opgericht, zoals Fort Tienhoven en het Werk bij Maarsseveen. De bestaande vesting Nieuwersluis werd in de tweede helft van de 19e eeuw gemoderniseerd tot volwaardig fort naast de oeverwal van de Vecht. Dit fort bewaakte de sluizen in de Nieuwe Wetering en de Vecht. Ook kon de spoorlijn en het later aangelegde Merwedekanaal onder schot genomen worden. Aan de oostzijde van de Vecht verrees binnen de 18e-eeuwse vestingwerken een militaire pupillenschool. Een vrij schootsveld rond de forten stelde lange tijd eisen aan de aard en omvang van de bebouwing in de nabije omgeving. Vanaf 1853 tot 1951 gold de zogenaamde 'Kringenwet' om bij oorlogsdreiging een vrij schootsveld te kunnen garanderen of vlot te kunnen bewerkstelligen. Afhankelijk van de afstand tot de forten, werd bebouwing binnen de cirkels toegestaan mits deze uit hout was opgetrokken. Zo konden de huizen bij dreiging van oorlog snel worden afgebroken. Op enkele plaatsen staan rond de verdedigingswerken nog houten huizen, bijvoorbeeld aan de Mijndensedijk bij Nieuwersluis en aan de Herenweg bij fort Maarsseveen. Tijdens de mobilisaties in Nederland van 1914-1918 en van 1939-1940 werd de linie versterkt met kazematten en groepsschuilplaatsen van gewapend beton. Na de Tweede Wereldoorlog verloor de Nieuwe Hollandse Waterlinie haar militaire functie.

Oude Hollandse Waterlinie

De meest tastbare restanten van de Oude Hollandse Waterlinie zijn Nieuwersluis en Hinderdam. Van de kleinere militaire objecten uit 1796 of eerder van de Oude Hollandse Waterlinie resteren vrijwel geen zichtbare structuren. Ter plekke van de Sterrenschans bij Nieuwersluis werd de gelijknamige buitenplaats gerealiseerd. De veldschans bij Joostendam werd opgeheven en verkocht.²³ Bastion Waakzaamheid of Galgenwaard (1796) is verdwenen onder afslag 5 van de A2.²⁴ Van de Linie van Ter Aa (1796) resteren nog enkele kavelgrenzen.

In het rampjaar 1672-1673 werden de Franse lagers voor de Oude Hollandse Waterlinie gestopt, met als gevolg dat de soldaten zich lagere tijd in de regio ophielden. Daarbij werden de dorpen en kastelen gebrandschat en geplunderd. Zo werd het dorp Breukelen grotendeels verwoest, net als vronhoeve De Poel, Gunterstein en Nijenrode. Alleen Oudaen doorstond de Franse bezetting redelijk. Ook Kockengen en Nigtevecht werden vrijwel geheel verwoest, en ook Vreeland had zwaar te lijden. De geruïneerde kastelen Ruwiel, Ter Aa en Aastein werden niet meer herbouwd.²⁵ Ter Meer herrees - net als Gunterstein - als buitenplaats.

23 Arie A. Mantel, Kockengen en Spengen en de landsverdediging in 1794-1795, in: THKB, 7(1992)3, p. 174-181; UA, toeg.nr. 29-16, inv.nr. 6: Proces-verbaal van veiling en toewijzing door de domeinen aan Jan Coenraad Duuring van de positie aan Joostendam, bestaande uit een vervallen redoute met grachten en toegangen, groot 46 roeden 70 ellen, gelegen te Spengen, 1827

24 Henk J. van Es, De oude batterij op boerderij Cromwijk, in: THKB, 6 (1991) 3, p. 113-126.

25 Mantel/Lameris, 2008, p. 66.

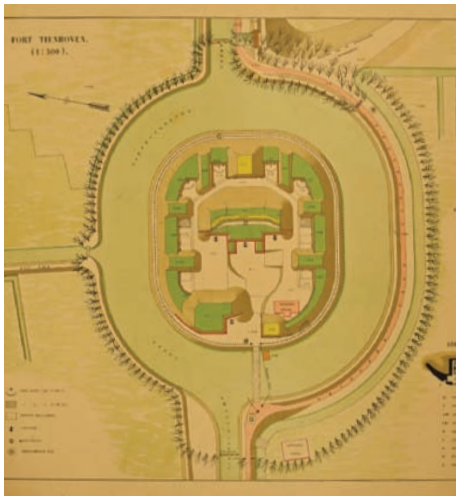
Sluis in het kanaal bij Fort Tienhoven.

Houten woonhuis bij Nieuwersluis.

Fort Maarsseveen met 'verboden kringen'. (Bron: NA).

Fort Tienhoven met gracht en beplanting. (Bron: NA).

Fort Tienhoven ca. 1950.

Houten woonhuis bij Tienhoven.

Houten woningen bij Nieuwersluis.

Nieuwe Hollandse Waterlinie / Forten

De Nieuwe Hollandse Waterlinie volgt in de 19e eeuw de Oude Hollandse Waterlinie op als circa 85 kilometer lange hoofdverdedigingslijn om het economisch hart van zojuist gevormde Koninkrijk der Nederlanden te beschermen. In de periode 1816-1940 wordt de linie constant gemoderniseerd en uitgebreid, zo ook binnen het deel dat tussen Muiden en Utrecht langs de Vecht loopt. Omdat de linie grotendeels gestoeld was op het onder water zetten van land (inundatie) ten oosten van de Vecht, werden aanvankelijk alleen de kades en doorgangbare plaatsen voorzien van verdedigingswerken, zoals Fort Tienhoven. Ook werden verdedigingswerken uit de Oude Hollandse Waterlinie (Hinderdam, Nieuwersluis) gemoderniseerd of naar aanleiding van tactische ontwikkelingen toegevoegd (Maarsseveen).

Hoewel de linie voor de vijand gecamoufleerd was, is de invloed op het landschap significant geweest. Er is een uitgebreid netwerk van sluizen, gemalen en andere werken aangelegd en bestaande werken zijn aangepast. Veelal werden de sluisjes voorzien van een schotbalkensysteem, zodat het water na het inlaten door plaatsing van de balken niet meer terug kon stromen.

Rondom de forten bevinden zich meerdere betonnen groepsschuilplaatsen en staan nog enkele zogenaamde 'houten huizen' of 'kringenwetwoningen'. Deze woningen waren gelegen in de schootsvelden van de forten en konden, in het geval van in werking treding van de linie, in brand gestoken worden om zodoende de schootsvelden vrij te maken. Van de schootsvelden van buiten de gemeentegrenzen gelegen forten reikt de invloed soms tot binnen de gemeente, zoals bij fort Nigtevecht, fort Spion, fort Kijkuit en fort De Gagel.

Rondom grotere militaire werken werd vanuit strategische zin beplanting aangebracht: om het militaire werk te camoufleren en op te laten gaan in de omgeving, om militaire bewegingen aan het gezicht te onttrekken, om het hout bij versterkingen en als brandhout te kunnen benutten of om als ondoordringbare structuur te fungeren. Zo werd met name rondom de gracht hakhout van els, es en wilg, knotwilgen en meidoornstruweel aangebracht, terwijl aan de achterzijde van een werk opgaande bomen als populier of eik werden geplant. De kleinere (betonnen) werken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie kennen in principe geen bijbehorende beplantingsstructuren.

De volledige militaire structuur, inclusief de waterwerken en de open polder als inundatievlakte, is een cultuurhistorisch waardevol ensemble binnen het plangebied. Inmiddels is de Nieuwe Hollandse Waterlinie als samenhangend complex aangewezen als Rijksmonument en staat op de nominatie voor de Werelderfgoedlijst (UNESCO).

Relevante objecten en structuren van de Nieuwe Hollandse Waterlinie binnen de gemeente zijn:

- Het noordelijke ravelijn van Fort Hinderdam uit de 17e eeuw, in de kenmerkende bocht van de Klompweg;
- De V.I.S.-kazemat aan de Kleizuwe te Vreeland uit 1935, omgeven door (camouflerende) beplanting;
- Fort Nieuwersluis, met de restanten van de 17e- en 18e-eeuwse verschansing ten noorden van de Stationsweg en rondom de voormalige kazerne Willem-III. Met name aan de binnen- en buitenzijde van de fortgracht bevinden zich diverse beplantingsstructuren. Het complex van de voormalige pupilenschool kent een karakteristieke en representatieve uitstraling, inclusief dienstwoningen uit 1881 en opzichterswoning uit 1880;
- Fort Tienhoven uit 1848-1850, kenmerkend gepositioneerd op de kade naar Tienhoven (Nieuweweg), omgeven door (camouflerende) beplanting, met sluizen en fortwachterwoning;
- Fort Maarsseveen uit 1881 in de hoek van de Maarsseveensevaart en Herenweg, met beplanting op de oevers van de gracht en met fortwachterswoning.

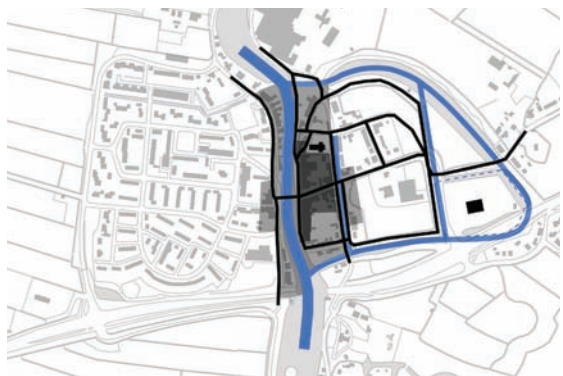
Nigtevecht omstreeks 1832. (Bron: RCE).

Abstractie van de historische kern van Nigtevecht.

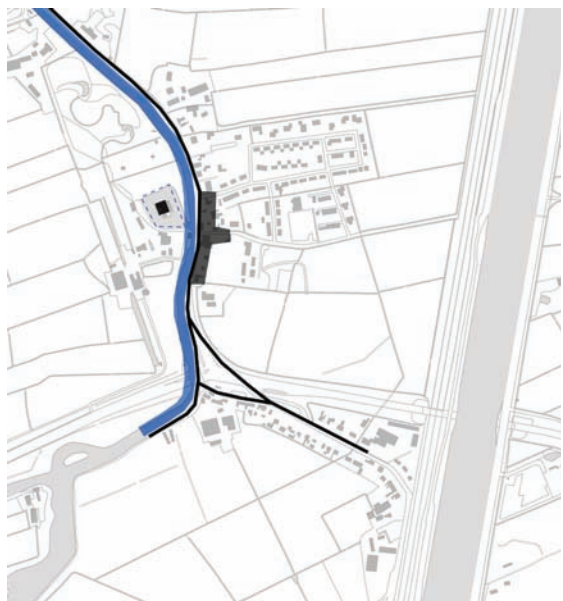
Vreeland omstreeks 1772. (Bron: NA).

Abstractie van de historische kern van Vreeland.

Loenersloot omstreeks 1772. (Bron: NA).

Abstractie van de historische kern van Loenersloot.

3. DE KERNEN

De gemeente Stichtse Vecht telt officieel tien dorpskernen, waarbij enkele kleinere concentraties van bebouwing en boerderijlinten niet zijn opgenomen. Deze dorpskernen vormen als bebouwingsclusters knooppunten waar historische lijnen samenkomen. De meeste zijn aangewezen als beschermd dorpsgezicht.²⁶ Elke kern kent een eigen ontwikkeling en ruimtelijke opbouw.

Nigtevecht

Het dorp is ontstaan aan een bocht van de Vecht aan wat nu een smalle strook tussen Vechtdijk en Vecht is. De kerk, die gelieerd was aan de kerk die Liudger rond 800 stichtte in Werinon (Nederhorst den Berg), werd op een van nature hoger gelegen oeverwal gebouwd. Hier zal op de oeverwal ook het oorspronkelijke centrum gelegen hebben van het middeleeuwse gebied dat werd aangeduid als 'Niftarlake'. De Laak/Gein tussen de voormalige herberg 't Graauwe Paard en Nigtevecht is wellicht al in de Vroege Middeleeuwen verland. Na de aanleg van de Reedervaart (1629-1631) werd het deel van de Vecht tussen Overmeer en Nigtevecht "Stille Vecht" genoemd. De bebouwing strekt zich uit als enkelzijdige lint langs de Vechtdijk (Dorpsstraat), waarbij enkel de kerk met kerkhof, voormalige pastorie en school binnendijks lagen.

In 1862-1863 kreeg het dorp een eigen raadhuis en school aan de Dorpsstraat, waaraan in 1894 een waterpomp werd toegevoegd. Bij het dorp lagen en liggen verschillende buitenplaatsen, zoals Oostervecht, Breevecht, Rozendaal, Zwaanvecht, Zwaanwijk, Overdam en Koningslust. Deze zijn voor het huidige dorpsbeeld in mindere mate bepalend geweest, in vergelijking met Vreeland, Breukelen of Maarssen. Het dorp heeft nooit een brug over de Vecht gekend, maar op verschillende plaatsen hebben (voet)veren gelegen.

Vreeland

Nabij Vreeland was al vroeg sprake van het buurtschap Dorsken of Dursken (Dorssewaard), maar de exacte ligging van dit buurtschap is niet duidelijk; vermoedelijk op de oostoever van de Vecht.²⁷ Tussen 1252 en 1260 bouwde de bisschop van Utrecht een kasteel in de Vechtbocht ter verdediging van de grens met Holland. Aan de westzijde werd de Vechtmeander afgesneden, zodat een strategische ligging op een eiland ontstond.²⁸ Hier werd Vreeland gesticht, als bastide-stadje met een rechthoekige wegenstructuur.²⁹ Het kreeg in 1265 stadsrechten, maar verloor deze in 1560, nadat omstreeks 1550 de omringing was geamoveerd. De Sint-Nicolaaskerk werd eveneens in 1265-1275 gesticht als parochiekerk annex slotkapel. Het kasteel kwam in verval en werd in 1528-1529 gesloopt.

De hoofdstraat ligt direct aan de Vecht (Voorstraat), waaraan enkelzijdig bebouwing is gesitueerd. Evenwijdig hieraan ligt de Lindengracht, die mogelijk als gracht deel uitmaakte van het grachtenstelsel.³⁰ Verder naar het oosten nam de bebouwing af. De Breedstraat leidde vanaf de brug over de Vecht naar het kasteel en had in het dorp mogelijk een marktfunctie. Op de hoek Raadhuislaan-Vossenlaan werd in 1862 een raadhuis annex school gebouwd.

Op de westoever van de Vecht was eind 17e eeuw al bebouwing aanwezig, waaronder de herberg annex raadhuis (ca. 1680, hotel De Nederlanden). Na de verwoestingen in het Rampjaar ontstonden verschillende buitenplaatsen in de omgeving van Vreeland, zoals Schoonoord, Vreedendorst en Slotzicht. Op de buitenplaats Brugzicht kwam later een roomboterfabriek, verf- en vatenhandel.

Loenersloot

Op de westelijke oeverwal van de Kromme Angstel werd vermoedelijk midden 13e eeuw kasteel Loenersloot gesticht.³¹ Het buurtschap Loenersloot ontstond tegenover het kasteel, op de oostelijke oe-

26 Van de (dorps)kernen zijn er negen aangewezen als rijksbeschermd (stads- en) dorpsgezicht: Kockengen, Loenen, Loenersloot, Maarssen, Nieuwersluis, Nieuwer-Ter-Aa, Nigtevecht, Vreeland en (Oud-) Zuilen. Van de (grote) dorpen kent Breukelen geen aanwijzing als beschermd gezicht.

27 Stades-Vischer, 2000, p. 35.

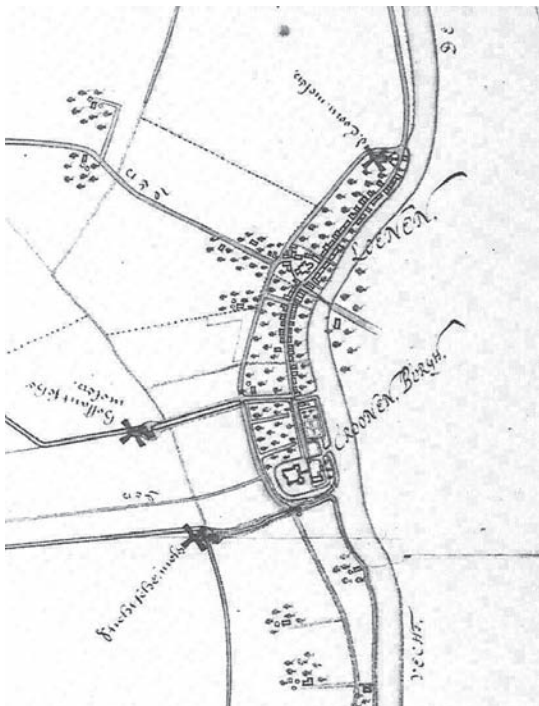
28 Dit water werd vermoedelijk in de 14e-15e eeuw verbreed tot vaarwater.

29 Vergelijkbare planmatige stadjes zijn Vianen, Leerdam, Heukelum, Asperen en het nog zuiverder Elburg.

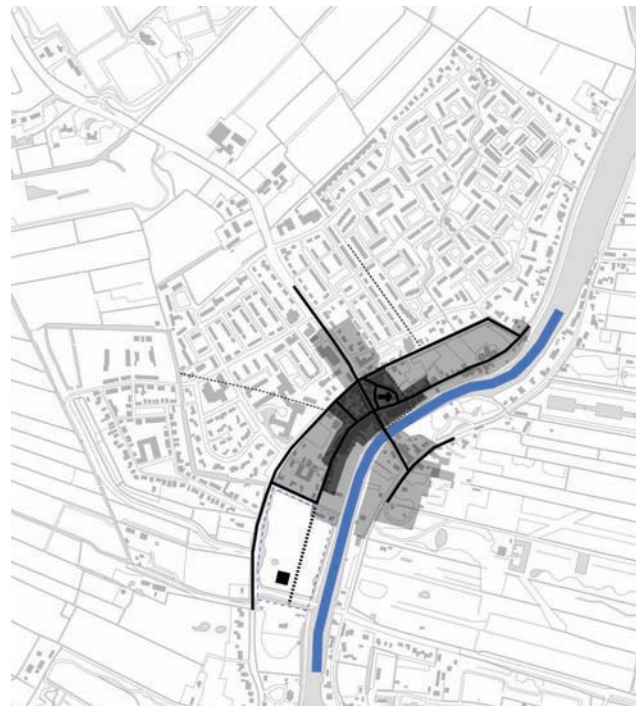
30 Stades-Vischer, 2000, p. 37

31 Stades-Vischer, 2000, p. 34.

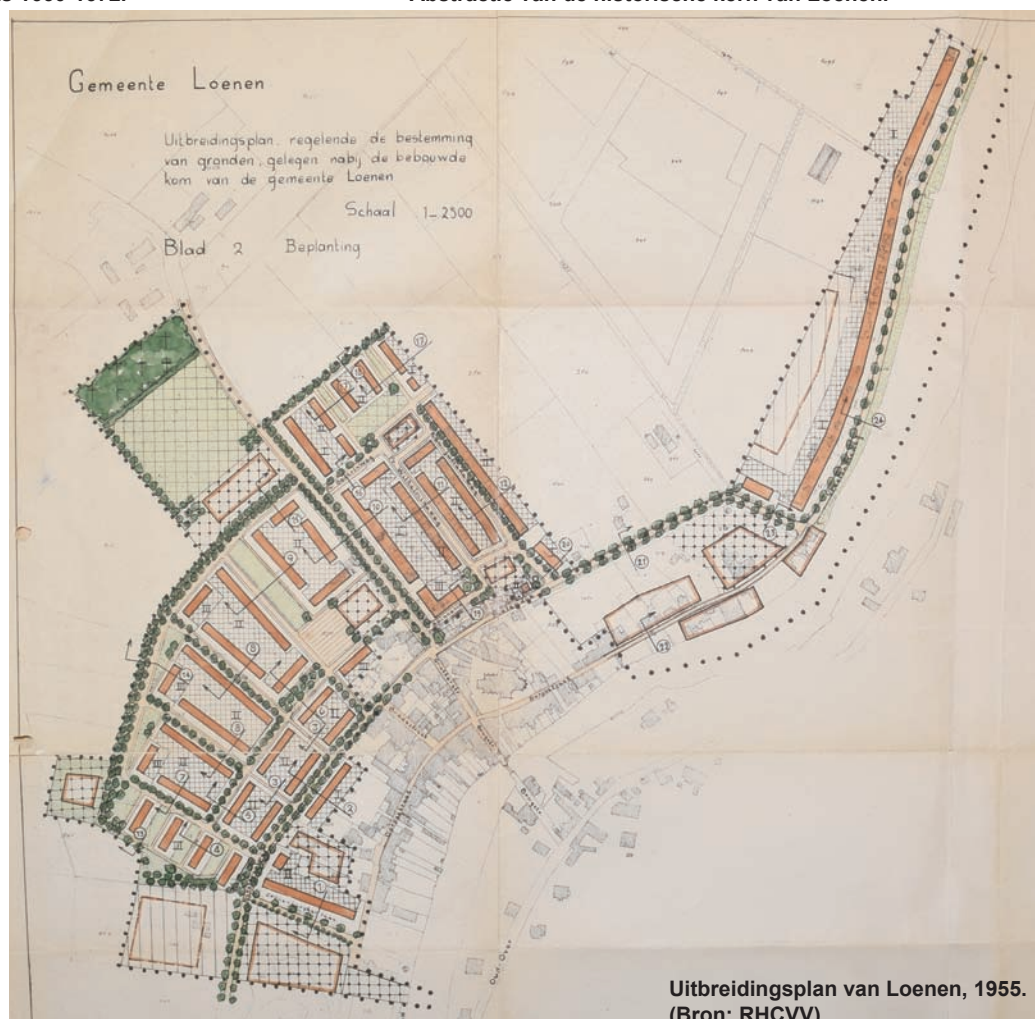

Loenen omstreeks 1660-1672.

Abstractie van de historische kern van Loenen.

Uitbreidingsplan van Loenen, 1955.
(Bron: RHCVV).

verwal, bij de plek waar de Loenerlaak uitmondde in de Angstel. Deze Loenerlaak raakte in de 12e eeuw grotendeels verland, waarna deze waterloop geleidelijk verdween en slechts resteert als oeverwal met daarop het kronkelige tracé van Binnenweg-Slootdijk-Rijksstraatweg. Over de gegraven Hollandse Dwarswetering was een vaarverbinding tussen Loenen en de Angstel aanwezig, met een overtoom ter hoogte van Loenersloot. Bij deze overtoom lag aan het begin van de Binnenweg tevens een herberg ('Swaentie?').

Er was alleen een kapel en gerechtsgebouw, maar geen kerk of school in het dorp. Bij Loenersloot begon tevens de buitenplaatszone langs de Angstel, met Geynzicht, Geinvliet, Valkenheining op de oostoever en kasteel Loenersloot, Slootwijk, Donkervliet en Ruiteveld op de westoever.³²

Loenen aan de Vecht

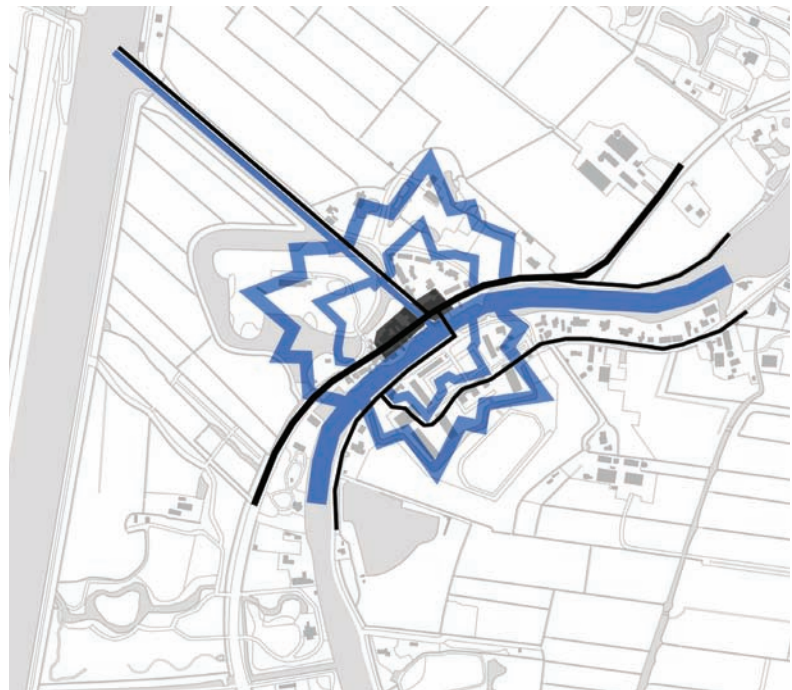
Op de westelijke Vechtoever, waar de Loenerlaak (of Laak) zich richting Loenersloot aftakte, ontstond het dorp Loenen. De kerk lag aanvankelijk buitendijks en zal op een opgeworpen hoogte (terp/woerd) zijn gebouwd. Het land bij 'Lona' werd in een schenking aan de Domkerk van Utrecht in 953 genoemd, maar of toen al sprake was van een kerk of dorp maakt de tekst niet duidelijk. Het kasteel ten zuiden van het dorp, Kronenburg, alsmede het deel van het dorp rondom de kerk, kwam in het einde van de 13e eeuw in handen van de graaf van Holland. Dit Hollandse territorium ten westen van de Vecht sloot aan op het Hollandse bezit aan de oostzijde van de Vecht: Oud Over, Loenerveen en Mijnden. Na bedijking van de Vecht ontstond aan weerszijden van de dijk bebouwing (Dorpsstraat), dat grotendeels tot Utrecht behoorde. Later werd een nieuwe dijk westelijk van de Dorpsstraat aangelegd, de latere Herenweg en Rijksstraatweg/Molendijk. Deze werd om de slotgracht van Kronenburg geleid en sloot aan de noordzijde van het dorp op de oude dijk aan bij korenmolen De Hoop. Door de bestuurlijke opsplitsing kregen beide delen van het dorp in het begin van de 18e eeuw een eigen raadhuis: Rijksstraatweg 104 (Rechthuis van Loenen en Nieuwersluis, ca. 1720) en Rijksstraatweg 115 (Raadhuis van Kronenburg, ca. 1712). In 1652 werd door de katholieke vrouwe van Holland een schuilkerk gebouwd op afstand van het dorp, aan de latere Kerklaan.³³

Aan de noord-, oost- en zuidzijde werd het dorp omgeven voor buitenplaatsen. De oudste is vermoedelijk Lix Boa, waar een boerderij omstreeks 1600 tot buitenplaats werd uitgebouwd. Grote buitenplaatsen tussen Breukelen en Nieuwersluis zijn Vijverhof, Over-Holland, Sterreschans en Rupelmonde, Weerstein en Hunthum, tussen Nieuwersluis en Loenen Vreedenhoff, Middenhoek, Nieuwerhoek en Nieuw Cronenburgh, en op de oostoever Vegtlust, Bosch en Vecht, Bijdorp, Oud Over en Kalorama. Ter plekke van de grote noordelijke buitenplaatsen, Huis te Loenen en Wallesteyn, ligt thans de wijk Hoefijzer. In de dorpsbebouwing zijn verschillende (voormalige) buitenplaatsen opgenomen, zoals Roserust, Welgelegen, Leeuw en Dijk, Vrederust en Beek en Hoff.

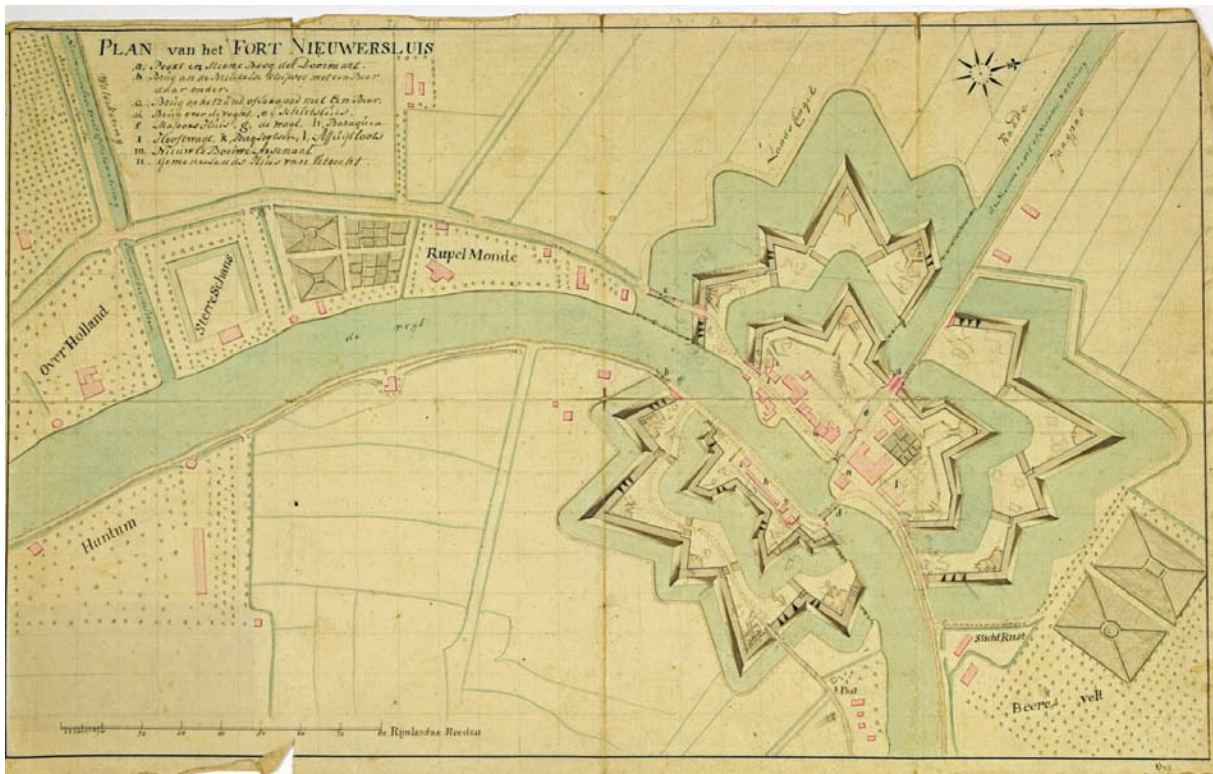
---

32 Van Dam, Blok, Blijdenstijn, 2014.

33 Stades-Vischer, 2000, p. 32-33.

Abstractie van de historische kern van Nieuwersluis.

Vesting Nieuwersluis in de 18e eeuw. (Bron: NA).

Nieuwersluis³⁴

Nieuwersluis ontstond als gehucht nadat de Nieuwe Wetering omstreeks 1448 op initiatief van het stadsbestuur van Utrecht werd gegraven als nieuwe vaarverbinding tussen de Vecht en de Angstel. Bij de sluis en klapbrug kwam een herberg en geleidelijk groeide het dorp tot een tiental huizen. Met de komst van trekvaartverbinding tussen Utrecht en Amsterdam in de 17e eeuw groeide het halverwege gelegen Nieuwersluis uit tot tussenstation voor reizigers en wisselplaats van personeel en paarden. In het Rampjaar werden de eerste vestingwerken aangelegd, zoals de 'Starreschans' tussen Stadswetering, Heereweg en Vecht, ter plekke van de latere buitenplaats. Uit deze periode dateert ook het kerkje, dat omstreeks 1704 tot 'gemeenlandshuis' werd omgevormd. In 1745-1746 werd de vesting vernieuwd, en uitgebreid waarbij enkele naastgelegen buitenplaatsen grond moesten inleveren.

Met de aanleg van de Straatweg (Route Imperiale nr. 2) en opening in 1820 werd ook de ontsluiting van Nieuwersluis over de weg verbeterd. Na de komst van het spoor in 1843 verdween de trekschuit. Nieuwersluis kreeg een eigen station, dat bereikbaar was via het oude jaagpad langs de Nieuwe Wetering, dat werd omgedoopt tot Stationsweg.

Het fort werd in 1849-1851 (torenfort) en 1880-1882 (bomvrije gebouwen) gemoderniseerd, waarbij zand werd verkregen uit de oostelijke oeverwal. De put die hierbij ten zuidoosten van het dorp ontstond werd later in gebruik genomen als zwemplas 'Zwemlust' (1933).

---

34 Zie o.a.: D.T. Koen, Nieuwersluis, van Starreschans tot Strafbastion, 1998.

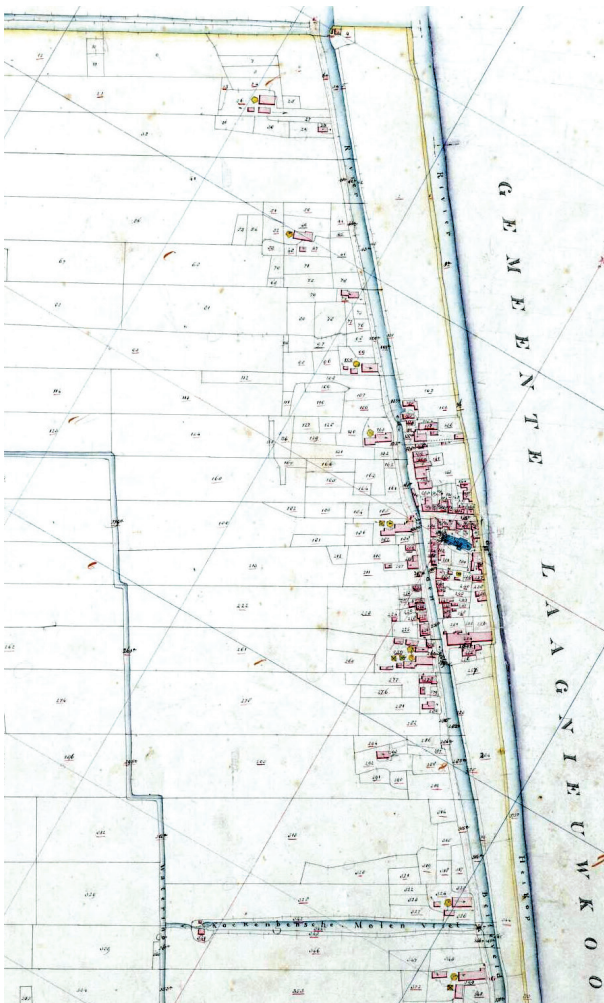

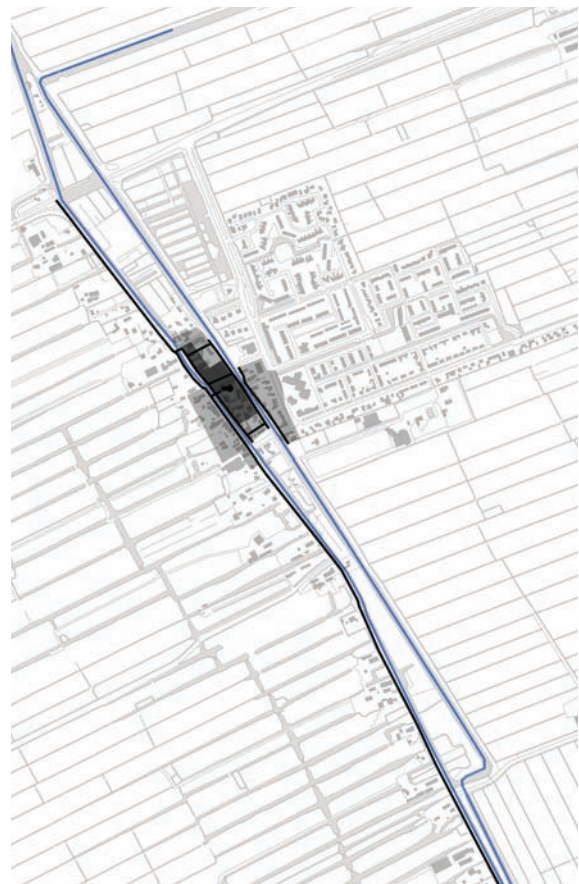
Uitbreidingsplan van Nieuwer ter Aa, 1958.
(Bron: RHCVV).

Abstractie van de historische kern van Nieuwer ter Aa.

Kockengen omstreeks 1832. (Bron: RCE).

Abstractie van de historische kern van Kockengen.

Nieuwer ter Aa

Het dorpje Nieuwer Ter Aa lag in de Middeleeuwen op een centrale plek in het gebied, toen de Aa en Angstel de belangrijkste vaarwateren waren. Op een strategische plek in de binnenbocht van de Aa werd rond het midden van de 11e eeuw één van de eerste kastelen in dit gebied gesticht. Het gehele gebied ten noorden van de Dorpsstraat werd door het terrein van kasteel met omgrachting en bijbehorende boerderij ingenomen. Enige tijd later werd daar een tweede versterking vanuit de Breukelse vronhoeve iets zuidelijker op de oostoever toegevoegd: kasteel Ruwiel (ca. 1100). Vanuit Breukelen liep de Breukelerwaardsedijk (waarvan het oostelijke deel als Eendrachtslaen en een stukje van het westelijke deel als Breukelerwaard resteren) rechtstreeks naar Ruwiel. Ten oosten van het dorp lag een derde versterking, huize Aastein (ca. 1100), net ten zuiden van de omstreeks 1390 aangelegde Stads-wetering. In 1138 kregen de dorpingen toestemming om een kerk in Nieuwer Ter Aa te bouwen, welke ten westen van de rivier werd gerealiseerd.

Mogelijk zou in de 12e eeuw ten noorden van het dorp nog een kasteel Anxtel zijn gebouwd, maar een exacte locatie is hiervan niet bekend.³⁵ Omstreeks 1300 wordt ten noorden van de dorpskerk het kasteel 'Over die A' gebouwd ter versteviging van de positie van de bisschop ten opzichte van Holland. Later zou deze ridderhofstad 'Clarenburg' genoemd worden, waarvan thans nog de kasteelboerderij resteert. Na geleidelijke verzanding van de oude bedding en opgeworpen dammen in de Aa vanwege de gewijzigde waterhuishouding van de polders werd de Nieuwe Wetering omstreeks 1448 of 1466 aangelegd en kwam de hoofdvaarroute buiten het dorp te liggen. Hierdoor namen de activiteiten in het dorp af en stokte de verdere ontwikkeling.

Het ontstaan van Oukoop is niet geheel duidelijk. De ontginningsbasis lag in ieder geval langs de Angstel en Aa, zodat de achtergrens (Bosdijk, Demmerikse Kade) een min of meer parallel verloop kent. Mogelijk vestigden zich hier niet gelijk mensen.³⁶ Vanuit de kade langs de Aa (Oud-Aa) werd een ontsluitingsweg in noordelijke richting doorgetrokken (Oukoperdijk), dwars door de ontginning van Oukoop. Aan de zuidzijde van deze ontginning liggen drie boerderijen op enige afstand van de weg, mogelijk vanwege een plaatselijke zandrug die een hogere vestigingsplaats bood. Karakteristiek zijn de brede sloten die vanaf de Angstel in westelijke richting naar en langs deze boerderij (tot aan de Bosdijk) lopen, en mogelijk dienden om over het water goederen (en veen?) te vervoeren.

Kockengen

Anders dan de boerderijlinten aan de Oukoper- en Oud Aase Dijk, Kortrijkse Dijk, Portengense Dijk en Spengense Dijk groeide ongeveer halverwege de Kockengense Dijk de bebouwing uit tot dorpje. Als laatste regelmatige ontginningsblok (Spengen betrof een restontginning) lag Kockengen relatief ver van de dorpen langs de Vecht en Aa, terwijl zich in de ondergrond een smalle stroomrug bevond.³⁷ Omstreeks 1150 zou de nederzetting zijn ontstaan, in samenhang met de ontginning, waarbij de grenzen van het ontginningsblok (Wagendijk, Hollandse Kade, Meentweg) kwamen vast te liggen. Tussen 1280 en 1350 werd Kockengen een zelfstandige parochie, waarbij ook een kerk was gebouwd.³⁸ Als gevolg van de geleidelijke bodemdaling van de veengronden werd besloten tot de aanleg van nieuwe afwateringskanalen: de Heycop in opdracht van de Utrechtse bisschop in 1385 tussen polders Heycop, Oudenrijn, Galecop e.a. naar de Vecht; en de Bijleveld in opdracht van de graaf van Holland in 1413 vanaf de polders Bijleveld en Reijerscop naar de Amstel.³⁹ Beide waterlopen fungeerden tevens als vaarwater, zodat bij de Joostendam en aan de zuidzijde van de Wagendijk overtoeren waren ingericht voor de overslag van goederen. Ook vestigde er zich watergerelateerde bedrijvigheid als wasserijen en een brouwerij. Om het water uit de polders af te voeren via de hoofdafwateringskanalen, werden omstreeks 1485-1500 poldermolens gebouwd (in ieder geval bij Kockengen en Spengen naar de Bijleveld). Na 1958 werden delen van de Bijleveld gedempt.

35 Manten/Lameris, 2008, p. 27-28.

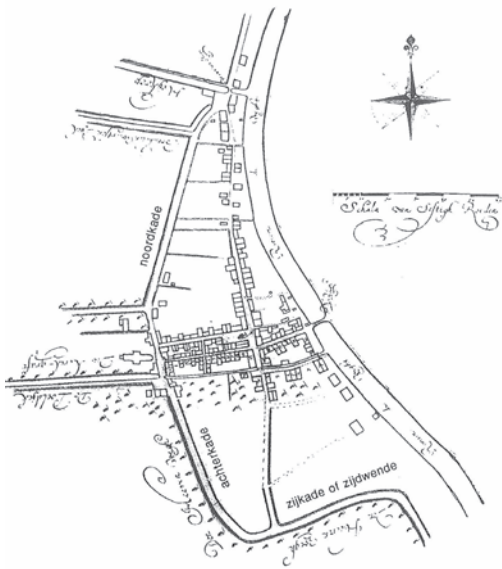
36 Manten/Lameris, 2008, p. 20.

37 ADC Heritage, De archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor de gemeenten Maarssen, Loenen, Abcoude en Breukelen, Amersfoort, februari 2010, p. 56: 'Kockengen is ontstaan aan de oever van een natuurlijk veenstroompje'; 'het bestond waarschijnlijk al in de 12e eeuw'.

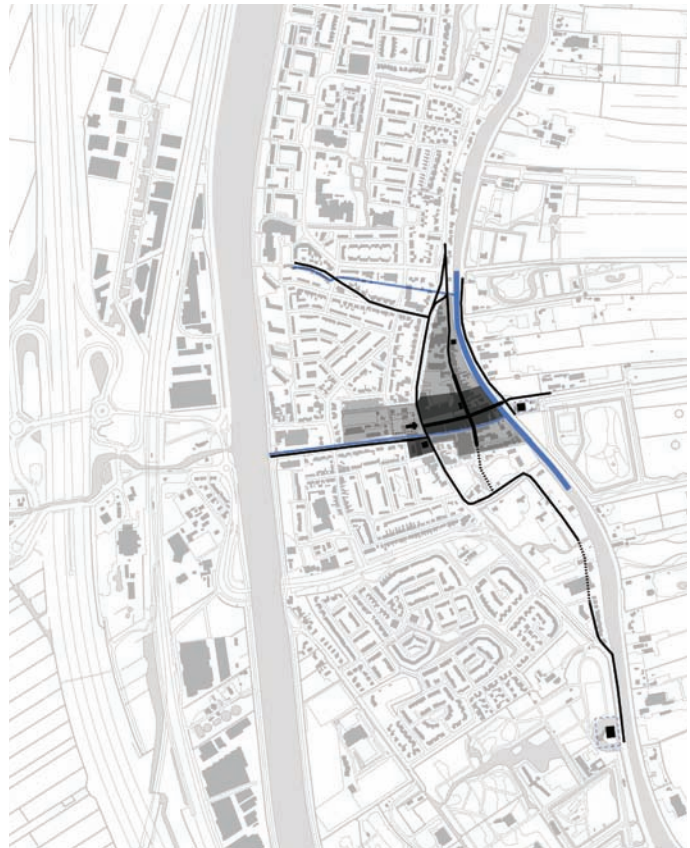
38 ADC, 2010, p. 56; Manten/Lameris, 2008, p. 39-44.

39 Manten/Lameris, 2008, p. 42, 131; <http://rhcrinjnstreek.nl/bronnen/lokale-historie/plaatsen/hooogheemraadschap-de-stichtse-rijnlanden/leidse-rijn/532-hey-cop-genaamd-lange-vliet>

Breukelen omstreeks 1681.

Abstractie van de historische kern van Breukelen.

Uitbreidingsplan van Breukelen. (Bron: RHCVV).

Breukelen ⁴⁰

Het dorp Breukelen is ontstaan bij de splitsing van de Vecht en Aa (de hedendaagse Danne). Dit was een strategische plek voor de vroege bewoners om zich te vestigen in verband met de hoge en droge ligging op de oeverwal en de nabijheid van het water. De eerste bebouwing ontstond in de vroege middeleeuwen op een iets boven de omgeving uitstekende woerd die aanvankelijk een ovale vorm had. Breukelen werd daarom ook wel het Ronde dorp genoemd.

De leenheer stichtte haar grondgebied, aan de huidige Kerkgracht, de villa 'Breukelerhof' of 'Hofstede de Poel'. In deze vronhoeve woonde de plaatselijke landheer, werd recht gesproken en vond het beheer van omliggende bezittingen plaats. Boerderij 'De Poel' bestaat nog steeds, echter niet meer in haar meest oorspronkelijke vorm. Ook de bijbehorende herberg 'Het Statenwapen' bij de sluis in de Kerkvaart is er nog (het huidige ZiZi).

Ter plekke van de huidige Pieterskerk werd omstreeks 720 een houten kerkje gebouwd, mogelijk ter plekke van een Friese tempel. De vroegste bebouwing concentreerde zich rondom de kerk. Daarnaast ontstond een kruisvormig stratenpatroon in het 'ronde dorp': de Brugstraat-Achterstraat en de Klapstraat of Herenstraat-Dannestraat. Omstreeks 1390 werd op de hoek van de Klapstraat (thans Herenstraat) en 'Plaetse' (thans Kerkbrink) een rechthuis gebouwd, dat tevens dienst deed als cachot en herberg. Het pad waaraan het rechthuis lag ontwikkelde zich na 1400 tot Kerkstraat, waarvan de bebouwing aan de noordzijde thans de Kerkbrink begrensd.

In de 12e eeuw werd de westelijke Vechtdijk aangelegd, waarop later de kleiweg of 's Herenweg werd aangebracht, waarbij een brug over de Danne werd gelegd. De Vechtdijk boog om het oude dorp Breukelen heen waardoor het dorp buitendijks kwam te liggen. De kerk en Hofstede De Poel kwamen binnendijks te liggen.⁴¹ De buitendijkse gronden ten noorden en zuiden van het dorp bleven lang onbebouwd: aan de noordzijde lag een 'villa' ontstaan vanuit de familie van de leenheer en de 'Ruwiels akker'; aan de zuidzijde lagen eveneens akkers (Sint-Antoniusakker, behorend bij Nijenrode), waarvan een deel later bij de buitenplaats Boom en Bosch werd gevoegd en na 1925 werd ingericht als marktplein.

Het dorpsbeeld wordt mede bepaald door de buitenplaatsen die met name na 1673 in en rond het dorp werden gevestigd. De oostelijke oever van de Vecht wordt geheel bepaald door een afwisseling van boerderijen en buitenhuizen, zoals Boomrijk, Klein Boomrijk, Gunterstein, Vegt en Hoff, Queekhoven en Groenevecht. Op de westoever lagen eveneens buitenplaatsen, maar deze zijn veelal ingebouwd geraakt, zoals Vegtvlief, Nieuw Hoogerlust, Vechtstroom, Vroeglust, Vreede Grond, Hof en Vecht, Middendorp, Vecht en Dorp, Vredevecht en Vecht en Dam. Aan de zuidzijde is met Boom en Bosch en Vreedenoord het groene karakter nog enigszins behouden, ook in samenhang met boerderij Griffenstein.

In de 19e eeuw verdichtte de bebouwing zich verder, waardoor uitbreidingen aan stegen aan de noordzijde (Hazeslinger), zuidzijde (Koekenbuurt) en tussen Herenstraat en Vecht ontstonden. Aan de noordzijde werd in 1880-1885 de Johannes de Doperkerk gebouwd (parochiehuis uit 1939), ter vervanging van de Room-Katholieke kerk met pastorie uit 1795 aan de 's Heerenwagenweg ten zuiden van de Danne. Ook werden aan de noordzijde van het dorp een loswal voor schepen aangelegd (1876) en tijdelijk een postkantoor ingericht (1894).

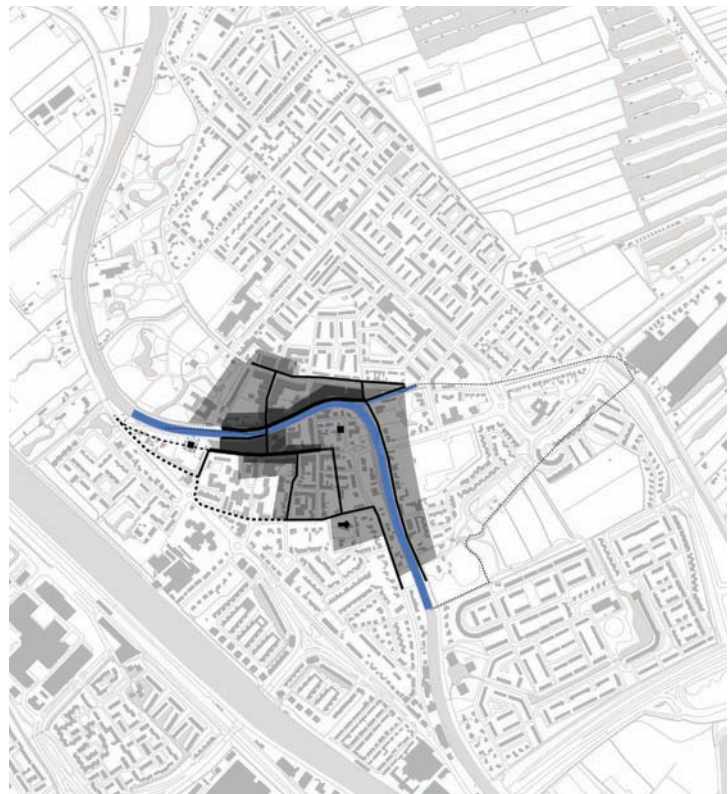
Bedrijfsmatige activiteiten werden hoofdzakelijk langs de Vecht (soms op buitenplaatsen) aangetroffen, zoals wasserijen en blekerijen in de 17e eeuw, de brouwerij (vanaf de 17e eeuw, later graanpakhuizen), en nabij Nijenrode, waar de Straatweg zich van de Vecht afbuigt, een korenmolen (tot ca. 1869) en stoomzuivelfabriek Insulinde (na 1890).⁴²

Na de eeuwwisseling breidde de bebouwing zich met name langs uitvalswegen uit, zoals langs de oude weg naar Ruwiel (thans Eendrachtslaan), langs de Poeldijk (thans Stationsweg) en langs het Korenpad richting de molen van Otterspoorbroek (thans Willink van Collenstraat). Aan de Straatweg werd meer

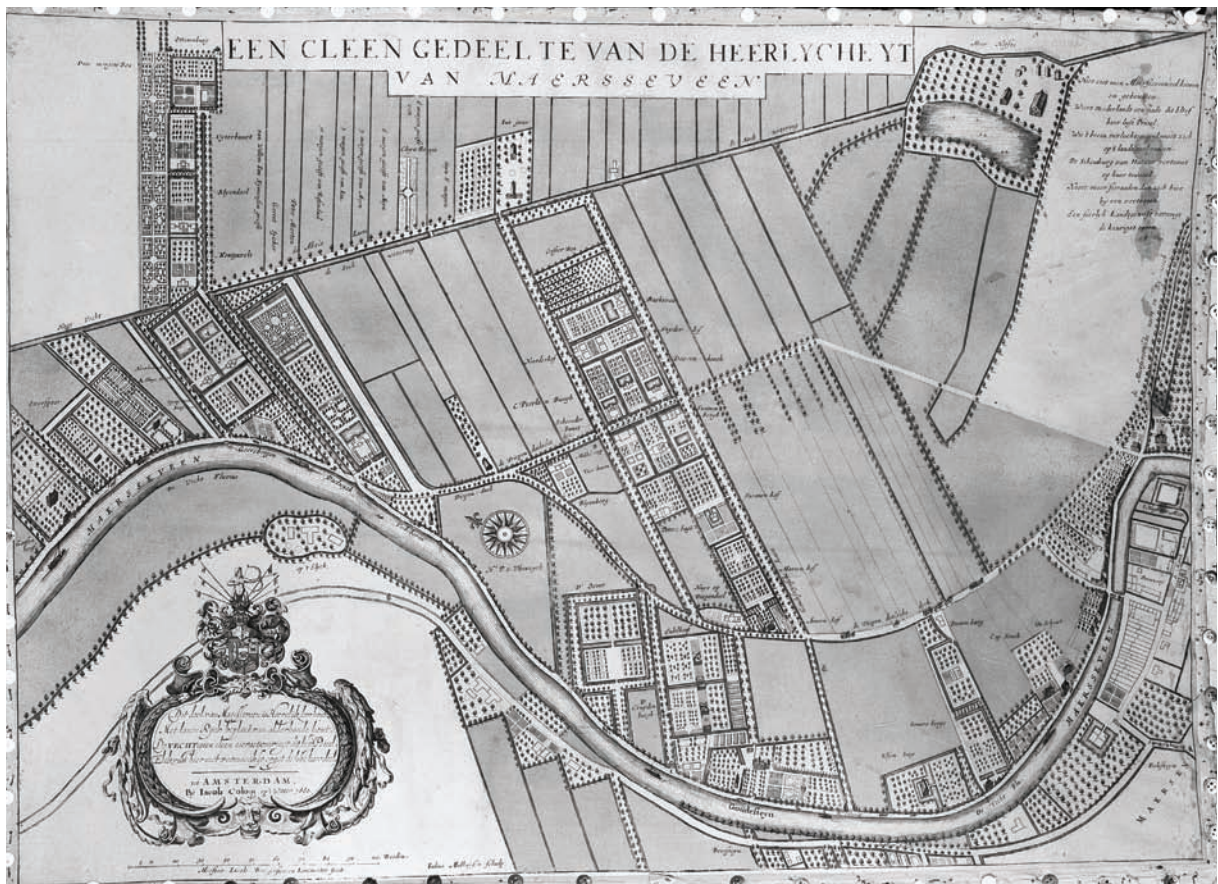
40 Deels ontleend aan: Gemeente Stichtse Vecht, *Inventarisatiedocument cultureel erfgoed versie 1.0*, 30 september 2014.

41 ADC Heritage, De archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor de gemeenten Maarssen, Loenen, Abcoude en Breukelen, Amersfoort, februari 2010.

42 Mantel/Lameris, 2008, p. 68, 94, 100-103, 109-110.

Abstractie van de historische kern van Maarsse.

De door buitenplaatsen bepaalde omgeving van Maarsse in de 17e eeuw. (Bron: RCE).

voornamelijk bebouwing gerealiseerd, zoals aan de markt en aan de noordzijde. Nabij het station werd in 1915-1918 ten oosten van de Broekdijk West het 'rooie dorp' gebouwd, in de volksmond zo genoemd naar de politieke voorkeur van de oorspronkelijke bewoners.⁴³ Het werd gebouwd in opdracht van Woningbouwvereniging Breukelen voor de arbeiders van de fabrieken aan het kanaal, naar ontwerp van het Amsterdamse architectenbureau Vorkink en Wormser. De rijtjeswoningen zijn van gelijke vorm en staan parallel aan de wegen.

Ook vonden specifieke voorzieningen hier een plaats, zoals scholen, kerken (gereformeerde kerk met pastorie, 1905-1909), waaggebouw (1926), de watertoren (1928) en dokterswoning met praktijk en garage (1934).

Na 1945 werd het bouwblok tussen de Herenstraat, Brugstraat, Straatweg en Kerkstraat afgebroken. Hierdoor ontstond de huidige langgerekte vorm van de Kerkbrink. De meest structurele verandering hiervan is dat de Pieterskerk nu aan het plein is komen te liggen.⁴⁴

De eerste na-oorlogse uitbreidingen kwamen tot stand in het gebied direct ten westen van het historisch dorp. Tussen 1948 en 1958 wordt de wijk De Eendracht aangelegd. Rond 1955 bouwde men ook de wijk rondom de Willink van Collenstraat. In 1962 zijn de eerste flats gebouwd aan de Schepersweg. Toen in 1964 enkele tientallen Molukse gezinnen naar Breukelen kwamen, die aangetrokken werden door het bedrijfsleven, werden hiervoor 50 woningen gebouwd aan de Niftarlakestraat-west en de Gijsbrecht van Nijenrodestraat.

Het laatste volgde de woningbouw in het uiterste noorden en zuiden; rond 1970 in het noorden en aan het eind van de jaren '80 in het zuidelijk deel de wijk Broeckland.

Maarsseveen

Het dorp Maarsseveen lag mogelijk al vroeg op beide oevers van de Vecht. De naam verwijst naar moerassige omstandigheden. De hoofdstroom van de Vecht liep via een oostelijke meander (tot een doorgraving in de ca. 11e eeuw) tussen Vechtenstein en Huis ten Bosch. Vermoedelijk vormde het huis Ter Meer, dat op de westoever in de binnenbocht van de Vecht lag, het administratief centrum en de woonplaats van de meier.⁴⁵ Andere versterkte woningen bij Maarsseveen waren Bolenstein - als stenen woontoren gebouwd in 1340 - en Snaafburg, daterend van vóór 1379. Ook boerderij Oostwaard kent mogelijk een vroege voorganger als (stenen) hofstede en als centrum van het gerecht Oostwaard.

De vroege bebouwing op de westoever zou zich langs de Breedstraat (thans deels Bolensteinstestraat) hebben gelegen, die de 'Oude Dijk' vormde en aan de oostzijde eindigde bij kasteel Ter Meer en aan de westzijde bij Bolenstein. Ten zuiden van Ter Meer werd omstreeks eind 11e eeuw de kerk gesticht.⁴⁶ Langs de Vecht vestigde zich bedrijvigheid (brouwerij, rijtuigen) en huisden ook de schippers (Schippergracht) die betrokken waren bij het vervoer van turf en bakstenen en pannen, alsmede algemene personen- en goederenvervoer over de 'Keulse Vaart'.⁴⁷ Aan de rijke Joodse geschiedenis van Maarsseveen en Maarsseveen herinnert onder meer nog de Joodse begraafplaats aan de Machinekade.⁴⁸

Ook op de oostoever was de bebouwing georiënteerd op de Vecht. Later kwam bebouwing aan de Kaatsbaan en Achterdijk (thans Nassaustraat-Diependaalsedijk). Met het begin van de grote ontginningsswerken na ca. 1120 werd gestart met het graven van de Zogwetering als ontginningbasis. Deze sloot aan de zuidzijde aan op de Hoofddijk (thans Groeneweg) en eindigde aan de noordzijde bij de Hollandsche Rading. Als centrum van de ontginningen (curtis) werd door de heren van Maarsseveen/Ter Meer de Meerhofstede uitgebouwd. Naar het westen werden de resterende gronden tot aan de Vecht ontgonnen en 'Diependaal' genoemd. Naar het oosten startten de ontginningen van Tienhoven en Maarsseveen, waarbij de ontginningbasis en ook de bebouwing telkens opschoof: Herenweg/Nieuwe Kade (verlengde van Gageldijk), Oude Dijk/Tweede Looijdijk/Binnenwegsedijk (thans Westbroekse Bin-

43 Mantel/Lameris, 2008, p. 113.

44 SAB, Bestemmingsplan Breukelen Centrum, 26 februari 2013; Startnotitie Bestemmingsplan Centrum Breukelen, september 2010; LOS stad om land, structuurvisie centrum Breukelen gemeente Stichtse Vecht, februari 2010.

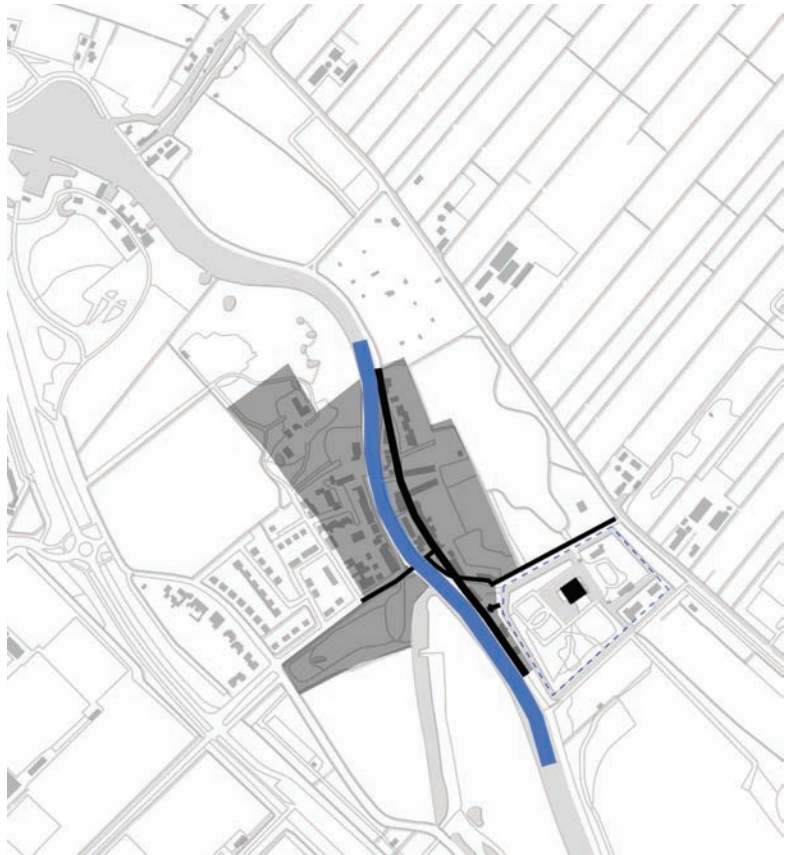
45 ADC, 2010, p. 66.

46 Gaasbeek, 2007, p. 20, 22, 38, 46.

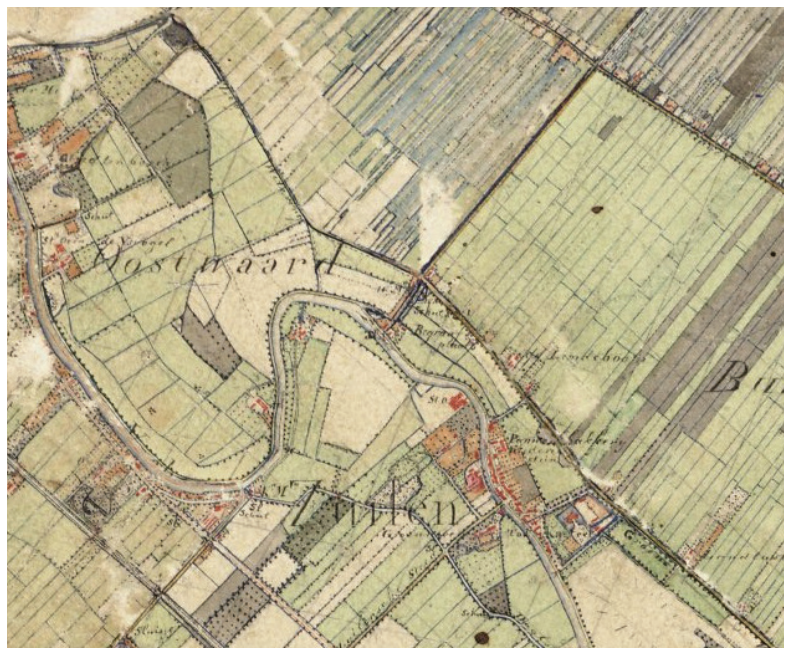
47 Gaasbeek, 2007, p. 26-28.

48 Gaasbeek, 2007, p. 29-31.

Abstractie van de historische kern van Oud-Zuilen.

Oud-Zuilen omstreeks 1850. (Bron: NA).

nenweg), (derde) Looijdijk en Dwarsdijk. Aan de Looijdijk vestigde uiteindelijk de bebouwing als boerderijlint van Tienhoven en Oud-Maarsseveen. Tijdens de vervening ontstonden hier de kenmerkende veenplassen.

Vanaf de zestiende eeuw werden de droogmakerijen in Nederland aangelegd. De polders werden drooggemalen om de gebieden weer agrarisch te kunnen gebruiken. De laatste droogmakerij in de provincie Utrecht was de Bethunepolder, tussen de Maarsseveense Vaart en de Tienhovense Vaart. Onder leiding van de Belgische edelman markies De Béthune slaagde men er in 1874 in om de plassen van Tienhoven en Oud-Maarsseveen grotendeels droog te leggen. De polder kent een kunstmatige rechte blokverkaveling, zoals de droogmakerijen destijds werden ingericht, met beplante middenweg die gebied in tweeën deelt. De grote stroom kwelwater vanuit de Utrechtse Heuvelrug zorgde er echter voor dat boeren in de Béthunepolder geen succesvol bestaan konden opbouwen. Pas toen in 1930 het Gemeentelijk Waterbedrijf Amsterdam begon met het wegpompen van water ten behoeve van de drinkwatervoorziening van de stad, daalde het waterpeil zodanig dat veeteelt mogelijk werd. Het elektrisch aangedreven gemaal uit de jaren '30 van de 20e eeuw herinnert nog aan het succes van deze onderneming. De hoogteverschillen aan zuidwest- en noordoostzijde (langs dorp Tienhoven) zijn karakteristiek en markeren de diepe ligging.

Aan de westzijde van Maarssen was eveneens begonnen met de cope-ontginningen, waar ook Maarssenbroek deel van uitmaakte, tussen Maarssenbroeksedijk en Oudenaar. Als 'broek'-land behoorde het gebied tot de nattere gronden en dit bleef lange tijd dun bevolkt. De enige eendenkooi in de gemeente ligt in dit gebied. Tussen 1972 en 1989 werd het hele gebied tussen Haarrijn en A2 bebouwd.

Vanaf het begin van de 17e eeuw vestigden zich buitenplaatsen te Maarssen. De Amsterdamse ondernemer Johan Huydecoper liet in 1629 de buitenplaats Goudestein bouwen en werd heer van Maarsseveen. Het omliggende gebied maakte hij gereed voor de vestiging van vele andere buitenplaatsen, zoals tussen Vecht en Diependaalse Dijk, tussen Klokjeslaan en Kortelaan en langs de Machinekade.

In de gebouwen van de buitenplaats Op Buuren werd in 1895 een farmaceutisch fabriekje opgericht, het latere Brocacef/DSM.⁴⁹ De buitenplaats is met de groei van de fabriek geheel verdwenen. De omgeving heeft sterk te lijden gehad onder deze zich steeds verder uitbreidende industrie. In de polder Oostwaard werden kininegaten (stortplaatsen voor de kinine) gecreëerd en een waterzuivering voor het afvalwater. Ook kwam er bij "De Hoek" een stortplaats voor huisvuil en bedrijfsafval. De omgeving is ernstig verontreinigd geraakt en de industriële bouwwerken domineerden het ruimtelijk beeld ter plaatse. De stortplaats "De Hoek" werd begin jaren 80 gesaneerd en steekt nu door de destijds aangebrachte afdeklaag circa 8 meter boven maaiveld uit. Inmiddels is de industrie vertrokken en is hier de wijk Op Buuren gebouwd.

Oud-Zuilen

Net als Loenersloot ontstond Oud-Zuilen als relatief klein buurtschap bij een kasteel.⁵⁰ Het Slot Zuilen zou in of voor 1247 gevestigd zijn op de oostelijke Vechtoever. Vanaf de 13e eeuw zouden de heren van Zuilen zich ook hebben beziggehouden met de ontginningen achter Westbroek. Aan de Vecht werd een kapel gebouwd en in de boerderij ernaast werd recht gesproken.

Aan het eind van de 19e eeuw werden een school (1887) en een raadhuis (1896) gebouwd. Rond Oud-Zuilen waren verschillende pannbakkerijen gevestigd, waarbij klei over de Proostwetering vanuit Vleuten per schuit werd aangevoerd. Net buiten het dorp bevindt zich één van de oudste begraafplaatsen van Nederland van eind achttiende eeuw. De begraafplaats behoort tot de eigendommen van de familie Van Tuyll van Serooskerken.

De dorpsstructuur wordt bepaald door de Dorpsstraat en de haaks daarop gelegen Zuilenselaan, aan de overzijde van de brug. Naast het Slot waren enkele buitenplaatsen rondom Oud-Zuilen aanwezig, zonder het huidige dorpsbeeld te domineren.

---

49 Gemeente Stichtse Vecht, *Inventarisatiedocument cultureel erfgoed versie 1.0*, 30 september 2014.

50 Gemeente Stichtse Vecht, *Inventarisatiedocument cultureel erfgoed versie 1.0*, 30 september 2014.

Dorpskern Breukelen

Kerklaan te Loenen

4. STEDEBOUWKUNDIGE ENSEMBLES

Naast de reeds aangewezen beschermde dorpsgezichten is er een aantal plekken aan te wijzen die kenmerkende historische fenomenen goed representeren. Op stedenbouwkundig vlak betreft dit met name de bebouwing die zich langs destijds nieuwe uitvalswegen uitstrekt en zich richt op introducties als treinstations en industrieën. Ook de relatief weinige volkswoningbouw wijken die worden gebouwd, verwijzen naar de schaalvergroting en maatschappijverandering aan het begin van de 20e eeuw. Zo ook de wederopbouw wijken, die in het algemeen sober en weinig onderscheidend zijn, doch uitzonderingen kennen in het complex Beekweg/Parkweg te Maarssen en enkele individuele panden. Andere karakteristieke stedenbouwkundige fenomenen als de boerderijlinten zijn onderdeel van de veenweidegebieden.

Kernen

Reeds aangewezen als beschermd dorpsgezicht zijn: Maarssen, Oud-Zuilen, Nieuwer ter Aa, Kockengen, Nieuwersluis, Loenen, Vreeland, Loenersloot en Nigtevecht. Aanvullend zijn twee 'dorpskernen' vanwege hun historische, stedenbouwkundige en functionele samenhang te waarderen. Dit betreft in eerste instantie de kern van het dorp Breukelen, ook omdat deze wat betreft historische relevantie niet onderdoet aan de andere dorpskernen in de gemeente. Daarnaast wordt de voormalige kern van Kerklaan als (klein) ensemble gewaardeerd, ook gezien de historie van de plek als katholieke schuilkerk, de samenhang tussen pastorie, verdwenen kerk en begraafplaats. Dit kan tevens worden beschouwd in relatie tot de vorming van een klein buurtschap met school (1914), hoewel verdere bebouwing hoofdzakelijk naoorlogs is (ca. 1958).

- Breukelen: historische kern Breukelen; vanwege ouderdom, betekenis en gebruiksgeschiedenis, met historische structuur van Herenstraat-Dannestraat, Kerkbrink en Straatweg, met ligging aan de Vecht met overbrugging en kade (aan noordkant), met Dannegracht als historische scheepvaartsroute, met markt, kerk en kerkplein, voormalig rechthuis en voormalige vronhoeve
- Kerklaan te Loenen: kenmerkend, oud ensemble, kern van buurtschapje met schoolgebouw en pastorie met begraafplaats, tevens als verwijzing naar verdwenen kerk (gesticht in 1652).

Vooroorlogse bebouwingslinten aan (voormalige) uitvalswegen

- Klokjeslaan te Maarssen: lint van hoofdzakelijk geschakelde, verdiepingloze (middenstands)woningen
- Kaatsbaan te Maarssen: rij van eind 19e-eeuwse herenhuizen
- Oude Maarsseveensevaart/Maarsseveensevaart te Maarssen: lint van vrijstaande en geschakelde woningen, aan uitvalsweg
- Stationsweg te Maarssen: lint van hoofdzakelijk geschakelde (middenstands)woningen, en herenhuizen op grote percelen, aan uitvalsweg (naar station)
- Straatweg te Maarssen: lint van geschakelde en vrijstaande (middenstands)woningen, aan uitvalsweg
- Zuilenselaan te Oud-Zuilen: rij woningen aan uitvalsweg, past typologisch in dorpskarakteristiek
- Willink van Collenstraat te Breukelen: lint van hoofdzakelijk complexmatige (volks)woningbouw, centraal en op de hoeken gemarkeerd met verhoogde delen, aan uitvalsweg
- Stationsweg te Breukelen: lint van geschakelde (middenstands)woningen aan uitvalsweg (naar station)
- Eendrachtslaan/Straatweg te Breukelen: ensemble van hoofdzakelijk geschakelde (middenstands)woningen, deels complexmatig
- Straatweg te Breukelen: lint van geschakelde (middenstands)woningen aan uitvalsweg
- Dorpsstraat te Nigtevecht: rij woningen aan uitvalsweg, past typologisch in dorpskarakteristiek

Klokjeslaan te Maarsse

Oude Maarsseveensevaart te Maarsse

Dorpsstraat te Nigtevecht

Kaatsbaan te Maarsse

Stationsweg te Maarsse

Straatweg te Maarsse

Zuilenselaan te Oud-Zuilen

Willink van Collenstraat te Breukelen

Stationsweg te Breukelen

Eendrachtslaan/Straatweg te Breukelen

Straatweg te Breukelen

Volkswoningbouw en arbeiderswijken

- Burgemeester Egginkstraat/Burgemeester Jonkheer Strick van Linschotenstraat/Burgemeester Cambier van Nootenstraat/Friezenstraat/Kanaalweg/Straatweg te Maarsse (Friezenbuurt): complex van arbeiderswoningen, planmatig (haaks op kanaal en Straatweg), nabij fabriek
- Van Oldenbarneveldstraat/Broekdijk-west te Breukelen: complex arbeiderswoningen ('Rode Dorp') uit 1918

Wederopbouwcomplex

- Parkweg/Beekweg te Maarsse: ensemble van complexmatig gebouwde, naoorlogse (middenstands)woningen

Friezenbuurt te Maarsse

Rode Dorp te Breukelen

Parkweg/Beekweg te Maarsse

Opstellen Cultuurhistorische Waardenkaart

“Een belangrijk deelproduct van de beleidsnota is de cultuurhistorische waardenkaart. Deze inventarisatiekaart biedt een actueel overzicht van cultuurhistorisch waardevolle objecten en structuren die daadwerkelijk nog in het landschap en de dorpen aanwezig zijn. Op de kaart worden ook gebieden met bijzondere ensemblewaarden weergegeven. Uitgangspunt is dat een digitaal raadpleegbare kaart wordt vervaardigd, die toegankelijk gemaakt zal worden voor een breed publiek. Door middel van een beleidsadvieskaart worden keuzes gemaakt. Aan gebieden, structuren en objecten die op de cultuurhistorische waardenkaart zijn opgenomen, worden beleidsregels gekoppeld. Deze beleidsregels kunnen bijvoorbeeld aangeven in welke gevallen een aanvullend cultuurhistorisch of bouwhistorisch onderzoek verplicht is, en welke diepgang een dergelijk onderzoek moet hebben. De cultuurhistorische waarden- en beleidsadvieskaart is een beleidsinstrument dat tot doel heeft om:

- cultuurhistorische waarden te lokaliseren en in beeld te brengen, zowel op structuur- als objectniveau;
- aanwezige en te verwachten waarden op het terrein van historische geografie, historisch bouwkunst, historische stedenbouw en historisch groen op een overzichtelijke manier samen te brengen, zodat deze waarden op een integrale wijze vertaald kunnen worden in ruimtelijke (beleids)plannen en projecten.
- efficiënter en effectiever te voldoen aan de wettelijke verplichting die de gemeente heeft om cultuurhistorie als belang mee te wegen in de ruimtelijke ordening. Door voorafgaand aan ruimtelijke ingrepen inzichtelijk te hebben met welke cultuurhistorische waarden rekening gehouden dient te worden, bespaart de gemeente Stichtse Vecht (financiële) middelen en tijd;
- als inspiratiebron te dienen voor ruimtelijke visies, beleidsplannen en projecten;
- aanknopingspunten te bieden voor plannen en projecten op andere beleidsterreinen, zoals recreatie en toerisme, educatie, kunst en cultuur;
- als onderlegger te dienen voor de verdere ontwikkeling van het erfgoedbeleid. De kaart vormt een communicatiemiddel en maakt het mogelijk om op basis van een overzichtelijke presentatie van de aanwezige cultuurhistorische waarden van gedachte te wisselen over kwaliteiten, prioriteiten, kansen en keuzes;
- cultuurhistorie toegankelijk en begrijpelijk te maken voor een breed publiek. De kaart biedt mogelijkheden om verhalen over historische ontwikkelingen en gebeurtenissen samen te vatten in één beeld.”

Bron: Gemeente Stichtse Vecht, *Kadernotitie cultureel erfgoed versie 1.4* – 9 februari 2014, p. 13-14.

5. PROCES

5.1. Opgave

De gemeente Stichtse Vecht wil in de komende jaren nieuw beleid ten aanzien van cultureel erfgoed formuleren. De uitgangspunten hiervoor zijn vastgelegd in de Kadernotitie Cultureel Erfgoed, zie naaststaand tekstkader. Onderdeel hiervan is het opstellen van de cultuurhistorische waardenkaart.

De cultuurhistorische waardenkaart biedt een actueel overzicht van de cultuurhistorisch waardevolle objecten, structuren en ensembles die daadwerkelijk nog in het landschap en de dorpen aanwezig zijn. Dit betreft onder meer een actualisatie en samenvoeging van gegevens. De nadruk van de inventarisatie ligt op het samenvoegen van bestaande informatie op kaart, het toevoegen van informatie op structuur- en gebiedsniveau en een waardering van deze elementen.

Er is al veel geschreven en gepubliceerd over het gebied. Hiervoor wordt verwezen naar de lijst met bronnen. Er is daarom gekozen om de nadruk te leggen op de kaarten en niet op de toelichtende rapportage. De kaart is ondergebracht in een GIS-bestand. Dit GIS-bestand is de digitale vertaling van de geïnterpreteerde objecten in een geogerefererde omgeving en met de relevante achtergrondinformatie (metadata) gekoppeld aan elk getekend object.

Enkele aantekeningen bij de opdracht:

- Een inventarisatie en waardering van gebouwde objecten die tot nu toe buiten het blikveld van instanties zijn gebleven, met het doel deze aan te wijzen als beeldbepalende panden of gemeentelijke monumenten, maakte geen deel uit van de opdracht. Ook een actualisatie van de in het verleden geïnterpreteerde panden (MIP-lijst) is buiten beschouwing gelaten.
- Het historisch groen is in een eerdere opdracht geïnterpreteerd en behoefde geen verdere bijstelling. Het historisch groen is als kaartlaag van de cultuurhistorische waardenkaart opgenomen.⁵¹
- In een parallel traject is de archeologische waarden- en beleidsadvieskaart geactualiseerd. Relevante kruisbestuiving heeft waar mogelijk plaatsgevonden.
- Als leeftijdsgrens is “vóór 1966 tot stand gekomen” gehanteerd. Dit jaartal is tot voor kort gehanteerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed als begrenzing voor de zogenaamde ‘Wederopbouwperiode’.⁵² Dit houdt in dat ook deze periode deels uitmaakte van de inventarisatie, waarbij objecten uit deze periode vaak niet eerder zijn geïnterpreteerd en momenteel geen status kennen.
- De huidige gemeentegrens is tevens het plangebied. Er zijn geen gebieden binnen de gemeente buiten beschouwing gelaten.

Doel

In de Kadernotitie Cultureel Erfgoed is het doel van de cultuurhistorische waardenkaart reeds aangegeven, zie naaststaande kadertekst.

De cultuurhistorische waardenkaart heeft zelf geen juridische status, maar geldt als informatiebron voor bestemmingsplannen, planbeoordelingen en andere planologische instrumenten. Op deze wijze heeft de kaart een taak in de borging van cultureel erfgoed en geeft de gemeente invulling aan haar wettelijke verantwoordelijkheid voor het verankeren van cultuurhistorie in het gemeentelijke beleid, zoals het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) voorschrijft. Daarnaast wordt het gemeentelijk erfgoed in kaart vastgelegd, dat ook voor een breder publiek (inwoners, onderzoekers, plannenmakers, recreanten) informatief kan zijn.⁵³

51 In het kader van het opstellen van een nieuwe bomenverordening zijn de relevante groenstructuren geïnterpreteerd en in kaart gebracht op de ‘Groene Kaart’, zie: www.stichtsevecht.nl/bomenkap. Hoewel de bomenverordening een andere achtergrond en invalshoek kent, is tijdens deze inventarisatie reeds het cultuurhistorisch waardevol groen in het GIS-bestand gelabeld, zoals laanbeplantingen, boomgaarden, hakhoutpercelen en overige kleine landschapselementen.

52 Het jaartal 1966 houdt tevens verband met een zekere afstand in de tijd, zodat er historische reflectie heeft kunnen ontstaan. Deze 50-jarengrens is ondertussen in het rijksmonumentenbeleid (MoMo) losgelaten.

53 Zie voor andere cultuurhistorische handreikingen en waardenkaarten bijvoorbeeld: <http://cultureelerfgoed.nl/dossiers/handreiking-erfgoed-en-ruimte>; <http://handreiking-erfgoed-en-ruimte.nl/erfgoed-kaarten-en-lijsten>; http://nl.wikipedia.org/wiki/Cultuurhistorische_waardenkaart; http://www.dongen.nl/Wonen_Leven/Wonen/Cultureel_erfgoed/Cultuur_Historische_Waardenkaart_CHW; <http://www.ede.nl/vrije-tijd-en-toerisme/kunst-en-cultuur/cultuurhistorische-waardenkaart/>

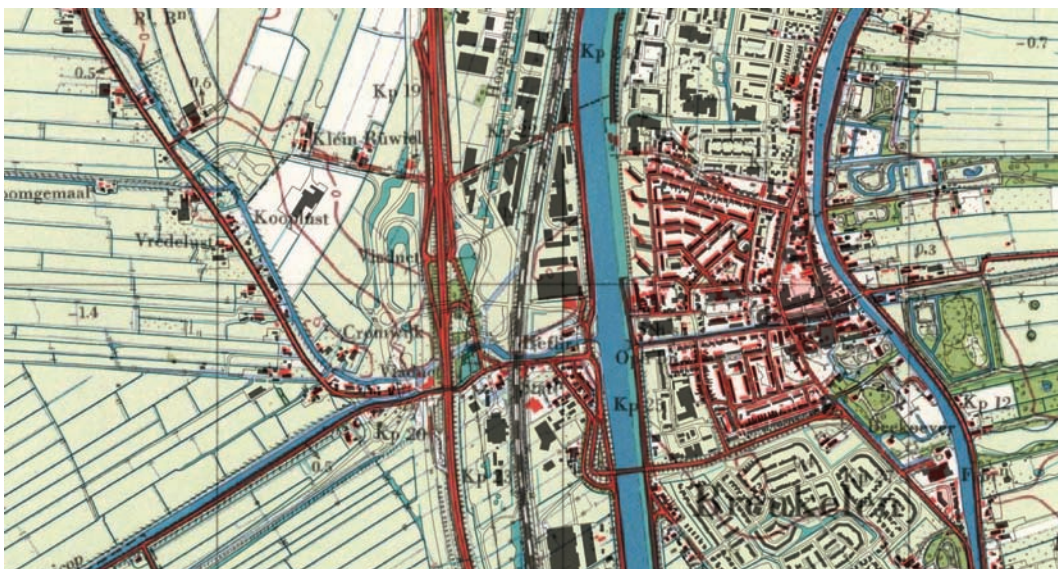

Voorbeeld van de kaartvergelijking van de situatie in ca. 1832 en 2015.

Voorbeeld van de kaartvergelijking van de situatie in ca. 1950 en 2015.

Voorbeeld van de kaartvergelijking van de situatie in ca. 1962 en 2015.

Kader

Voor het opstellen van de cultuurhistorische waardenkaart zijn vooraf duidelijke kaders geschetst, mede ingegeven door de beoogde diepgang van de inventarisatie en de kaart. Mede gezien de grote hoeveelheid beschikbare gegevens is gevraagd zo efficiënt mogelijk om te gaan met beschikbare bronnen en het veldwerk beperkt te houden en de rapportage beknopt. Over de hele linie is een evenwichtig product beoogd, dat een degelijke basis legt en een kapstok biedt om in de toekomst gegevens te actualiseren en verdiepend onderzoek aan toe te voegen.

Juridische status

De cultuurhistorische waardenkaart dient als informatiebron en scheidt zelf geen juridische voorwaarden. Het is nadrukkelijk wel de bedoeling dat relevante informatie van de cultuurhistorische waardenkaart wordt doorvertaald in andere instrumenten (zoals bestemmingsplannen, welstandsnota, bomenvordering, structuurvisies e.d.), die wel een juridische status kennen en daarom een eigen planologische procedure kennen. Structuurvisies en bestemmingsplannen worden in de toekomst vormgegeven als omgevingsvisies en omgevingsplannen.

5.2. Werkwijze

In het eindproduct is onderscheid gemaakt in een inventarisatiekaart en een waardenkaart. De inventarisatiekaart omvat alle historisch relevante onderdelen, namelijk sec de elementen, structuren en zones die cultuurhistorisch relevant zijn op de gebieden historische bouwkunst (panden), stedenbouw (dorps- en nederzettingsstructuren) en geografie (landschappelijke patronen). De onderdelen op deze kaart zijn gedateerd naar periode van ontstaan. Daarnaast zijn deze onderdelen van de inventarisatiekaart ter informatie en om tot een helder overzicht te komen verdeeld over vier themakaarten: 'water, wegen en dorpen', 'cultuurlandschap', 'historische buitenplaatsen' en 'militair erfgoed'. De kaartlaag 'groen erfgoed' inclusief de 'monumentale bomen' en de kaartlaag 'landschapstypologie' zijn een integraal onderdeel van de informatie op de inventarisatiekaart.

De waarderingskaart geeft een selectie van deze elementen, structuren en zones weer, op basis van (beschermings)status en na onderlinge vergelijking en weging volgens de waarderingscriteria.

Inventarisatie

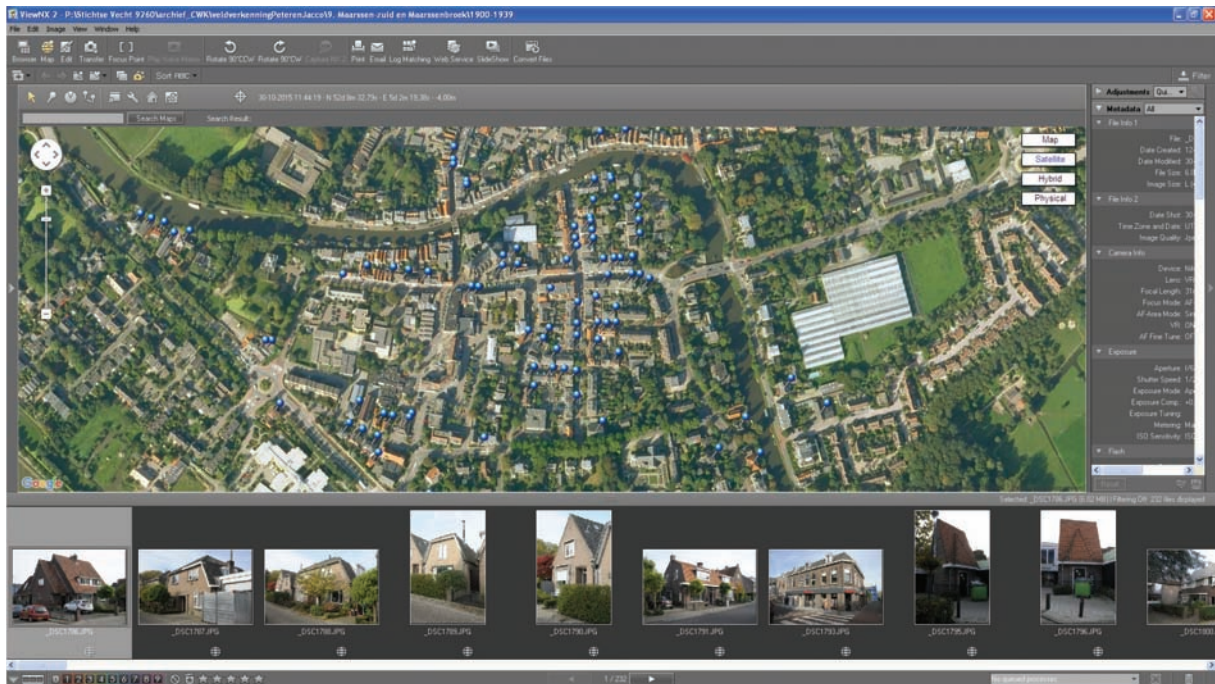
Voor de kartering en selectie van cultuurhistorische objecten in de gemeente Stichtse Vecht is de huidige situatie – en niet de historische situatie – leidend geweest, mede in verband met de beoogde vertaling van aanwezige cultuurhistorische waarden naar ruimtelijk beleid.⁵⁴ Verdwenen structuren kunnen wel relevant zijn bij de analyse, bij de beoordeling van relicten en voor de toelichtende beschrijving, maar zijn zeer beperkt en op terughoudende wijze op de kaart opgenomen. Verdwenen structuren zijn alleen opgenomen indien deze van wezenlijke invloed op het landschap of structuurbepalend zijn geweest.⁵⁵

Voor de inventarisatie is uitgegaan van de criteria, dat een historisch relevant object of structuur:

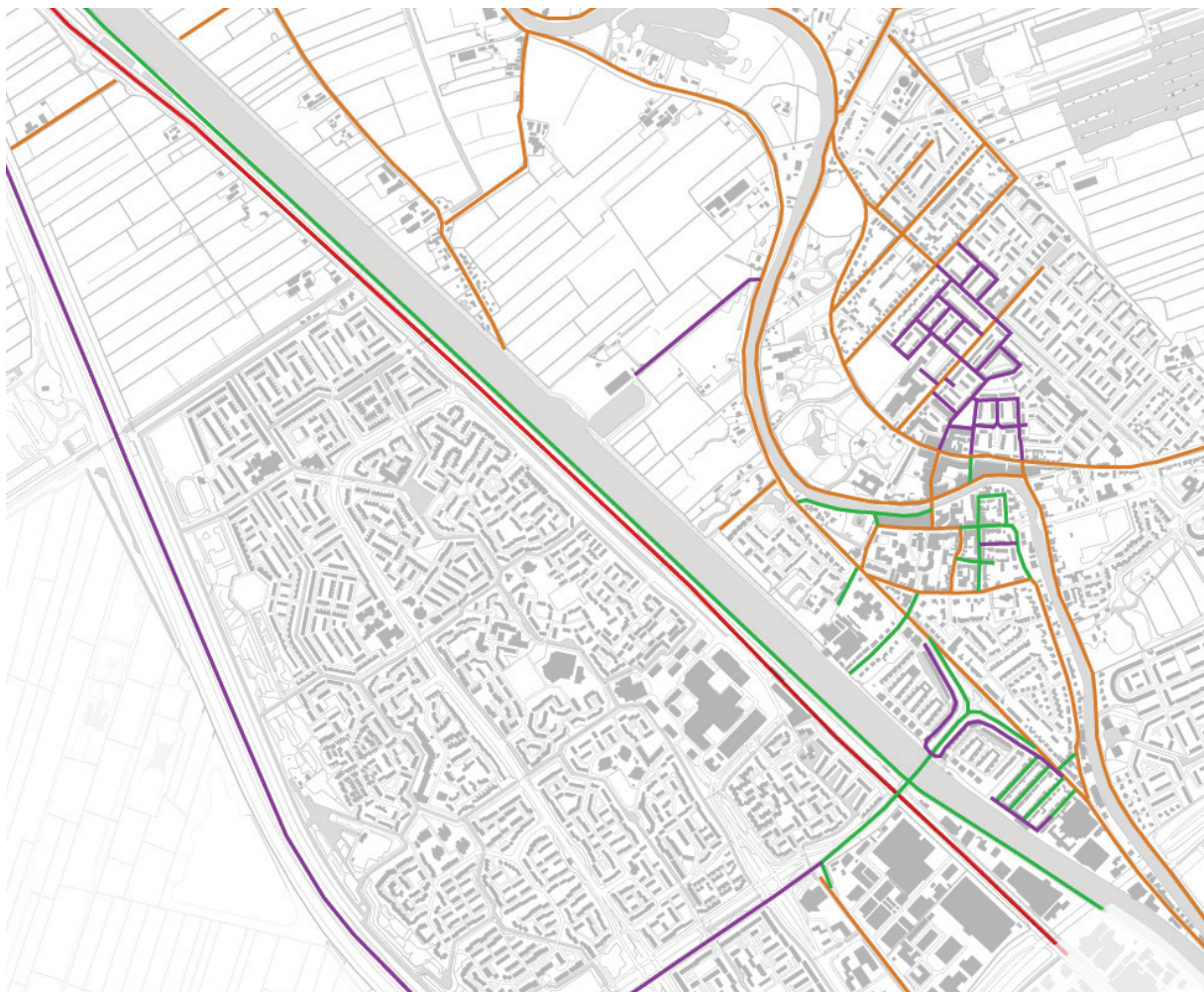
- vóór 1966 tot stand is gekomen;
- van wezenlijk belang is voor een (grotere) structuur, of een onlosmakelijk onderdeel vormt van een historisch ensemble of compositie;
- kenmerkend is voor deze regio of de regionale ontwikkelingsgeschiedenis;
- ruimtelijk beeldbepalend; of
- betekenis dragend voor de (gebruiks)geschiedenis van het gebied.

54 De inventarisatie heeft plaatsgevonden op perceelsniveau. Bij dit perceelsniveau wordt zoveel mogelijk uitgegaan van huidige bouwvlakken en topografische grenzen, zoals opgenomen op de actuele topografische ondergrond (uitgaande van de kaarten uit 2011 en 2013). Er is zoveel mogelijk gestreefd naar selectie van een geheel vlak of (gedeeltelijke) markerings van een bestaande lijn. Indien een element niet voorkomt op de topografische ondergrond is dit toegevoegd op basis van de recente luchtfoto. Bij reeds beschermde of eerder gesignaleerde objecten zijn deze op basis van adres vertaald naar een pand (als vlak aangeduid in plaats van als punt). Informatie uit de veldverkenning en de kaartanalyse is vrijwel direct in GIS gebracht.

55 Zo zijn ter attentie ook de plekken van verdwenen buitenplaatsen op de kaart gemarkeerd. Tevens zijn locaties van verdwenen poldermolens, steen- en pannenfabrieken en veerponten, en verdwenen tracés van hoofdwatergangen opgenomen. Locaties waar in het verleden een poldermolen heeft gestaan, zijn vaak in het landschap nog aanwijsbaar door hogere ligging of afwijkend slotenpatroon.

Voorbeeld van de registratie van gefotografeerde panden in Maarsse (programma 'ViewNX2' van Nikon).

Voorbeeld van de inventarisatie van wegen in Maarsse naar ontstaansperiode.

Begonnen is met verwerking van de beschikbare GIS-data.⁵⁶ Indien deze als actueel en volledig werden beoordeeld, zijn deze één op één op de inventarisatiekaart opgenomen. Als bronnen is hoofdzakelijk gebruik gemaakt van:

- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: rijksmonumenten, stads- en dorpsgezichten, MIP-objecten;
- CHAT (provincie Utrecht): kastelen en buitenplaatsen, zichtrelaties, militair erfgoed, agrarisch cultuurlandschap (gemalen, molens, boerderijlinten, dijken, verkavelingsrichtingen, verveningen), nutsvoorzieningen, dorpskernen en –linten;
- Buitenplaatsbiotoop (provincie Utrecht): hoofdhuizen, bijgebouwen, zichtlijnen, waterpartijen, lanen, parken, moestuinen;
- Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie / Provincie Utrecht: forten, verboden kringen, groepsschuilplaatsen, kazematten, houten huizen, sluizen;
- Gemeente Stichtse Vecht: gemeentelijke monumenten, historische hooibergen.

Daarnaast zijn de cultuurhistorische gegevens die reeds in het kader van het opstellen van de Groene Kaart (als onderdeel van de Bomenverordening) in kaart zijn gebracht, één-op-één overgenomen. Dit betreft onder meer hoogstamboomgaarden, houtsingels, kleine bosjes, hakhoutbos, wegbeplanting en lanen.

Historische bouwkunst

De historische bouwkunst betreft in beginsel alle woon- en bijzondere bebouwing binnen en buiten de bebouwde kom, variërend van verschillende typen woonbebouwing tot bouwwerken met een specifieke functie, zoals sluizen, groepsschuilplaatsen en boerderijen. Daarbij wordt een zekere omvang als ondergrens aangehouden, waarbij het in principe moet gaan om een zelfstandig gebouw en duidelijkheid op de topografische kaart.

Bij de inventarisatie is in eerste instantie uitgegaan van een hoofdzakelijk administratieve handeling, waarbij de objecten die reeds een monumentenstatus hebben of tijdens het MIP zijn gesignaleerd, vrijwel integraal zijn overgenomen op de kaart. Ook werden panden uit andere bronnen overgenomen, zoals de hoofd- en bijgebouwen in de buitenplaatsbiotoop en de beschrijvingen bij gebouwen uit het CHAT, voor zover deze geen deel uitmaken van de hiervoor genoemde categorieën.

Veldinventarisatie

Met name voor de beoordeling van de bouwhistorische situatie heeft voor het hele grondgebied van de gemeente onderzoek in het veld plaatsgevonden. Deze inventarisatie is begonnen met een GIS- en bureaustudie, die hoofdzakelijk bestaat uit een vergelijking van historische kaarten met de huidige situatie en het in kaart brengen van de objecten met een monumentenstatus. Met deze analysekaart is het veldwerk aangevangen, waarbij de zones met bebouwing van na 1966⁵⁷ en de monumenten en MIP-panden⁵⁸ niet verder zijn bekeken. Tijdens het veldwerk is een inschatting gemaakt van de ouderdom van panden en een onderscheid naar bouwperiode gemaakt. Van bekeken panden is een foto gemaakt.

Kanttekeningen bij deze inventarisatie:

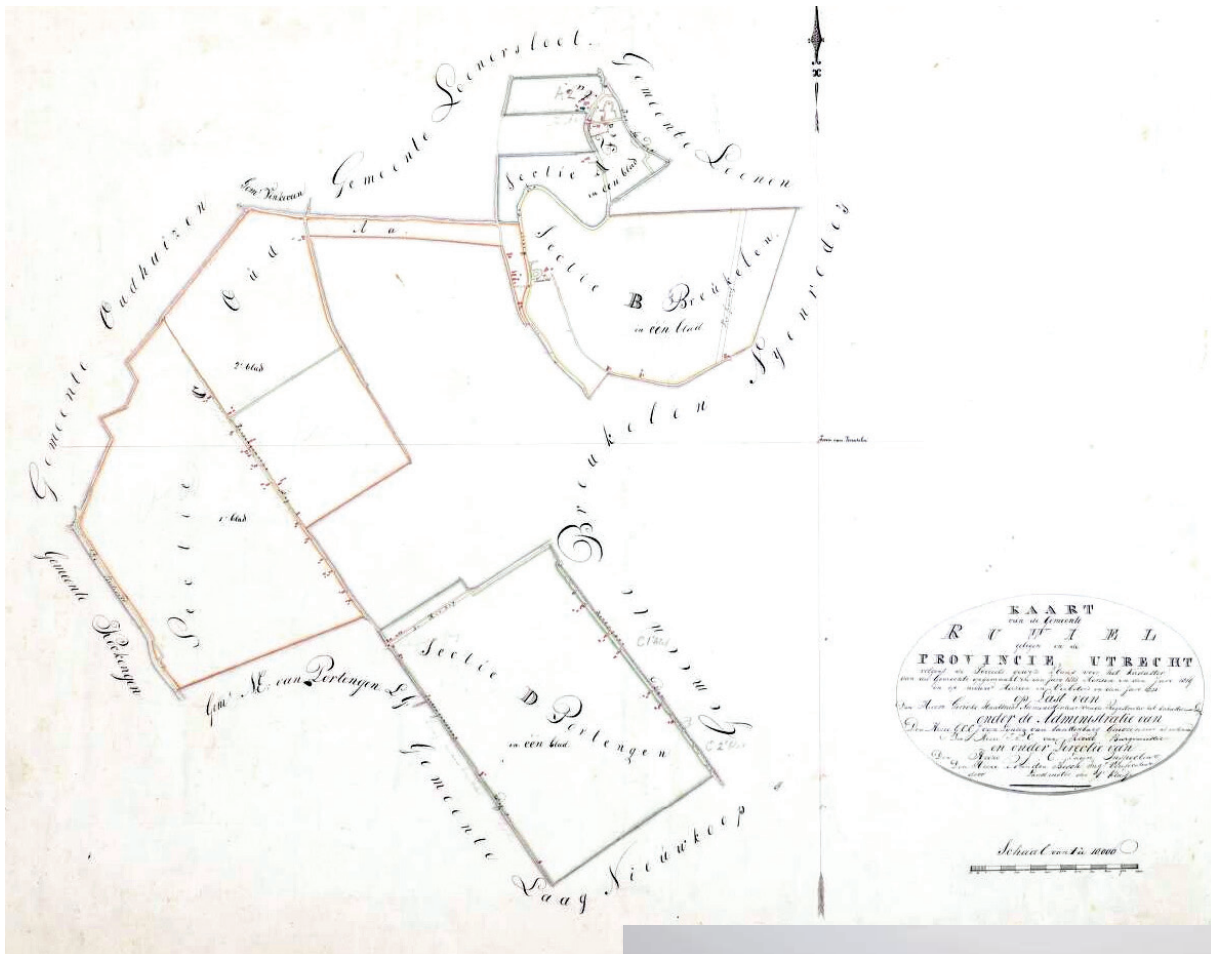
- Bij de veldinventarisatie heeft enkel vanaf de openbare weg inventarisatie plaats kunnen vinden, aangezien anders voor alle terreinen toegankelijkheid geregeld had moeten worden bij de eigenaar.
- Inventarisaties uit het verleden, zoals aanwijsprogramma's voor monumenten, hebben vaak een focus gekend op hoofdobjecten (geen bijgebouwen) en zichtbare delen (gevels), zodat dit zich weerspiegelt in beschikbare inventarisaties. Evenwel zijn op de buitenplaatsen veelal specifieke onderdelen aangewezen binnen de complexbescherming, zoals toegangshekken. Ook is enige jaren geleden een inventarisatie van historische hooibergen in de gemeente uitgevoerd door het Cultuurplatform.

⁵⁶ Omdat voor beheer van externe bestanden de bronhouder (o.a. RCE en provincie) verantwoordelijk is, zijn de gegevens van de monumentstatus en de buitenplaatsbiotopen ongewijzigd overgenomen en hooguit aangevuld.

⁵⁷ Mede op basis van de bouwjaarregistratie in de BAG, die wat betreft naoorlogse panden redelijk betrouwbaar bleek.

⁵⁸ Vanuit het Monumenteninventarisatieproject (MIP) zouden foto's bij de provincie Utrecht beschikbaar zijn van omstreeks 2005, welke verder niet zijn geraadpleegd voor de inventarisatie, omdat deze panden niet zijn beoordeeld en integraal zijn opgenomen op de kaart.

Kadastraal verzamelplan met de begrenzing van de toenmalige gemeente Ruwiel, getekend in 1813 en herzien in 1819 en 1831. (Bron: RCE).

> Hek bij 'Armenland Ruwiel'.

v Restanten van de spoorlijn Nieuwersluis-Aalsmeer: brugwachterswoningen en verhoogd gelegen tracé.

- IJkmoment voor de inventarisatie is 1 januari 2016.⁵⁹ Daarbij is geen rekening gehouden of kennis genomen van het eventueel in ontwikkeling of behandeling zijn van plannen.
- Sportvelden en hun beplantingen zijn, vanwege hun recente totstandkoming en veelal beperkte samenhang, niet opgenomen.

Tijdens de veldinventarisatie zijn foto's gemaakt, in principe bedoeld voor intern gebruik voor beoordeling en in de toelichtende rapportage. Aangezien bij de fotografie de gps-coördinaten direct werden vastgelegd, en dus de exacte plaatsbepaling van het object of gebied, is het mogelijk om de foto's aan het GIS-bestand te koppelen.

Historisch landschap

De categorie historisch landschap omvat - naast het reeds eerder geïnventariseerde historische groen - de historische geografie: fysieke elementen en kenmerkende landschappelijke patronen, zoals het ontginningspatroon en kades, (spoor)wegen- en waterlopenstelsel, afgeleid uit de ontstaansgeschiedenis van het landschap.⁶⁰ Ook historische zichtrelaties en historische 'biotopen' worden onder het historisch landschap geschaard.⁶¹ In geval van historische biotopen wordt bedoeld op verboden kringen rond militaire werken en molenbiotopen. Naast elementen en (lijnvormige) structuren gaat het bij deze categorie vaak om grotere vlakken, bijvoorbeeld in geval van ontginningsblokken of inundatievelden.

Bij de inventarisatie van historisch groen is een aantal uitgangspunten gehanteerd. Zo is een boomgaard(restant) gedefinieerd als bestaande uit ten minste 3 oudere bomen. Soms zijn boomgaarden ook van belang vanwege het ensemble dat zij vormen met een historische boerderij, al zijn de bomen zelf van na 1966. Fruitbomen zijn overigens volgens de Boomverordening niet kapvergunningplichtig. Grote, moderne productieboomgaarden zijn niet meegenomen, ook al waren deze reeds voor 1966 als zodanig in gebruik.

Wat betreft leilindes zijn deze van bijzondere waarde vanwege het ensemble dat zij veelal vormen met een historische boerderij, ook als de bomen zelf van na 1966 zijn. Het betreft geen vlakdekkende inventarisatie, aangezien deze elementen enkel door middel van een veldwaarneming geïnventariseerd zijn en niet gegarandeerd kan worden dat elk object tijdens de verkenning is gesignaleerd.

Historische ensembles en bijzondere complexen

Gebieden een meer bijzondere positie innemen in de gebiedsgeschiedenis zijn aangewezen als 'waardevol historisch ensemble', zoals bebouwing langs enkele historische uitvalswegen. Vanuit hun samengestelde waarden zijn de meeste dorpskernen in de gemeente reeds aangewezen als Beschermd Dorpsgezicht. Aangezien dit nog niet voor de historische kern van Breukelen geldt, is deze opgenomen als waardevol historisch ensemble.

Ook de historische buitenplaatsen zijn historische ensembles, vanwege hun complexiteit en diverse onderdelen, die vaak als Complex Historische Buitenplaats een bescherming kennen. Waar deze bescherming er niet is, kan de buitenplaats (als vlak uit de Buitenplaatsbiotoop⁶²) worden beschouwd als waardevol ensemble.

Om het belang van historische samenhang te duiden zijn enkele grotere complexen in het buitengebied opgenomen:

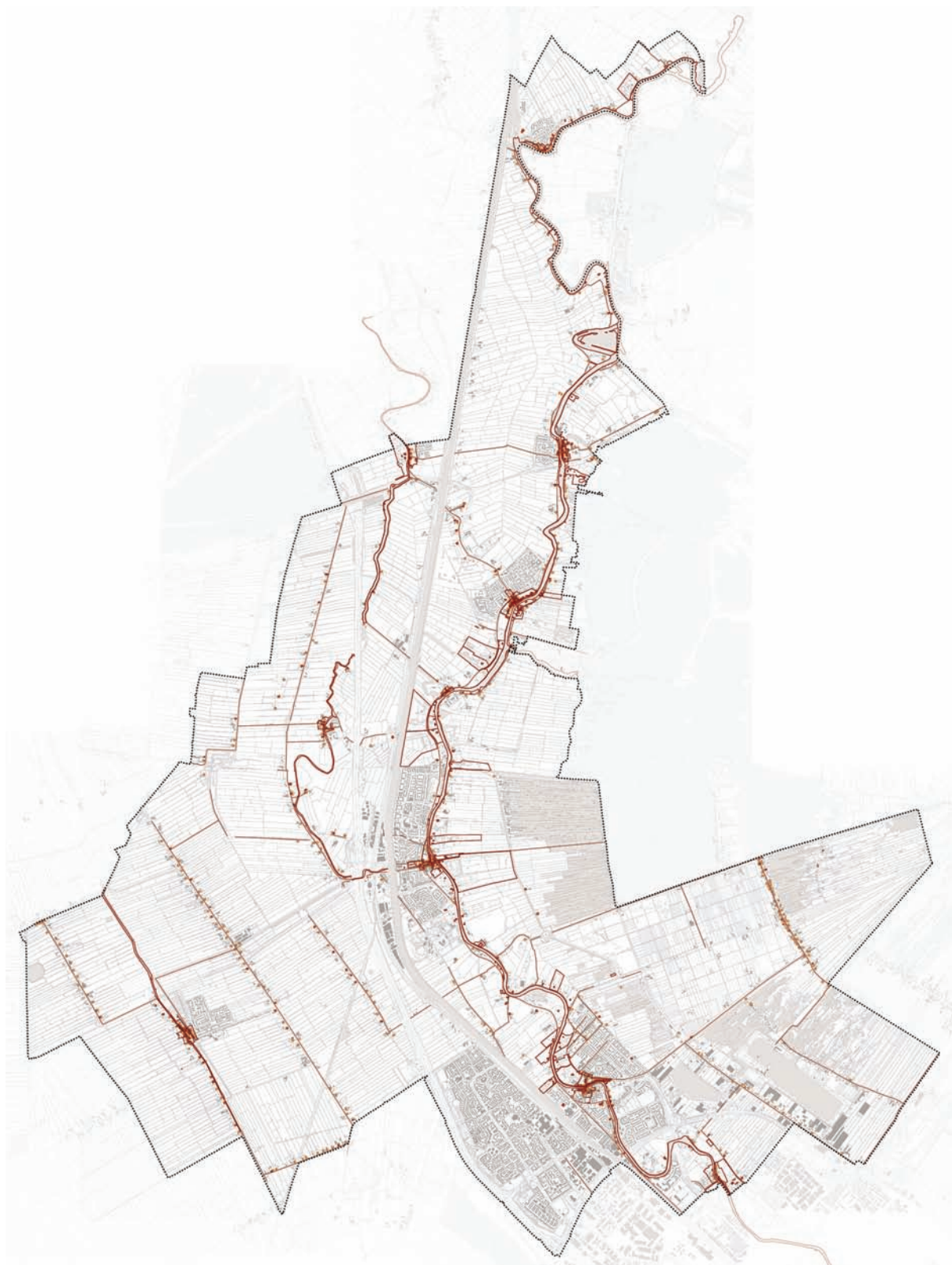
- de verdwenen buitenplaats Welgelegen ten noorden van Vreeland, waarvan het hoofdhuis met tuin ten westen van de Vecht lag, terwijl aan de oostzijde in de Dorssewaard een uitgestrekte overtuin sporen heeft achtergelaten;
- het voormalig spoortracé 'Nieuwersluis-Aalsmeer' uit 1915, met brugwachterswoningen bij de voor-

59 Sinds 1 januari kunnen situaties zijn gewijzigd, waarbij panden veranderd of gesloopt kunnen zijn.

60 Waar mogelijk is bij het historisch landschap een koppeling gemaakt met de archeologische inventarisatie, aard- en bodemkundige situatie, en landschappelijke typologie, om inzicht te krijgen in de ontstaanswijze en duiding.

61 De kringen rondom militaire werken (ten behoeve van vrij schootsveld) in drie categorieën (300, 600, 1000m) zijn in het verleden duidelijk vastgesteld en waren vrijwel allemaal reeds geïnventariseerd en op kaart vastgelegd, zodat deze één op één zijn overgenomen. Ook voor bestaande historische windmolens geldt dat deze zijn overgenomen uit het CHAT.

62 Zie: Dam, K. van, E. Blok, R. Blijdenstijn, De Utrechtse Buitenplaatsbiotoop Kenmerken en Ambities. Vecht, Stichtse Lustwarande, Langbroekerwetering, Laagte van Pijnenburg, Amersfoortseweg, Valleilandgoederen, Amelisweerden, Landgoed Linschoten en Kasteel De Haar, SB4 / Provincie Utrecht, oktober 2014.

Objecten en structuren in de gemeente Stichtse Vecht die in 1832 aanwezig of bebouwd waren.

malige draaibrug over de Kromme Angstel, halteplaats Oukoperdijk (woning annex stationsgebouwtje) en restanten van bruggen (brughoofden);⁶³

- de gebiedsgrens van het Gerecht Ruwiel, als voorbeeld van verdwenen bestuurlijke grenzen.⁶⁴

Deze contouren zijn bedoeld als exemplarisch en historisch relevant, doch zijn niet uitputtend in beeld gebracht. Desgewenst kunnen hier in de toekomst aanvullingen op worden gedaan.

Kleinere beeldbepalende en samenhangende ensembles zijn vaak moeilijk te begrenzen, omdat landschappelijke en historische relaties ver reiken. Deze blijken vaak uit de kaart of thematische weergave, maar zijn niet afzonderlijk in kaart gebracht. Hierbij kan worden gedacht aan:

- molens en sluizencomplex bij uitmonding van de Nedereindse Vaart in de Vecht, als ensemble aan de rand van de Polder Buitenweg, een karakteristiek open agrarisch landschap met gave verkaveling en boerderijen aan ontginningsas.
- het gemaal en sluizencomplex aan de Machinekade, in relatie tot de Bethunepolder als droogmakerij, en afvoer via aansluitend drinkwaterkanaal richting de buiten Stichtse Vecht gelegen reservoirs;
- het Amsterdam-Rijnkanaal met aanliggende karakteristieke bruggen, sluizencomplexen (o.a. Kerkvaart-Aa), dienstwoningen, voormalige locaties van overtoeren en veerponten, en opgaande beplanting langs de parallelwegen;
- de poldermolen bij Kockengen met molenvaart, temidden van het ontginningsblok;
- de buitenplaatsen in de 'Gouden bocht van Maarssen', inclusief jaagpad langs de Vecht, weggetjes, bruggetjes en Diependaalsedijk;
- zone tussen en rondom Bijleveld en Heicop, met riet- en moerasland, voormalige overslaglandjes, dijken en doorbraakrestanten, voormalige overtoom bij Joostendam en het dorp Kockengen;
- het sluizencomplex bij Nigtevecht;
- de vier opeenvolgende ontginningsbases van de copeontginningen vanaf de Vecht; incl. opstrekende ontginning in 'taartpunt' achter Tienhoven en Oud-Maarsseveen;
- de zone tussen de Vecht en de Scheendijk en de polder Meijnden, met een overgang van de opstrekende verkaveling naar het gebied met petgaten en veenplassen;
- de poldermolens en omliggende watersysteem (Teckop, Kockengen, etc.);
- de kasteelboerderij van Ruwiel met het grondlichaam en gracht van het voormalige kasteel, in combinatie met de Boterwal, Hollandse Kade en het Armenland van Ruwiel;
- agrarische ensembles van polderontginningen, boerderijlinten en individuele erven met boerderij, geriefhoutbosje, moestuin, boomgaard, pestbosje, bakhuis, boenhok, stallen, wagenberging, hooibergen, koebocht, zomerhuis, etc..

Datering

Ten behoeve van deze inventarisatie is op vier niveaus gedateerd: 'vóór 1966', 'vóór 1940', 'vóór 1900' en 'vóór 1832'.⁶⁵ De datering van structuren is geen absoluut gegeven, ook omdat historische bronnen niet altijd betrouwbaar zijn: met name kleine elementen zijn soms niet weergegeven op een topografische kaart, terwijl deze wel aanwezig waren. Voor de gebouwde elementen is in het veld integraal een inschatting gemaakt van de datering van panden die buiten de 'na 1966'-zones vallen en die thans geen status (RM, GM, MIP) hebben. Hoewel naar volledigheid is gestreefd, kon niet in alle gevallen een datering worden gegeven; bijvoorbeeld van sloten en waterlopen of zichtlijnen is dit niet altijd mogelijk.

63 Manten/Lameris, 2008, p. 120.

64 Zie: <http://www.rhcvechtenvenen.nl/collectie?mivast=386&mizig=210&miadt=386&miaet=1&micode=1042&minr=782869&miview=inv2>

65 In een eerste stap zijn alle gebieden gemarkeerd die na 1966 zijn ontwikkeld en zodanig zijn gewijzigd dat er thans geen relevante cultuurhistorische objecten van vóór 1966 aanwezig kunnen zijn of de kans daarop zeer beperkt is. Hierbij is gebruik gemaakt van de topografische kaarten die in 2013 zijn uitgegeven. De kaarten uitgegeven in 1959 of 1961, als eerstvolgende uitgave vóór 1966, is gebruikt voor de datering vóór 1966. De topografische kaarten die tussen 1896 en 1901 zijn uitgegeven zijn gebruikt voor de datering vóór 1900 en kadastrale minuutplannen zijn gebruikt voor de datering vóór 1832. Hier is 1832 als vroegste periodegrens gebruikt, omdat met name voor veel kleinere objecten de eerste kadastrale registratie uit 1832 de vroegste betrouwbare bron is. De datering vóór 1832 is gecontroleerd aan de hand van de gedigitaliseerde kadastrale kaart van 1832 (Hisgis) en waar nodig de veldminuten van de topografische kaart uit 1849. Een datering is geen aanduiding van de ouderdom van de betreffende beplanting, welke verjongd kan zijn. Bij twijfel is een latere datering gekozen, waarop een element in ieder geval aanwezig zal zijn geweest.

Bosdijk als voorbeeld van een oude kade in het westelijke veenweidegebied.

Poldermolen in de Hoekerpolder ten noorden van Vreeland.

Zicht over de Vecht in Vreeland op buitenplaats Brugzicht.

Waardering

Bij de waardering is gebruik gemaakt van de uitgangspunten in de Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek (Rijksgebouwendienst, RCE e.a., 2009), Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek (Rijksgebouwendienst, RCE e.a., 2012) en de richtlijnen Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening (RCE, 2013). In deze richtlijnen worden cultuurhistorische waarden in 3 gradaties onderscheiden:

- waardevaste elementen, bij wet of verordening beschermde objecten met een hoge monumentwaarde, van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebied,
- waardevolle elementen, niet formeel beschermde objecten met een positieve monumentwaarde, van belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebied,
- indifferente elementen met een beperkte monumentwaarde, van weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van het gebied.

Bij beschermde monumenten is een herwaardering in het kader van de cultuurhistorische waardenkaart niet aan de orde, deze objecten zijn in het verleden al gewaardeerd als 'waardevast'. Deze waardering behoeft geen verdere onderbouwing en de juridische status staat verder niet ter discussie. Gebouwen die eerder in het kader van het MIP zijn geselecteerd, maar geen monumentenstatus hebben gekregen, zijn als 'waardevol' aangeduid.⁶⁶ Objecten van na 1966 vielen buiten dit onderzoek en zijn dus ook niet gewaardeerd.

Voor een waardering op objectniveau is de gehanteerde diepgang van de Cultuurhistorische Waardenkaart ontoereikend, ook omdat aanwijzing van beeldbepalende panden of potentiële gemeentelijke monumenten - en daartoe benodigd archiefonderzoek - buiten het beschouwingsniveau viel. De waardestelling heeft zich daarom gericht op het aanwijzen van waardevolle structuren en ensembles. Daarmee wordt nadrukkelijk wel een signalering afgegeven ten aanzien van de potentiële historische waarde van objecten binnen deze zones en ensembles. Overigens bleek bij de inventarisatie dat wat betreft vooroorlogse panden de historisch meest relevante objecten reeds waren opgenomen op de monumentenlijst of in het MIP.⁶⁷ Een enkele keer is een (niet eerder geselecteerd) pand toegevoegd aan de categorie 'waardevol'.

Aan de waarderingsmethodiek ligt een gebiedsgerichte benadering van erfgoed ten grondslag, dat wil zeggen, dat zij in relatie tot de biografie, het karakter en het landschap van het gebied zijn belicht. De eindwaarde die aan geïnventariseerde items wordt toegekend, is gebaseerd op een evenwichtige weging van zowel object-, ensemble-, als gebiedswaarden.

Voor de waardering is in eerste instantie de inventarisatie als eerste schifting gehanteerd (zie hierboven genoemde criteria), waarbij met name de datering (vóór 1966) een eerste scheidingslijn vormt.

Daarnaast zijn bovenregionale structuren (rivierlopen, militaire linies, doorgaande wegen en vaarten) en samenhangende ensembles en composities (dorpskernen, ontginningsblokken, buitenplaatsen) een belangrijke indicator.

Als specifieke kenmerken (gemeentelijke speerpunten) van Stichtse Vecht, gebaseerd op de gebiedsbiografie die hierna beschreven wordt, zijn onderscheiden:

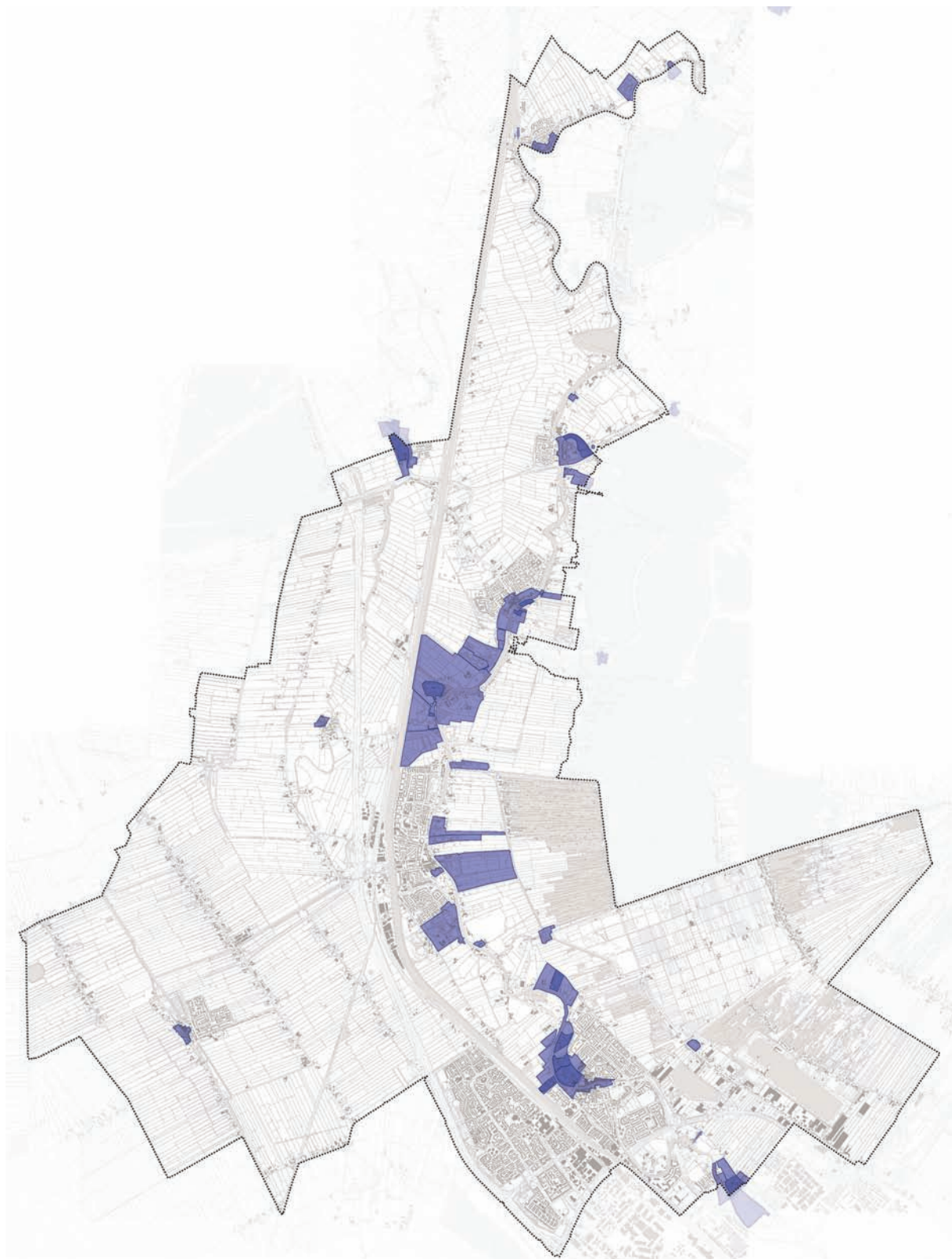
- de rivier- en transportgebonden activiteiten (Vecht met jaagpaden, pleisterplaatsen, kaden en stoepen, bruggen)
- de buitenplaatsen (bebouwing, park met groenaanleg, waterpartijen en zichtlijnen)
- de systematische ontginning (lintbebouwing aan de ontginningsbases, verkaveling, poldermolens en afwateringssysteem)
- vervening van de veengronden (legakkers en petgaten, met vaarten en sluizen voor het transport)
- de militaire stellingen (Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie)

Als ruimtelijk beeldbepalende of karakteristieke structuren, plekken en 'landmarks' kunnen hoofdzakelijk worden beschouwd:

⁶⁶ Deze panden zijn veelal in de gemeentelijke erfgoedlijst opgenomen als 'karakteristiek'. De categorie 'karakteristiek' is vervolgens in het GIS-bestand overgenomen als 'waardevol', ter bevestiging van de signaleringswaarde.

⁶⁷ Monumenten Inventarisatie Project, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Reeds als monument beschermde complexen: historische buitenplaatsen, stad- en dorpsgezichten en de forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

- historische wegen en routes, (voormalige) belangrijke uitvalswegen
- hoofdwaterlopen en kades
- kastelen met grachten, bijgebouwen
- kerken met pastorie of kerkhof
- (markt)pleinen
- molens

Ten aanzien van de gebruiksgeschiedenis (betekenis dragend) worden in ieder geval als relevant gezien:

- (locaties voormalige) steenfabrieken (tichelgaten, dakpanbeschoeiing)
- maatschappelijke voorzieningen (scholen, gemeentehuizen, etc.)
- begraafplaatsen
- waterpartijen bij (agrarische) erven

Een aantal onderdelen binnen deze categorieën zijn reeds geschaard onder 'waardevast', vanwege een nationale of provinciale waardetoekenning, zoals de beschermde Complex Historische Buitenplaatsen en de Stelling van Amsterdam en Nieuwe Hollandse Waterlinie. Op gemeentelijk niveau is hieraan een verfijning te geven door bijvoorbeeld ook andere buitenplaatsen te erkennen en verdwenen buitenplaatsen als informatie en inspiratiebron op de kaart te zetten, en door restanten van de Oude Hollandse Waterlinie mee te nemen. Anderzijds kent de gemeente een grote hoeveelheid gawe slotenpatronen, die in 1832 in ieder geval al aanwezig waren, en daarmee een zekere waarde vertegenwoordigen. In plaats van de bescherming van elke individuele sloot zijn deze ondergebracht in de gebiedskenmerken per landschapstype.

Presentatievideo

Gedurende het onderzoekstraject is een video over de cultuurhistorie van gemeente Stichtse Vecht gemaakt.⁶⁸ De film heeft als doel bewustwording te creëren voor cultuurhistorie en de unieke cultuurhistorische waarden te laten zien, begrijpelijk te maken en hun belang voor het heden aan te tonen. Enerzijds is deze dus informatief op historisch vlak en anderzijds aansprekend voor een breed publiek, waarmee een poging wordt gedaan mensen te enthousiasmeren voor cultuurhistorie. De film kent als hoofdonderwerp de landschappelijke (en stedenbouwkundige) ontwikkeling en identiteit van het gebied, die duidelijk wordt gemaakt aan de hand van de actuele verschijningsvorm en met name de onderlinge verbanden tussen de verschillende ontwikkelingen. In de film wordt een relatie gelegd met de cultuurhistorische waardenkaart, waarvan ook kaartmateriaal is gebruikt en waarbij dezelfde thematiek is gehanteerd.

Geografisch informatiesysteem (GIS)

Alle geïnventariseerde objecten zijn ondergebracht in een geografisch informatiesysteem, waarbij onderscheid is gemaakt in aard van het object: punt, lijn of vlak. Deze objecten zijn op de topografische kaart gegeoreferereerd en voorzien van achterliggende gegevens (attributen). Er is naar gestreefd de attributenvelden zo volledig mogelijk in te vullen, hoewel het onoverkomelijk is dat diverse velden leeg zijn gebleven.

Op basis van dit GIS-bestand zijn kaarten te genereren, waarbij afhankelijk van het doel voor een cartografische opmaak kan worden gekozen. Ook is het aan de gemeente op welke wijze zij deze gegevens (via bijvoorbeeld een webkaart) voor een breed publiek toegankelijk wil maken.⁶⁹

Controle

De primaire begeleiding vanuit de gemeente vond plaats door de projectgroep, bestaande uit de gemeentelijke projectleider en deskundigen op het gebied van cultuurhistorie en monumenten, ruimtelijke ordening en landschap.

---

68 Deze video draagt de titel 'Levend Land' en is gemaakt door ARCX in opdracht van gemeente Stichtse Vecht

69 Gedurende het project is tijdelijk gebruik gemaakt van een webservice van Arcgis, waarop de concepten van de kaart zijn gedeeld met projectgroep en klankbordgroep.

Presentatie van de cultuurhistorische waardenkaart en film 'Levend Land' tijdens een informatieavond voor gemeenteraadsleden.

In de attribuentabel zijn de volgende categorieën onderscheiden:

- MIP-nummer
- Rijksmonumenten-nummer
- Plaatsnaam
- Straat
- Huisnummer (en. evt. Toevoeging en Situering)
- Oorspronkelijke functie
- Huidige functie
- Bouwstijl
- Bouwtype
- Architect
- Constructie
- Bouwjaar
- Naam complex
- Aantal objecten
- Opmerking
- Periode
- Periode 2
- Inventaris (bron)
- Klasse 1
- Klasse 2
- Klasse 3
- Klasse 4
- Wikipedia-link
- RM-register-link
- foto-link
- Beschrijving
- Naam
- Situatie (aanwezig/verdwenen)
- Thema
- Waarde

Daarnaast is een klankbordgroep samengesteld, waarin lokale deskundigen (Historische verenigingen of kringen en Vechtplassencommissie) en erfgoed specialisten van provincie Utrecht, Stamu/MooiSticht, Het Utrechts Landschap en Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed vertegenwoordigd waren. Deze is twee maal bijeengekomen. De eerste keer zijn de uitgangspunten ten aanzien van de opdracht, werkwijze en planning besproken, alsmede een tussenstand gegeven van de inventarisatieresultaten.⁷⁰ De klankbordgroep gaf hierbij aan het raadzaam te vinden om nadrukkelijk aandacht te schenken aan:

- beschrijvingen van objecten in de GIS-database;
- historische erven;
- landschappelijke beleving van objecten en plekken;
- gebieden die altijd open zijn geweest, mogelijk op te nemen als 'waardevolle openheid';
- evenwichtige behandeling van zowel oudere als jongere historie (Wederopbouw);
- benutting van het fotobestand, waarin zoveel mogelijk objecten zijn opgenomen, ook de monumenten;
- koppeling van archeologie en geologie, historisch groen én de thans geïnventariseerde zaken van de cultuurhistorische waardenkaart;
- plekken met weinig historische kwaliteit in beeld te brengen, zodat hierop een pro-actief beleid kan worden opgesteld ter verbetering en versterking van de kwaliteit aldaar.

Tijdens de tweede bijeenkomst van de klankbordgroep zijn de concept-producten besproken.⁷¹ Vanuit de klankbordgroep werd onder meer gepleit voor een nadrukkelijker relatie tot de landschappelijke ondergrond, duidelijker uiteenzetting van de gehanteerde thematiek en aanscherping van de gewaardeerde landschappelijke ensembles.⁷²

Tot slot

Door middel van bovenstaande werkwijze is een evenwichtig en gedragen overzicht van de meest relevante cultuurhistorische zaken tot stand gekomen. Door het accent op het kaartbeeld biedt het resultaat kansen voor zowel inbedding van cultuurhistorie in beleid en plannen als voor uiteenlopend publieksbereik.

70 Aanwezig bij de eerste bijeenkomst waren: Tomas de Smet (gemeente Stichtse Vecht), Jörn Copijn (Vechtplassencommissie), Juliëtte Jonker (HK Nifterlake/Loenen), Steven de Clercq (Vechtplassencommissie / Venster op de Vecht), Hans van Bommel (HK Maarssen), Jaap Potman (HK Maarssen), Marianne de Visser (Stamu/PUB), Wietske Dubbelaar (MooiSticht/PUB), Lucile van Tuyll (Gebiedscommissie West / VPHB / UPG), Bertien Koole (Gunterstein / VPHB / UPG / PUB), Marceline Dolfin (RCE), Paul Vesters (Utrechts Landschap), Niels van den Berg (gemeente Stichtse Vecht), Roland Blijdenstijn (provincie Utrecht), Peter Boer (ARCX), Kees van Dam (SB4).

71 Aanwezig bij de tweede bijeenkomst waren: Steven de Clercq (Vechtplassencommissie / Venster op de Vecht), Hans van Bommel (HK Maarssen), Wietske Dubbelaar (MooiSticht/PUB), Bertien Koole (Gunterstein / VPHB / UPG / PUB), Janine van Doesburgh (Oudheidkundig Genootschap Nifterlake), Kees Beelaerts van Blokland (deskundige historisch groen), Valesca van den Bergh (gemeente Stichtse Vecht), Roland Blijdenstijn (provincie Utrecht), Monica Dutting (Omgevingsdienst Regio Utrecht), Peter Boer en Jacco Vromen (ARCX), Kees van Dam (SB4).

72 Binnen het project kon niet aan alle ideeën en wensen gehoor worden gegeven, zodat deze als aanbevelingen voor een vervolg zijn opgenomen.

5.3. Aanbevelingen

Met de afronding van de cultuurhistorische waardenkaart, waarop deze rapportage de toelichting vormt, is een basis aanwezig met vlakdekkende, gedigitaliseerde informatie van de cultuurhistorie in de gemeente Stichtse Vecht. Uitbreiding of op termijn actualisering behoort tot de mogelijkheden en het is raadzaam om de kaart periodiek te evalueren.

Ten aanzien van de omgang met de geïnventariseerde cultuurhistorische objecten en waarden is nog (aanvullend) beleid op te stellen: welke elementen zullen een bescherming krijgen en met welke instrumenten wordt dit gewaarborgd.

Voor de implementatie van de cultuurhistorische waardenkaart is een goede interne of publieke ontsluiting van belang, bijvoorbeeld via de gemeentelijke website. Eventueel kan de kaart ook een rol spelen in de recreatieve en toeristische presentatie van de gemeente, waarbij een weergave-versie van de kaart hierop afgestemd zou kunnen worden. Ook de presentatiefilm kan hieraan worden gekoppeld.

Het is zinvol om de aanwezigheid en het belang van cultuurhistorie voortdurend voor het voetlicht te blijven brengen. Bekendheid creëert draagvlak onder bestuur, bewoners en in de ambtelijke organisatie en draagt bij aan waardering, behoud en zorgvuldige inpassing in nieuwe ontwikkelingen.

De commissie Ruimtelijke Kwaliteit van Stichtse Vecht heeft na kennisname van de opzet van de cultuurhistorische waardenkaart te kennen gegeven het (in het aansluitende traject) raadzaam te achten:

- implementatie met duidelijkheid naar burgers, onder andere door verankering in beleid;
- op een goed planproces in te zetten, waarbij cultuurhistorie vanaf het begin (vooroverleg) wordt meegenomen;
- waarde van ensembles in beleid te bevestigen, zoals buitenplaatsen en boerenerven, waarbij met name bij deze laatste er veelal sprake is van een sterk samenspel tussen cultuurlandschap, hoofdgebouwen, bijgebouwen, kleine elementen en groen;
- de samenhang tussen onderdelen in het landschap te benadrukken, waarbij het verbindende 'verhaal' van belang is voor behoud, beleving en inspiratie;
- bewuste omgang met cultuurhistorie te stimuleren, los van beschermingsregiems;
- in het beleid ruimte te houden voor nieuwe ontwikkelingen of gedachten in de erfgoedsector.

Ook de toekomstige (terug)koppeling naar ander beleid, zoals de Bomenverordening, Welstandsnota en Omgevingsplannen vraagt aandacht. In aanpalende beleidsstukken zou kunnen worden verwezen naar de cultuurhistorische waardenkaart, niet alleen om een beeld te krijgen van de aanwezige cultuurhistorische objecten, maar met name ook om de landschappelijke, stedenbouwkundige en historische context in beeld te krijgen, aldus de commissie.

Tevens kan gedacht worden aan verdere door- en uitwerking in de vorm van:

- verdiepend onderzoek naar gebieden of panden, met name binnen de aangewezen waardevolle stedenbouwkundige ensembles, die in aanmerking komen voor nadere bescherming als gemeentelijk monument.
- panden (met name boerderijen) die in het MIP als beeldbepalend zijn gekwalificeerd, doch recentelijk in historiserende stijl zijn vernieuwd, na nadere controle en inventarisatie afvoeren van gemeentelijke erfgoedlijst.
- nadere verdieping op objectniveau ten aanzien van interieurwaarden, achter de gevel aanwezige waarden of waardevolle bijgebouwen, met name van ensembles en panden die als waardevol zijn aangeduid.
- aandacht voor de opbouw, tuininrichting en groenobjecten, bijgebouwen en watergangen van historische (agrarische) erven. Dit vanuit de wetenschap dat cultuurhistorische objecten in samenhang met hun omgeving staan, zodat altijd oog dient te zijn voor de historische en ruimtelijke context.
- toewerken naar een pro-actief cultuurhistorisch beleid, waarbij onder meer de plekken met weinig historisch-ruimtelijke kwaliteit in beeld worden gebracht en worden voorzien van een strategisch plan voor kwaliteitsversterking.

BRONNEN

Literatuur

ADC Heritage, *De archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor de gemeenten Maarssen, Loenen, Abcoude en Breukelen*, Amersfoort, februari 2010

Albers, L., *Langs de Utrechtse Vecht*, Uitgeverij Waanders, Zwolle, 1984.

Alff, J.P. van, De geschiedenis van de Maarsseveense Plas, in: *Oud-Utrecht*, 42 (februari 1969) 2, p. 9-15.

Andela, G., A. Guinée, Vanzelfsprekende schoonheid, Tuin- en landschapsarchitect Hans Warnau, Uitgeverij Blauwdruk, Wageningen, 2006.

Andela, G., J.T.P. Bijhouwer: grensverleggend landschapsarchitect, Uitgeverij 010, Rotterdam, 2011.

Arcadis, OKRA landschapsarchitecten bv e.a., *OHW, gebiedsvisie 2022, 350 jaar Oude Hollandse Waterlinie, de vier kernwaarden*, 28 maart 2014.

Architectenwerk Twan Jütte, *Welstand Stichtse Vecht*, Delft, 2013.

Berg, B.O. van den, *Koepels in de Vechtstreek*, in: *Heemschut*, 56 (1979) 2, p. 25-28.

Bergh, Valesca van den, *Cultuurhistorische beschrijving Oud Zuilen en polderlandschap Maarssen Zuid*, 8 januari 2014.

Bergh, Valesca van den, *Essay - Erfgoed in het ruimtelijk beleid; stedelijk gebied Breukelen*, Utrecht, 25 februari 2014.

Bezemer Sellers, Vanessa, *Courtly Gardens in Holland 1600-1650, The house of Orange and the Hortus Batavus*, Architectura & Natura Press, Amsterdam/Garden Art Press, Woodbridge, 2001.

Blijdenstijn, R., *Tastbare Tijd 2.0*, Provincie Utrecht, 2015.

Blijdenstijn, R., M. Kooiman, *Architectuur en Stedebouw in de provincie Utrecht 1850-1940*, Waanders Uitgevers / Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zwolle / Zeist, 1996.

Brons en Partners, *Beeldkwaliteitsplan Breukelen en Loenen*, Culemborg, september 2008.

Brons en Partners, *Landschapsontwikkelingsplan Maarssen; inventarisatie, analyse en visie, Culemborg*, september 2010.

BügelHajema Adviseurs b.v., *Bestemmingsplan Landelijk Gebied West, gemeente Stichtse Vecht*, 21 december 2012.

BügelHajema Adviseurs b.v., *Bestemmingsplan Maarssen-Dorp, gemeente Stichtse Vecht*, 1 mei 2010.

Buitelaar, A.L.P., *De Stichtse Ministerialiteit en de ontginningen in de Vechtstreek*, in: *Maandblad Oud-Utrecht*, 64 (1991) 11/12, p. 110-118.

Buro Maas, *Landgoederen, buitenplaatsen en buitenhuizen/villa's in de provincie Utrecht – een planologische verkenning (de Vechtstreek en 20 verspreid gelegen objecten), deel 5*, Zeist, oktober 1986.

Buro SRO, *Bestemmingsplan Maarssen-Dorp woongebied, gemeente Stichtse Vecht*, 19 september 2012.

Centrale Cultuurtechnische Commissie, *Rapport voor de ruilverkaveling Oukoop-Kortrijk*, 1967.

Cladder, F., *Hinderdam*, in: Jaarboekje Nifterlake, 2005, p. 81-94.

Clercq, Steven de, *Land uit Water*, in: Jaarboek Nifterlake, 2014.

DaF Architecten, Steenhuis stedenbouw/landschap, Douwe Koen, *Verboden Kringen, het land van de begrensde mogelijkheden*, december 2008.

Dam, K. van, E. Blok, R. Blijdenstijn, *De Utrechtse Buitenplaatsbiotoop Kenmerken en Ambities. Vecht, Stichtse Lustwarande, Langbroekerwetering, Laagte van Pijnenburg, Amersfoortseweg, Valleilandgoederen, Amelisweerden, Landgoed Linschoten en Kasteel De Haar*, SB4 / Provincie Utrecht, oktober 2014.

Damme, E.N.G., *De buitenplaats 'Vecht en Bergzicht' alias 'Klemansplaats' aan de Hinderdam*. In: *Jaarboekje van het oudheidkundig genootschap Nifterlake*, 1996.

Dekker, I., H. Emaar, *Vechtse Paradijzen, Tuinen bij buitenplaatsen in de Vechtstreek*, Uitgeverij Terra Lannoo, Houten, 2012.

Donkersloot – de Vrij, Y.M., *De Vechtstreek, Oude kaarten en de geschiedenis van het landschap*, Uitgeverij Heureka, Weesp, 1985.

Dooren, N. van, Vechtplassencommissie, *Vecht Vademecum*, Utrecht 2002.

Erkelens-Buttinger, E.S.C., De heren van Kronenburg en hun invloed op de geschiedenis van Loenen, in: *Vechtkroniek*, nr. 5, december 1996, p. 20-27.

Es, Henk J. van, *De oude batterij op boerderij Cromwijk*, in: THKB, 6 (1991) 3, p. 113-126.

Es, Henk J. van, *Breukelen tussen 1914 en 1940*, in: THKB, 10 (1995) 3, p. 147-159; 11 (1996) 3, p. 131-144.

Es, Henk J. van, *De buitenplaats Vechtstroom te Breukelen*, in: THKB, 12 (1997) 2, p. 82-96; 12 (1997) 3, p. 121-137, 233.

Gaasbeek, F., et al., *Maarssen, Geschiedenis en Architectuur, Monumenten-inventarisatie Provincie Utrecht*, Uitgeverij Kerckebosch/SPOU, Zeist/Utrecht, 2007.

Gemeente Stichtse Vecht, *Focus op morgen, toekomstvisie Stichtse Vecht 2013-2040, vastgesteld door gemeenteraad Stichtse Vecht op 29 januari 2013*.

Gemeente Stichtse Vecht, *Kadernotitie cultureel erfgoed versie 1.4*, 9 februari 2014.

Gemeente Stichtse Vecht, *Inventarisatiedocument cultureel erfgoed versie 1.0*, 30 september 2014.

Gemeente Stichtse Vecht, *Erfgoedlijst gemeente Stichtse Vecht* (versie oktober 2014)

Haartsen, A., *Ontgonnen Verleden, Regiobeschrijvingen provincie Utrecht*, Bureau Landschap / Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, november 2009.

Haartsen, A., *Duizend jaar waterbeheer in de Stichtse Rijnlanden - Onderzoek naar de geschiedenis van het waterbeheer en de cultuurhistorische betekenis van kunstwerken, waterstaatsgebouwen, molens, gemalen en waterkeringen in het beheersgebied van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden*, Lantschap, Haaften, 2008.

Hamaland Advies, *Bureauonderzoek en Verkennend Booronderzoek Archeologie - Plangebied Zwanenburg, Klokjeslaan 47 te Maarssen*, 4 maart 2015.

Hartog, W. den, Breukelse Bad- en Zweminrichting een eeuw geleden opgericht, in: THKB, 9 (1994) 1, p. 37-43.

Hendriks, L., J. van der Hoeve, *Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek, Lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en Rijksgebouwendienst, Den Haag, april 2009.

Hendriks, L., R. van Immerseel, *Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek, Voor waardestellingen van groen erfgoed*, 2012.

Historische Kring van Loenen, Loenersloot, Nigtevecht, Nieuwersluis en Vreeland, *Vechtkroniek - Themanummer Historische Buitenplaatsen*, nr. 37, mei 2012.

Jagt, Bart, *Het dorp Vreeland*, in: Vechtkroniek, nr. 33, 2010, p. 12-16.

Jagt, Bart, *Vreeland in de Franse Tijd*, in: Vechtkroniek, nr. 40, 2013, p. 30-36.

Jansen, P., M. Boosten, *Quick scan: Historische waarde van de beplanting op de Nieuwe Hollandse Waterlinie*, Stichting Probos, Wageningen, februari 2007.

Jong, E. de, *Natuur en kunst, Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur 1650-1740*, Uitgeverij Thoth, 1993.

Jonker-Duynstee, J., *Honderdtien jaar Zwaanwijk*. In: *Vechtkroniek*, 2004.

Jonker-Duynstee, Juliette, Willem Mooij, *De begraafplaats in Loenen*, in: Vechtkroniek, nr. 13, december 2000, p. 3-17.

Jonker-Duynstee, Juliette, *De theekoepel van Vegtlust*, in: Jaarboekje Nifterlake, 2012, p. 46-59.

Jonker-Duynstee, Juliette, Kees de Kruijter, *Opkomst en ondergang van kasteel Vreeland*, in: Vechtkroniek, nr. 15, december 2001, p. 3-8.

Koen, D.T., *Nieuwersluis, van Starreschans tot Strafbastion*, 1998.

Kolman, C., B. Olde Meierink, R. Stenvert en M. Tholens, *Monumenten in Nederland - Utrecht*, Waanders Uitgevers/Rijksdienst voor de monumentenzorg, Zwolle/Zeist, 1996.

Kruijter, K. de, *Kerken in Loenen, Nigtevecht en Vreeland: duizend jaar geschiedenis in vogelvlucht*, in: Vechtkroniek, nr. 16, mei 2002, p. 3-15; nr. 18, mei 2003, p. 24-25.

Kuiper Compagnons, *Bestemmingsplan Maarssen aan de Vecht, gemeente Maarssen*, 2004, herzien tot 2009.

LA4Sale, *Vechtplassencommissie, Belvedere bouwen Vecht Visie/Vecht- en Plassengebied*, Amsterdam 2002.

- Lisman, A.J.A.M., *De buitenplaats VreedenHoff aan de Vecht*, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 1999.
- Lisman, A.J.A.M., *Recreëren tussen Utrecht en Muiden*. In: *Jaarboekje van het oudheidkundig genootschap Niftarlake*, 1986.
- LOS stad om land, *structuurvisie centrum Breukelen gemeente Stichtse Vecht*, februari 2010.
- Luttervelt, R. van, *De buitenplaatsen aan de Vecht*, Lochem, 1948.
- Luttervelt, R. van, *Schoonheid aan de Vecht - Heemschutserie*, Allert de Lange, Amsterdam, 1944.
- Maessen, P., *Frisse ideeën voor de Vechtstreek; Uitwerking van de beste inzendingen van de Eo Wijers-prijsvraagronde 2008 over de Vechtstreek*, Eo Wijers-stichting/provincie Utrecht, september 2009.
- Manten, A.A., M. Laméris, *Breukelen, Geschiedenis en Architectuur, Monumenten-inventarisatie Provincie Utrecht*, Uitgeverij Kerckebosch/SPOU, Zeist/Utrecht, 2008.
- Manten, A.A. en B.F. van Wallen, *De functie van de stenen kamers Galgweert en Broekelreweert bij Breukelen*, In: *Tijdschrift Historische Kring Breukelen*, jrg 14, nr. 2, 1999, p. 67 - 76.
- Manten, Arie A., *Kockengen en Spengen en de landsverdediging in 1794-1795*, in: *THKB*, 7(1992)3, p. 174-181.
- Manten, Arie A., *Gastarbeiders in Breukelen en omgeving in de 10de tot 12de eeuw*, in: *THKB*, 1 (1986) 1, p. 11-20.
- Manten, Arie A., *De grote huizen van Nieuwer Ter Aa in de tweede helft 17de en begin 18de eeuw*, in: *THKB*, 7 (1992) 3, p. 162-169.
- Manten, Arie A., *Kockengen en Spengen in de landsverdediging in 1794-1795*, in: *THKB*, 7 (1992) 3, p. 174-181.
- Manten, Arie A., *Oude geschiedenis van Kockengen*, in: *THKB*, 11 (1996) 1, p. 43-50.
- Manten, Arie A., *Het Regthuys van Breukelen vóór 1400 gesticht*, in: *THKB*, 11 (1996) 4, p. 176-182.
- Meijer, P. *Hekken in Nederland*, Waanders Uitgevers, Zwolle, 2002.
- Mooij, Willem, Wim van Schaik, *Rijzicht: van buitenplaats tot volkshuisvesting*, in: *Vechtkroniek*, nr. 37, 2012, p. 20-24.
- Munnig Schmidt, E., A.J.A.M. Lisman, *Plaatsen aan de Vecht en de Angstel*, Uitgeverij Canaletto, Alphen aan de Rijn, 1993.
- Niemeyer, J.W., *Het buiten Cromwijck door Isaac de Moucheron*. In: *Jaarboekje van het oudheidkundig genootschap Niftarlake*, 1973.
- Oldenburger-Ebbers C.S., A.M. Backer, E. Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur, deel Oost en Midden, Gelderland en Utrecht*, Uitgeverij De Hef Publishers, Rotterdam, 1996.
- Ottenheim, K.A., *Philip Vingboons en Joan Huydecoper van Maarsseveen, projectontwikkelaars aan de Vecht*. In: *Maandblad Oud-Utrecht*, jg. 64, 1991.

Provinciale Planologische Dienst Utrecht, *Landgoederen, buitenplaatsen en buitenhuizen/villa's in de provincie Utrecht – een planologische verkenning (de Vechtstreek en 20 verspreid gelegen objecten), deel 5 - Bijlagen*, 1987.

Provincie Utrecht, *De Vechtstreek: het buiten van de Randstad; Een gemeenschappelijke en integrale opgave voor een duurzame Vechtstreek*, april 2008.

Rboi, *Bestemmingsplan Landelijk Gebied, gemeente Loenen*, Rotterdam, 2003.

Reyneveld, Pont over het kanaal bij Nieuwer Ter Aa, in: THKB, 7 (1992) 4, p. 192-200.

Rientjes, A.E., “*Aux Brebis*” te Maarssen, in: Jaarboekje Nifferlake, 1942, p. 21-23.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening, Aanwijzingen en aanbevelingen*, Amersfoort, 2013.

Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, *Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd dorpsgezicht Nieuwersluis gemeente Loenen (Utrecht) ex artikel 35 Monumentenwet 1988*, Zeist, 2007.

SAB, *Bestemmingsplan Breukelen Centrum, 26 februari 2013; Startnotitie Bestemmingsplan Centrum Breukelen*, september 2010.

Slabbers, S., P. van Oosterhout, *Queekhoven, een buitenplaats aan de Vecht, inventarisatie en reconstructieplan van de buitenplaats Queekhoven*, Staatsbosbeheer, december 1979.

Slingerland, Jan, *Begraafplaatsen in de gemeente Breukelen*, in: THKB, 9 (1994) 1 en 2; *Vechtkroniek*, nr. 13, 2000.

Slingerland, Jan, *Breukelen en de Waterlinie in 1672/1673*, in: THKB, 4 (1989) 4, p. 193-200.

Smith, T.S., *Vechtbuitens*, Doctoraalscriptie Landbouwhogeschool Wageningen, januari 1974.

Stades-Vischer, M.E., et al., *Loenen, Geschiedenis en Architectuur, Monumenten-inventarisatie Provincie Utrecht*, Uitgeverij Kerckebosch, Zeist, 2000.

Stichting In Arcadië, *Buitenplaats Hunthum te Nieuwersluis, Quickscan ontwikkelingsgeschiedenis & Advies herstel aanleg en inpassing hoofdhuis*, 15 juli 2015.

Stichting tot behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen, *Concept-Beheerplan Gunterstein*, periode 1994-2004, Elburg, 1994.

Stichting voor bodemkartering, *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, Toelichting bij kaartblad 31 Oost - Utrecht*, Wageningen, 1970.

Storm van Leeuwen, J.A., De afwatering van de Bijleveldse landen in de late middeleeuwen (II), in: *Heemtijsdinghen*, 31 (september 1995) 3, p. 49-72.

Tromp, H.M.J., *De buitenplaatsen langs de Vecht: Tuin- en parkgeschiedenis*. In: *Maandblad Oud-Utrecht*, jg. 64, 1991.

Utrechtse Stichting voor het Industrieel Erfgoed, *Lijst industrieel erfgoed per gemeente - Stichtse Vecht*, februari 2014.

Vechtplassencommissie, *Vechtoevers – zien en gezien worden*, 2011.

Visscher, Nic., *De zegepraalende Vecht, vertoonende verscheidene gesichten van lustplaatsen, heeren huysen en dorpen, beginnende van Utrecht en met Muyden besluitende. La triomphante Riviere de Vecht [...]*, Amsterdam, 1719.

Weerts, Henk, Piet Cleveringa en Marc Gouw, *De Vecht/Angstel, een riviersysteem in het veen*, in: *Grondboor & Hamer*, nr. 3/4, 2002, p. 66-71.

Will, Chris, *Sterk water: de Nieuwe Hollandse Waterlinie*, Uitgeverij Matrijs, Utrecht, 2002.

Zwarts, J., *Luxemburg (Overkerck), De pauwenhof van den heer Pereira (te Maarssen)*. In: *Jaarboekje van het oudheidkundig genootschap Niftarlake*, 1947.

Websites

bagviewer.pdok.nl
maps.google.nl
maps.live.nl
nimh-beeldbank.defensie.nl
webkaart.provincie-utrecht.nl
www.agv.nl
www.ahn.nl
www.archieven.nl
www.begraafplaatsoudzuilen.nl
www.bodemdata.nl
www.buitenplaatseninnederland.nl
www.cultureelerfgoed.nl
www.dbng.nl
www.gahetna.nl
www.hetutrechtsarchief.nl
www.hisgis.nl
www.historischekringbreukelen.nl
www.historischekringmaarssen.nl
www.hkloenen.nl
www.kastelenbeeldbank.nl
www.kasteleninutrecht.eu
www.kasteleninnederland.nl
www.kb.nl
www.niftarlake.com
www.oudehollandsewaterlinie.nl
www.pdok.nl
www.reliwiki.nl
www.rhcrijnstreek.nl
www.rhcvechtenvenen.nl
www.sabine.nu
www.stelling-amsterdam.nl
www.stichtsevecht.nl
www.topotijdreis.nl
www.utrechtsebuitenplaatsen.nl
www.utrechtslandschap.nl
www.vecht.nl
www.vechtstreekmuseum.nl
www.vensteropdevecht.nl

www.watwaswaar.nl
www.wegenwiki.nl
www.wikipedia.nl

Historische afbeeldingen

Colom, Jacob, *Een Cleen Gedeelte van de Heerlyckheit van Maersseveen*, 1660 (RCE)

'Land-Kaartjen, aanwysende de Plaatsen en Huysen van Utrecht tot aan Muyden'. In: Let, Andries de, *De zegepraalende Vecht, vertoonende verscheidene Gesichten van Lustplaatsen, Heeren huysen en dorpen, Beginnende van Utrecht en met Muyden besluitende*, uitgegeven bij Nic. Visscher, Amsterdam, 1719.

Bloemswaerd, C.C. van, *Nieuwe Kaert van Loenen*, uitgegeven door Joh. Covens en C. Mortier, 1728 (<http://imagebase.uvu.vu.nl/cdm/ref/collection/krt/id/3232>).

Ketelaar, P.A., *Kaarte van een Gedeelte vande Provintie van Holland*, 1769-1772 (NA)

Kadaster 1832 (www.hisgis.nl/RCE)

Veldminuutbladen ca. 1840-1860 (www.watwaswaar.nl/NA)

Topografische kaarten ca. 1870-ca. 2000 (www.watwaswaar.nl; www.topotijdreis.nl)

Luchtfoto ca. 1950 (webkaart.provincie-utrecht.nl/PU)

Overige gebruikte historische afbeeldingen zijn gevonden bij onderstaande (archieff)instanties.

Instanties (archieven)

Nationaal Archief (NA)

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)

Gemeente Stichtse Vecht (GSV)

Provincie Utrecht (PU)

Het Utrechts Archief (HUA)

Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen (RHCVV)

SB4

Specialisten in Groen Erfgoed

ARCX

monumentenzorg en cultuurhistorie

Cartografisch Ontwerp en Advies